T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEHÂBEDDÎN er-REMLÎ'NİN USÛL ANLAYIŞI (*GÂYETÜ'L-ME'MÛL* ESERİ ÖZELİNDE)

Rahmi AKDOĞAN

Tez Danışmanı:
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN

HAKKARİ

2022

T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
HAKKARİ

Temel islam bilimleri anabilim dalı yüksek lisans programı öğrencisi **Rahmi Akdoğan** tarafından hazırlanan **Şehâbeddîn er-Remlî'nin Usûl Anlayışı (Gâyetü'l-Me'mûl Eseri Özelinde)** başlıklı tez, 04/07/2022 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmzası**
Başkan: Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK	Van Yüzüncü Yıl Ünv. İlahiyat Fakültesi	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN	Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mahsum ASLAN	Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, enstitü yönetim kurulunun ……sayılı kararıyla ……. tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Can Yılmaz
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

04/07/2022

Rahmi AKDOĞAN

ÖZET

ŞEHÂBEDDÎN ER-REMLÎ'NİN USÛL ANLAYIŞI (GÂYETÜ'L-ME'MÛL ESERİ ÖZELİNDE)

Rahmi AKDOĞAN
Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN
2022/ 81 s.

Çalışmamızda X./XVI. asırda Mısır'da yaşayan, fıkıh çevresinde adından söz ettiren, birçok eseri bulunan, önemli bir usûl anlayışına sahip olan ancak hakkında ilmi açıdan teferruatlı bir akademik çalışma bulunmayan Şihâbuddîn er-Remlî'nin ilim dünyasına tanıtılmaya ve usulle ilgili görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Remlî, Mısır'da dünyaya gelmiş ve orada vefat etmiştir. İlkin Memlüklere bağlı, sonrasında Osmanlı hâkimiyetine giren Mısır'da yaşamıştır. Dönemin önemli âlimlerinden eğitim almış, verdiği dersler ve yazdığı eserlerle günümüze kadar adından bahsedilen bir şahsiyettir. Remlî, gerek eserleriyle gerekse öğrencileriyle hem kendi asrında hem de kendisinden sonraki asırlarda adından söz ettirmiş bir şahsiyettir.

Çalışmamızda hem furu' hem de usûl alanında etkili olan bu âlimin hayatı, ilmi kişiliği ve kendi mezhebindeki konumuyla birlikte usûlu'l-fıkh sahâsındaki görüşleri ve değerlendirmeleri araştırma konusu yapılmıştır. Remlî'nin usule dair görüşlerini ortaya koyarken kendisine ait görüşler başta olmak üzere diğer usul âlimleri ile ittifak ettiği ya da ihtilaf ettiği konulara, usûlde getirdiği yeniliklere ve belirli konularda usul âlimlerine getirdiği eleştirilere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Remlî, Delil, İctihad.

ABSTRACT

THE USUL OF SHİHAB AL-DİN AL-REMLİ (SPECIAL FROM GÂYETÜ'L-ME'MÛL WORK)

Rahmi AKDOĞAN
Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences
Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Bahattin ALPHAN
2022/81 p.

In our study, 10/16 which hâs made a name for itself in the fiqh circle, hâs many works, hâs an important understanding of method, but there is no detailed academic study about it in terms of science. In this study, it was tried to introduce Shihab al-Din al-Remlî, who lived in the 19th century Egypt, to the world of science and to determine his ideas. Remlî was born in Egypt and died there. He lived in Egypt, which was first attached to the Mamluks in the 10th Gregorian 16th century, and then came under Ottoman rule.

He was educated by the important scholars of the period and made a name for himself with the lessons he gave and the works he wrote. Remlî is a person who hâs made a name for himself both in his own century and in the next century, with his works in the literal sense and his students in the spiritual sense.

In our study, it hâs been tried to research the life of a scholar who was influential in the field of methodology, his scientific personality and his position in his own sect, as well as his views and evaluations in the field of usul al-fiqh. While revealing Remlî's views on the methodology, the issues he allied with or disagreed with other methodology scholars, especially his own views, the innovations he brought to the methodology and the criticisms he brought to the methodology scholars on certain issues were mentioned.

Keywords: Fiqh, Fiqh Method, Ramli, Evidence, Ijtihad

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'in risaletiyle teşekkül eden fıkıh ve sonrasında istidlal yöntemi olarak vücut bulan fıkıh usûlü, şer'î hükümlerin elde edilmesinde başvurulan bir kaynak ve yöntem kuralları bütünüdür. Kur'ân ve Sünnet'teki ahkâmın anlaşılıp bunların kullanılacakları yerlerin tespiti, bu ilmin ortaya koyduğu usul ve yöntem vesilesiyle mümkün olur. Keza furû'a dair meselelerin tesbiti ve şümulü de yine bu usul aracılığıyla imkân dâhilinde olur. Bahse konu olan bu usulün kapsamınının tayin ve tesbiti ise usûl âlimlerinin bu konularda yazdıkları eserler ve dile getirdikleri düşüncelerin usulünce araştırılıp gün yüzüne çıkarılması ile mümkün olabilmektedir.

Araştırmamıza konu olan Şehabuddîn er-Remlî, devrinin tanınmış Şâfiî âlimlerindendir. Dönemin önemli âlimlerinden eğitim almış, verdiği dersler ve yazdığı eserlerle günümüze kadar adından sıkça söz ettirmiştir. Remlî'nin Mısır'da şer'î ilimler noktasında önde gelen şahsiyetlerden biri olmakla beraber buradaki Şâfiî ulemanın kahir ekseriyeti onun öğrencisidir. Remlî, IX./XV. yüzyılın sonlarına doğru Zekeriyâ el-Ensârî'nin öncülüğüyle İbn Hacer el-Heytemî (974/1567) ve Şemsüddîn er- Remlî (1004/1596) sayesinde Şâfiî mezhebinin nihai şeklini almasına yardımcı olan önemli isimlerdendir. Bu bağlamda, telif ettiği eserleriyle fikhî anlamda ve ilim geleneğimizde hak ettiği yer ve şöhrete sahip olan Şehâbuddîn er-Remlî'nin hayatını, ilmî şahsiyetini, eserlerini, etkilerini, fıkıh tarihindeki yerini ve onun usûl düşüncesini çalışmak, tartışmak ve ilim dünyasına tanıtmak bu araştırmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışmada değerli fikirleriyle bana sürekli yol gösteren ve rehberliğinden oldukça istifade ettiğim muhterem hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bahattin ALPHAN'a, tez jüri üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Mahsum ASLAN'a, Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK'a, çalışmamızı okuyarak katkı sunan Dr. Öğr. Üyesi Mesut AKDOĞAN'a ve istifade ettiğim bütün hoca ve arkadaşlarıma hürmet ve şükranlarımı sunarım.

Rahmi AKDOĞAN
2022

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM ii
ÖZET iii
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR ix
1. GİRİŞ 1
1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 1
1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi 2
2.LİTERATÜR TARAMASI 4
2.1.Remlî Hakkında Yapılan Akademik Çalışmalar 4
2.2.Çalışmada Kullanılacak Temel Kaynaklar 4
2.3.Remlî'nin Eserleri 6
3.MATERYAL VE YÖNTEM 10
4.VERİ ve ANALİZ 11
4.1. Remlî'nin Hayatı, Eğitimi, İlmî Şahsiyeti ve Etkileri 11
4.1.1. Hayatı 11
4.1.2. Hocası 13
4.1.3. Öğrencileri 15
4.1.4. İlmî Şahsiyeti 19
4.1.5. Etkileri 19
4.2.Remlî'nin Usûl Anlayışı 21
4.2.1.İlim ve Cehalet İle İlgili Kavramlar 21
4.2.2.Fıkıh ve Usûlü İle İlgili Kavramlar 23
4.2.3.Hükm Kavramı 26

4.2.4.Lafzî Meseleler 26
4.2.4.1.Hakikat-mecaz 26
4.2.4.2.Emir-nehiy 30
4.2.4.3.Âmm-hâss 33
4.2.4.4.Mücmel-mübeyyen 39
4.2.5.Şer'î Hükümler ve Çeşitleri 40
4.2.6.Şer'î Deliller 44
4.2.6.1.Kur'ân ve sünnet 44
4.2.6.2.İcmâ' 46
4.2.6.3. Kıyas 49
4.2.6.3.1.Kıyasın kısımları 51
4.2.6.3.1.1.İllet kıyası 51
4.2.6.3.1.2.Delâlet kıyası 51
4.2.6.3.1.3.Şebeh kıyası 51
4.2.6.3.2.Kıyasın şartları 52
4.2.6.3.2.1.Fer'in şartları 52
4.2.6.3.2.2.İllet'in şartları 53
4.2.6.3.2.3.Asl'ın şartları 54
4.2.6.3.2.4.Hükmün şartları 54
4.2.7.İstishâb 55
4.2.8.Nesh 58
4.2.8.1.Neshin hükmü 59
4.2.8.2.Şeklin neshedilip hükmün bırakılması 59
4.2.8.3.Hükmün neshedilip şeklin bırakılması 60
4.2.8.4.Hükmün ve suretin beraber neshedilmesi 60
4.2.9.Teâruz ve Tercîh 63

4.2.10.Delillerin Tercihî Meselesi 67
4.2.11.Fetva ve İctihâd'la İlgili Görüşleri 69
4.2.11.1.İctihâd ve taklîd 69
4.11.2.Müctehid/Müftî, müsteftî ve şartları 70
4.11.3.İctihatta hata-isabet meselesi 72
5.SONUÇ 76
KAYNAKÇA 78
ÖZGEÇMİŞ 82

KISALTMALAR

Kısaltmalar

bkz. : Bakınız

bsk : Baskı

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

Ktp. : Kütüphane

nr. : Numara

nşr. : Neşreden

s. : Sayfa

ö. : Ölümü

thk. : Tahkik

v. : Vefatı

vd. : Ve diğerleri

vr. : Varak

yay. : Yayınları

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmamızın konusu "Şihâbuddîn er-Remlî'nin Usûl Anlayışı: *Gâyetü'l-Me'mûl* Eseri Özelinde" olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmamız, telif ettiği eserleriyle fikhî anlamda ve ilim geleneğimizde hak ettiği yer ve şöhrete sahip olan Şihâbuddîn er-Remlî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri, etkileri, fıkıh tarihindeki yeri ve usûl düşüncesini kapsamaktadır.

Öncelikle çalışmanın giriş başlığı altında "Araştırmanın Konusu, Kapsamı, Önem ve Amacı"na yer verilmiştir. Sonraki ana başlık olan literatür taraması başlığında ise öncelikle Şihâbuddîn er-Remlî hakkında yapılmış çalışmaların tesbiti yapılmıştır. Sonrasında ise çalışmamızda kullanacağımız kaynakların isimlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu başlık altında çalışmanın ilerleyen kısımlarında sıkça başvuracağımız, bu çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan ve bu eserleri ilim dünyasına tanıtmak adına Remlî'nin eserlerinin tanıtımına yer verilecektir. Bu kapsamda eserleri ele alış şekli incelenmiş olup eserlerin muhtevaları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmanın materyal ve yöntem kısmında ise araştırmamızın hangi yöntemle yapılacağı, hangi metodolojinin takip edileceği meselesi incelenmiştir. Çalışmamız için kullandığımız yöntemler burada zikredilecektir.

Araştırmamızın bulgular başlığı altında öncelikle Remlî'nin genel olarak hayatı işlenecek ve ilimlerdeki konumu tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunların yanı sıra ilim tahsil ettiği hocaları, talebeleri ile yaşadığı döneme ve sonrasına etkileri işlenecektir. Şafiî mezhebine mensup olması ve Şafiî usûlcülerinin yolundan gitmesi sebebiyle mezhebindeki yeri ve önemi hakkında da bilgi verilecektir. Bu bölümün ikinci alt başlığı altında ise Remlî'nin usul kitabı olan *Gayetu'l-me'mûl* eseri ışığında usûl konularına dair görüşleri tesbit edilmeye çalışılacaktır. Bu eser onun İmâmu'l-Haremeyn olarak bilinen Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî'nin[1]

[1] Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi olan Cüveynî, "Nîşâbur civarındaki Ezâzvâr köyünde doğdu. İlk olarak Nîşâbur'un ünlü müderrislerinden olan babasından ders aldı. "Şeyhü'l-Hicâz" diye tanınan amcası Ali b. Yûsuf'un da bir süre öğrencisi oldu. Daha öğrenciliğinin ilk yıllarında hocalarıyla

(ö. 478/1085) *Varakât*[2] adlı fıkıh usulüne dair risalesine yaptığı şerhtir. Öncelikle fıkıh ve fıkıh ususlü ile ilgili tanımlara yer verilecektir. Sonrasında ise sırasıyla şer'î hükümler, şer'î deliller, fıkıhta lafzi meseleler, nesh, teâruz ve tercîh, tercihle ilgili hususlar, fetva ve ictihadla ilgili meseleler incelenecektir. Sonuç kısmında ise gerek fıkhî yönüyle olsun gerekse üsûlcülüğü yönünden olsun Remlî'nin düşünce ve görüşleri analiz edilip günümüz insanı için önemi sunulmaya çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, Remlî'yi ilim dünyasına tanıtmak ve fikirlerini tespit etmektir. Ayrıca Remlî'nin eserlerini ilim dünyasına tanıtıp gün yüzüne çıkarmak ve manevi eserleri mesabesindeki meşhur öğrencilerini diğer fakihler gibi bilinebilir kılmak tezimizin gayesini oluşturmaktadır. Öte yandan onun usulcü kimliğini tesbit etmek ve bunların diğer fıkhî düşüncelerle bağlantısını, ortak veya farklı yönlerini ortaya koymak bu çalışmanın diğer amaçlarından sayılabilir.

---

ilmî konularda tartışarak dikkatleri üzerine çekti. Ebû Abdullah el-Habbâzî'den kıraat, Ali b. Faddâl el-Mücâşiî'den Arap edebiyatı, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'den fıkıh, Ebü'l-Kâsım el-İskâf'tan usûl-i fıkıh, Abdurrahman b. Hasan b. Aliyyek ile Ebû Nuaym el-İsfahânî ve daha başkalarından hadis ilimlerini tahsil etti. Birçok âlimle münazaralarda bulunarak Ehl-i sünnet inancını savundu ve bu mezhebin Nîşâbur çevresinde güçlenmesini sağladı. Tuğrul Bey'in vefatından sonra Cüveynî Nîşâbur'a döndü (455/1063) ve kendisi için yaptırılan Nizâmiye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Her gün 300'ü aşkın kişinin derslerine devam ettiği nakledilir. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Gazzâlî, Kiyâ el-Herrâsî, Ali b. Muhammed et-Taberî, Abdülgâfir el-Fârisî gibi isimler yer alır. 25 Rebîülâhir 478 (20 Ağustos 1085) tarihinde vefat etti ve kendi evine defnedildi." Bkz. Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, TDV Yay. Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/cuveyni-imamul-haremeyn

[2] Tam adı *el-Varakāt fî usûli'l-fıkh* olup *el-Kitâb*, *er-Risâle* ve *el-Mukaddime* olarak da anılmakla birlikte *el-Varakat* adıyla tanınmıştır. Cüveynî'nin *el-Burhân* gibi kapsamlı bir eserin yanı sıra ezberlenmesi kolay, yaklaşık 1600 kelimeden veciz bir usul risâlesi telif etmesi bunun eğitim amacıyla hazırlandığını düşündürmektedir. Onun Nîşâbur Nizâmiye Medresesi'nin başına getirilip yaklaşık otuz yıl bu görevi sürdürmesi ve *el-Varaḳāt*'ın ilk dönemlerden itibaren usul eğitimi alan mübtedîlere okutulması bu ihtimali güçlendirmektedir. Ayrıca Cüveynî'ye kadar usul konularını kapsayıcı nitelikte özlü bir eserin kaynaklarda zikredilmemesi *el-Varaḳāt*'ın fıkıh usulü eğitimi için kaleme alınan ilk eser olduğunu gösterir niteliktedir. Necmettin Kızılkaya, "Varakât", *DİA*, TDV Yay, Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/remli-sehabeddin

Çalışmamız İslâm Hukuku açısından önemlidir. Zira fakih şahsiyetlerin hayatları, eserleri ve fikirlerinin akademik olarak tespiti, fıkıh ve usulünün daha iyi kavranmasını ve anlaşılmasını sağlayacaktır. Zira Remlî'nin hayat hikayesini anlatan talebesi Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565), kendisinden övgüyle bahsederek Zekeriyyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520 önde gelen öğrencilerinden ve devrinin tanınmış Şâfiî âlimlerinden olduğunu belirtmiştir. Kahire'deki hemen hemen bütün Şâfiî ulemâsının ondan veya talebelerinden ders aldığını, hocaları varken onun görüşlerine uyulduğunu zikreder.[3] Öte yandan fıkıh alanında mümtaz şahsiyetlerden olan Şemseddîn Remlî (ö.1004/1596), Hatîb Şirbinî (ö. 977/1570), İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567), Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Necmeddîn Gazzî (ö.1061/1651) ve Alkamî (ö. 969/1561) Şehâbeddîn Remlî'nin öğrencilerindendir. Görüldüğü üzere Remlî, zahiri manada eserleriyle manevi anlamda öğrencileriyle hem kendi asrında hem kendisinden sonraki asırlarda adından söz ettirmiş bir şahsiyettir. Bütün bu ve benzeri sebepler bu şahsın fikirlerinin akademik anlamda tesbitini gerekli kılmaktadır.

[3] Ahmet Özel, "Şehâbeddîn Remlî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/564.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Remlî Hakkında Yapılan Akademik Çalışmalar

Remlî hakkında tesbit edebildiğimiz kadarıyla çok az akademik çalışma mevcuttur. Öğrencilerinden Şemseddîn Remlî, Hatîb Şirbinî, İbn Hacer el-Heytemî, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, hocası Zekeriyya el-Ensârî hakkında bazı çalışma yapılmıştır. Çalışmamıza konu olan Şehâbuddîn er-Remlî hakkında ise Ürdün Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı alanında yapılan "Şerhu'l-mukaddimeti'l-ecrumiyye li'ş-Şeyh Ahmed b. Muhammed er-Remlî" adlı yüksek lisans çalışması ile Ahmet Özel tarafından yazılan "Şehâbuddîn Remlî" başlığıyla *DİA* maddesi bulunmaktadır.

2.2. Çalışmada Kullanılacak Temel Kaynaklar

Çalışmamızın muhtevası, Remlî'nin hayatı, eserleri ve usûl düşüncesi üzerine kurulu olduğundan kendi eserleri çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturmaktır. Onun eserlerini tespit etmek ve onlara ulaşmak için gerek yurtiçindeki gerekse yurt dışındaki kütüphaneler incelenmiş, mevcut olan bütün eserlerine ulaşılmıştır. Araştırmalarımız neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla on eseri bulunmaktadır.

Çalışmada hayatını ve şahsiyetini tanıtmak amacıyla başta kendi eserleri ve terâcîm kitapları olmak üzere ulaşabildiğimiz bütün eserlerden istifade edilmiştir. Yararlanılan kaynakların listesi aşağıda verilmiştir. Ayrıca mukayese ve tartışma için önce aslî kaynaklardan sonrasında ise varsa yapılan tercümelerden istifade edilmiştir. Daha sonra da ikinci el kaynaklara yani ulusal ve uluslararası günümüz araştırmalarına yer verilmiştir. Şöyle ki bir konu aktarılırken öncelikle "Arapça Sözlükler"e başvurulmuş, sonrasında gerek Arapça gerekse Türkçe fıkıh kitaplarından istifade edilmiştir. Daha sonra da Şa'rânî'nin *et-Tabakatü's-sugrâ*'sı, Necmeddin el-Gazzî'nin *el-Kevâkibü's-sâire*'si, Kâtip Çelebi'nin (1067/1657) *Keşfü'z-zunûn*'u, İbnü'l-İmâd'ın (ö. 1089/1679) *Şezerâtü'z-zeheb*'i, İsmâil Paşa'nın (ö. 1839/1920) *Hediyyetü'l-arifîn*'i, Yûsuf İlyân Serkîs'in (ö. 1856/1932) *Mu'cemü'l-metbû'âti'l-Arabiyye ve'l-mu'arrabe*'si, Ziriklî'nin (ö. 1893/1976) *el-A'lâm*'ı, Ömer Rızâ Kehhâle'nin (ö. 1905/1987) *Mu'cemü'l-*

müellifîn'i, Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin (ö. 1111/1699) *Hulâsetü'l-eser*'i gibi eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda temel kaynak olarak Remlî'nin kendi eserleri kullanılacaktır. Onun eserleri detaylı olarak çalışmamızın ilerleyen kısımlarında incelenecektir. Ancak onun eserlerinin yanı sıra özellikle hayatı ve şahsiyeti incelenirken ve usulcü kimliği tesbit edilirken şu kaynak eserlerden de istifade edilecektir.

- *el-Varakât:* Tam ismi *el-Varakât fî usûli'l-fıkh* olup *el-Kitâb, er-Risâle* ve *el-Mukaddime* olarak da anılmaktadır. *el-Varakât* namıyla bilinmektedir. Usul konularının hemen hemen tümünü içeren *el-Varakât*'ın başında fıkıh usûlünün anlamı, hükmün çeşitleri, fıkıh-ilim-zann-şekk arasındaki farklar hakkında kısa açıklamalar ve usûl-ü fıkhın temel konuları zikredilmektedir. Sonrasında ayrı başlıklar altında şu konular ele alınmaktadır: "*Kelamın kısımları, emir, nehiy, âmm-hâss, mücmel-mübeyyen, zâhir-müevvel, fiiller, nesih, icmâ, haberler, kıyas, hazr-ibâha, delillerin tertibi, müftüde bulunması gereken şartlar, müsteftîde bulunması gereken şartlar, ictihad. Fiilî ve takrirî sünnete "ef'âl", kavlî sünnete "ahbâr", sahâbî kavline "icmâ", istishâbü'l-hâl konusuna "hazr ve ibâha" başlığı altında değinilmektedir.*[4]
- el-Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn: Esmâü'l müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, MEB, İstanbul,1411 /1990.
- Serkîs, Yûsuf b.İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebe,* Mektebû's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1339/1919.
- ez-Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *Kâmûsü't-terâcim li-eşheri'r ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arap ve'l-müsteşrikîn,* Dârü'l-ilim li'l-melâyin, Beyrut, 1413/1992.
- Muhammed Hacevi es-Se'âlibî, *el-Fikru's-Sâmî fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslâmi* Matbaatu'n-Nahda, Tunus, ty.

[4] Kızılkaya, "Varakât", 42/518-519.

- Seyyid Cafer b. Seyyid Hâsan el-Berzencî el-Medenî, *İltikâtu'z-Zeher min Netâici'r-Rihleti ve's-Sefer fî Ahbâri Karni'l-Hâdî 'Aşer,* (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2018.

Çalışmamızda ikincil kaynak olarak fıkıh ve fıkıh usulüne dair başta aşağıda zikredilen ve benzeri eserlerden istifade edeceğiz:

- Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, İstanbul: MİFAV Yay., 2021.
- Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Çev: İbrahim Kafi Dönmez, Ankara: TDV Yay., 2020.
- Abdulkerim Zeydan, *el-Veciz fi'l-usuli'l-fıkh*, Bağdad: Mektebetu'l-Guztube,1985.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Diyanet İslâm Ansiklopedisi

2.3. Remlî'nin Eserleri

Remlî, Şafiî mezhebine mensup bir alim olup mezhebinde fetva verecek konumdadır. Dört mezhebe dair ihtilaflı meseleleri çözebilecek kabiliyete sahiptir. Nitekim zamanında yaşayan ulema, onu ictihâtta münferit olduğuna karar vermiş, Mısır'da fetva ve tedrisatta öncü olarak kabul etmiştir. Eserlerinde genellikle furû'u'l-fıkha yönelik meseleleri incelemiştir. Eserleri şunlardır:

- *Fetâvâ er-Remlî fî furû'i'l-fıkhi'ş-Şâfiî*[5]: Baba Remlî'nin oğlu Şemsüddîn er-Remlî tarafından "*fıkıh kitapları sistematiğine göre düzenlenen eserin yazma nüshalarında müellif olarak bazen baba, bazen oğul gösterilmiş, önce oğlu adına, daha sonra kendisine nispet edilerek (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhin, Beyrut 1424/2004) basılmıştır. Eser Ahmed b. Abdülfettâh el-Mücîrî el-Melevî tarafından ihtisar edilmiştir. Öğrencilerinden Hatîb eş-Şirbînî de onun fetvalarını bir ciltte toplamıştır."*[6]
- *Hâşiyetü Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*[7]. "*Muhyiddîn en-Nevevî'nin Ravzatü't-tâlibîn'ine İbnü'l-Mukrî el-Yemenî tarafından yapılan Ravzü't-*

[5] Şehâbeddîn Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fetâvâ er-Remlî fî furû'i'l-fıkhi'ş-Şâfiî*, Thc: Şemsuddîn er-Remlî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 2004).

[6] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

[7] Ebû Yahyâ Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib şerhu ravdu't-tâlib ve me'ahu Hâşiyeti'r-Remlî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 2001).

tâlib adlı muhtasara Zekeriyyâ el-Ensârî'nin yazdığı Esne'l-meṭâlib şerhu Ravzi't-tâlib isimli şerh üzerine kaleme alınmıştır. Remlî'nin şerhin kenarına yazdığı hâşiyeyi Muhammed b. Ahmed eş-Şevberî ayırarak kitap haline getirmiştir."[8] Remlî *Esne'l-metâlib'*e bağlı kalarak zikredilen konuların muğlak yerlerini açıklar. *Esne'l-metâlib'*te geçen görüş ve fetvalara mütekaddimîn âlimlerinden de örnekler getirerek bunları teyit eder. Kitap dört ciltten oluşup birinci ciltte ibadât ve ukubât, ikinci ciltte buyû' ve lukata, üçüncü ciltte ferâiz ve nafaka, dördüncü ciltte cinâyât ve ferâize taalluk eden diğer bazı meselelere değinir.[9]

- *Şerhu Manzûmeti'bni'l-ʿİmâd* (*Fethu'l-Cevâd bi-şerḥi Manzûmeti'bni'l-ʿİmâd*): İbnü'l-İmâd diye bilinen Ahmed b. İmâdüddin el-Akfehsî'nin *Manzûmetü'bni'l-ʿİmâd fi'l-maʿfüvvât* adlı eserinin şerhidir. Brockelmann bir yerde *Şerhu Manzûmeti'l-maʿfüvvât* adıyla bu eseri oğul Remlî'ye, metni *el-İşârât ilâ mâ ʿufiye mine'n-necesât* ismiyle andığı bir diğer yerde de *Fethu'l-Cevâd* adıyla baba Remlî'ye nisbet eder.[10] Eser *Fethu'l-Cevâd bi-şerḥi Manzûmeti'bni'l-ʿİmâd* adıyla matbudur. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî tarafından 2016 yılıdna tahkik edilmiştir. Lübnan, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye'de basılmıştır.[11]
- *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân*[12]: İbn Reslân diye bilinen Ahmed b. Hüseyin er-Remlî'nin *Safvetü'z-Zübed* (ez-Zübed) adlı Şâfiî fıkhına dair manzum eserinin şerhidir. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî hocasının *ez-Zübed'*e önemli bir şerh yazdığını belirtir.[13] Abdest, namaz, zekât gibi amelî ibadetlerin yanı sıra buyû', cenaze, miras, nikâh, kazâ gibi hukukların detaylı olarak işlendiği mühim bir şerhtir. Remlî bu konuları işlerken bu meselelerin aslını ortaya koymak için öncelikle Kitap ve

[8] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

[9] Ensârî, *Esne'l-metâlib,* 2001, 1, 2, 3, 4.

[10] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

[11] Şehâbeddîn Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fethu'l-Cevâd bi-Şerhi Manzûmeti'bni'l-ʿİmâd,* Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî (Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2016).

[12] Şehâbeddîn Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân (*Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 2009).

[13] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

Sünnet'ten deliller zikreder. Sonrasında asıl metne bağlı kalarak kendi fetvasına yer verir. İhtilaflı konularda ise muhtelif görüşleri dile getirir. [14]

- *Şerhu Mukaddimeti'z-Zâhid*: Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed ez-Zâhid el-Mısrî'nin tahâret, namaz, zekât, oruç ve hac konularını kapsayan ve *Sittûn mesʾele fi'l-fıkh* olarak da anılan eseri üzerine Remlî'nin yazdığı bir şerhtir. Brockelmann birçok kaynak ve kütüphane kaydının aksine bu eseri müellifin oğlu Şemsüddîn er-Remlî'ye nisbet etmektedir.[15] Ayrıca Remlî'nin şerhine Ahmed el-Mîhî eş-Şeybînî en-Nu'mânî tarafından bir haşiye yazılmıştır.[16]
- *Hâşiye ʿalâ Şerhi't-Tahrîr*: Zekeriyyâ el-Ensârî'nin *Tahrîru Tenkîhi'l-lübâb* adlı kendi eserine *Tuhfetü't-tullâb* ismiyle yazdığı şerhin haşiyesidir.[17]
- *Gâyetü'l-meʾmûl fî şerhi Varakâti'l-usûl*: İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin fıkıh usulüne dair eserinin şerhidir.[18] Eser, 2005 yılında Osman Yusuf Hâcî Ahmed tarafından tahkik edilmiştir. Muessetu'r-Risâletu'n-Nâşirûn yayınları tarafından neşredilmiştir. Remlî eserde öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve hadis başta olmak üzere usûl ulemasının görüşlerinden yararlanmıştır. Özellikle Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *el-Mahsûl*'u, Seyfeddîn el-Amîdî'nin (ö. 631/1233) *el-İhkâm*'ı, Cüveynî'nin *el-Burhân*'ı gibi telifattan istifade etmiştir. Remlî, eserde öncelikle fıkıh, usûlu'l-fıkh, şer'î hükümler, teklifi hükümler, ilim ve kısımlarını işledikten sonra kelâmın kısımları, emir, nehiy, âmm-hâss, mücmel-mübeyyen, hakikat-mecaz, fiiller, nesih, icmâ, haberler, kıyas, haram-ibâha, delillerin tertibi, müftüde bulunması gereken şartlar, müsteftide bulunması gereken şartlar ve ictihad gibi konuları işlenmiştir.[19]

---

[14] Bkz. Remlî, *Fethu'r-rahmân,* 7/1042.

[15] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/ 565.

[16] Ahmed el-Mîhî eş-Şeybînî en-Nu'mânî, *Hâşiyetu Allame el-Mîhî eş-Şeybînî alâ şerhi's-sittîn mesele li'r-Remlî (*Kahire: Matbaatu'l-İstikame, 1939).

[17] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

[18] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

[19] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî, *meʾmûl fî şerhi Varakâti'l-usûl* (Lübnan: Müessetu'r-Risâleti Nâşirûn: 2005).

- *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*: Remlî'nin İbn Acurrûm adıyla bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Davud es-Sanhacî'nin *Acurrûmî* eserine yazdığı bir şerhtir. Eser Arapça gramer konularını ihtiva eder. Eser *Taʿlîḳ ʿale'l-Âcurrûmiyye* adıyla da geçer. Eser Ali Hûsâ eş-Şûhlî tarafından tahkik edilmiştir. Dâru Umiyye tarafından Riyad'da basılmıştır.[20]
- *Şürûti'l-vudûʾ*: Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1009'da yer almakla beraber bu risale Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî'nin yaptığı tahkikle Lübnan'da 2013 senesinde Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye'de basılmıştır.[21]
- *Şürûtü'l-meʾmûm ve'l-imâm / Şürûtü'l-imâme*: Remlî'nin kendi mezhebi olan Şâfiiliğe göre namazdaki İmâmlığın şart ve özelliklerini anlattığı küçük bir risalesidir. Risale Suudi Arabistan Câmiatu'l-Kurâ/Mektebetu'l-Melik Abdullah b. Abdilazîz/Kısmu'l-Mahtûtât'ta yer almaktadır. Esere internet üzerinden ulaşılabilir. Ayrıca Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1009, vr. 25-31 arasında da kayıtlıdır. Ayrıca Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî'nin yaptığı tahkikle Lübnan'da 2013 senesinde Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye'de basılmıştır. Müellifin oğlu Şemsüddîn er-Remlî tarafından *Gâyetü'l-merâm fî şerhi Şürûti'l-meʾmûm ve'l-imâm* adıyla da şerhedilmiştir.[22]

[20] Bkz. Şehâbeddîn er-Remlî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye li'ş-Şeyh Ahmed b. Ali er-Remlî (*Riyad: Dâru Umiyye, ty.)

[21] Şehâbeddîn er-Remlî, Risâletâ *Şürûti'l-vudûʾve Şuruti'l-imâme,* Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî (Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2013).

[22] Şehâbeddîn er-Remlî, Risâletâ *Şürûti'l-vudûʾve Şuruti'l-imâme,* Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî (Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2013); Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/565.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmamız öncelikle veri toplama, gözlem, inceleme ve doküman analizi gibi teknikleri kapsayan nitel araştırma ve analiz yöntemlerine dayanır. Çalışmamız için kullandığımız yöntemlerin başında anlama-açıklama ve tanıtma/tanımlama yöntemi gelmektedir. Bu metotla Remlî'nin eserleri okunmuş, bilimsel bir tarzda taranmış, bilimsel bir bakış açısıyla incelenmiş ve fikirlerini tespit etmek için fıkhî görüşlerini içeren eserlerinden yapılan fişlemeler sonunda gerekli tercümeler yapılmıştır. Çalışmamızda kullanılan bir başka yöntem de, usulcülüğünü ortaya koymak bakımından diğer fakihlerle fikirlerinin mukayese edilmesi yöntemidir. Bu yöntemle de tespiti yapılan görüşleri özellikle fıkıh usulüne dair yazılan klasiklerle karşılaştırılmıştır. Ancak bu yöntem takip edilirken tartışma yöntemi de dikkate alınarak, Remlî'nin diğer usulcülerden ne gibi farklı düşünceler ortaya koyduğu da tartışılmıştır. Sonuç kısmında da veri analizi tekniği kullanılarak çalışmanın nihayetinde elde edilen neticeler analiz edilmiştir.

Tez boyunca takip edeceğimiz diğer yöntemleri de şu şekilde zikretmek mümkündür:

- Çalışmada ilk olarak Remlî'nin hayat hikâyesi ve ilmî kişiliği inceleneceğinden dolayı hayat hikâyesi için tabakat eserlerinin ilgili yerlerinden tesbiti yapılmış ve analiz edilip bibliyografik bir tarzda sunulmuştur.
- Eserlerini ilim dünyasına kazandırmak için tam bir tanıtımının yapılması gerekmektedir. Bu açıdan eser tanıtımı hem şeklen hem de muhteva itibariyle ele alınmıştır.
- Çalışmamıza konu olan Remlî'yi daha iyi tanımak, fikir ve düşünce dünyasını daha iyi çözümlemek için ilmî ve fıkhî şahsiyeti, hocaları ve öğrencileri nesnel/objektif bir bakış açısıyla incelenmiştir.
- İşlenecek usul kavramların ve meselelerin okuyucuya daha iyi aktarılması adına evvela Arapça ve Türkçe sözlüklerdeki anlamları tespit edilmeye gayret edilmiş, sonrasında hem fıkhi alanda yazılmış sözlüklerden hem de klasik eserlerden anlamları verilmeye çalışılmıştır.

4. VERİ ve ANALİZ

REMLÎ'NİN HAYATI İLMİ KİŞİLİĞİ VE ETKİLERİ

4.1. Remlî'nin Hayatı, Eğitimi, İlmî Şahsiyeti ve Etkileri

Bu başlık altında Remlî'nin hayatı, eğitimi, ilmi şahsiyeti, hocaları, öğrencileri ve etkisi incelenecektir. Zira bir âlimin hayatı ve ilim aldığı şahıslar onun şahsiyetini şekillendirmektedir. Yazdığı eserler ve yetiştirdiği kişiler ise onun etki alanını bizlere haber vermektedir. Bu sebeplerden dolayı onun usûl anlayışını işlemeden önce hayatını aktarmak çalışmamız için daha uygun olacaktır.

4.1.1. Hayatı

Tam adı Ahmet b. Hamza er-Remlî olup lakabı Şihâbuddîn, künyesi Ebû'l-Abbas'tır. 957/1550 yılında doğmuştur. Mısır, Menûfiye'ye bağlı Minyetü'l-'Attâr'a yakın Remle köyündendir.[23] "Allâme, fehhâme, şeyhü'l-İslâm ve müslimîn" gibi lakablarla anılmıştır. Mısır'ın Menûfiye iline bağlı olduğu için Menûfî, soyu Medine Ensâr'ına dayandığı için Ensârî, Mısırlı olduğu için Mısrî ve Şâfiî mezhebine mensup olduğu için de eş-Şâfiî nisbeleriyle anılmıştır.[24]

İlimle iştigal eden bir ailenin içinde büyüyen Remlî ilk eğitimini babası Hamza er-Remlî'nin yanında alır. Babası, döneminde âlim bir kişiliğe sahip olup şöhreti her yere yayılmıştır. Ancak kaynaklarda babasıyla ilgili pek malumat bulunmamaktadır. Babası Remlî'yi Zekeriyyâ el-Ensârî'ye teslim eder.[25] Zamanla Ensârî'nin önde gelen talebelerinden biri olur. Ensârî hem hayatında hem vefatından sonra kendi kitaplarını tashih etmesi için ona izin vermiştir. Ensârî, Remlî dışında kimseye bu izni vermemiştir. *Şerhu'r-ravda* ve *Şerhu'l-behce*'nin birçok yerini düzeltip tashih etmiştir. *Safvetu'z-zübed* isimli esere ise önemli bir şerh yazmıştır. Hatîb Şirbînî ise Remlî'nin fetvalarını toplamıştır. Bu topladıkları

---

[23] Hayrüddîn İbn Fâris Ziriklî, *el-A'lâm (*Beyrut: Darü'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 1/120; Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebe* (Kahire: Mektebu's-Sekâfeti'd-Diniyye 1919), 1/950-951.

[24] Muhammed Hacevi es-Se'âlibî, *el-Fikru's-Sâmî fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslâmi* **(**Tunus: Matbaatu'n-Nahda, ty**.),** 4/180.

[25] Remlî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye*, 13.

mücelled bir kitap olmuştur. Şirbînî, oğlu Şemsüddîn Muhammed Remlî gibi birçok meşhur ulema el-Ensârî'nin yanında ilim öğrenmekle beraber el-Ensârî'nin vefatından sonra Remlî'nin yanında tahsillerine devam etmişlerdir. 957/1550[26] senesinin Cemaziyu'l-âhir ayının ilk Cuma gününde (17 Haziran 1550) Kahire'de vefat etmiştir. Ezher'de namazı kılınmıştır. Şa'ranî "Ömrümde bir başkası için bu kadar bir kalabalığın toplandığını görmedim" demiştir. Kabri Meydânul-Kutn'da kendi ismiyle anılan Câmiu'r-Remlî'dedir.[27] Remlî'nin Ensârî'den başka hocaları da bulunmakla birlikte kaynaklar bunlardan bahsetmemektedir.[28]

Şâfiî mezhebinin meşhurlarından Şemsüddîn er-Remlî Şehâbuddîn Remlî'nin oğludur. Şemsüddîn er-Remlî ilk başta babasının yanında yetişmiş, küçük yaşta, Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Şâfiî fıkhının birçok kitabını ezberlemiştir. Babasının yanında fıkıh, fıkıh usûlü, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, nahiv, sarf, meânî, beyân ve tarih derslerini okumuştur. Oğlu hakkında babası "Oğlum Muhammed'i kendi dönemindeki âlimlerden ders alma ihtiyacı kalmayacak şekilde eğittim" demiştir. Bundan ötürü olsa gerek kendi dönemindeki âlimler tarafından kendisi hakkında "Babasının sonu (vefatı) onun başlangıcıdır" ifadesi kullanılmıştır. Babası bu eğitimden sonra iyice yetişmesi adına ilim tahsili için Remlî'yi küçük yaştayken Zekeriyya el-Ensârî'nin yanına götürmüştür. [29]

Talebeleri arasında vefatından sonra kendi yerine öğretim halkasına oturan oğlu Şemsüddîn er-Remlî ile Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Hatîb eş-Şirbînî, İbn Hacer el-Heytemî, Necmeddin Muhammed b. Ahmed el-Gaytî, Nûreddin Ali b. Yahyâ

[26] İsmail Paşa Bağdadî 973 yılında vefat ettiğini söyler. Bkz. İsmail Paşa Bağdadî, *Hediyyetu'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Medresetu't-Turâsi'l-Arabiyye, ty. 1/145.

[27] Abdulvehhâb Şa'rânî, *Tabakâtu's-suğrâ el-müsemmâ levâkihu'l-envâru'l-kudsiyye fî menâkıbi'l-ulemâ-i ve's-sûfiyyeti (*Kahire: Mektebetu's-sikâfeti'd-Diniyye, 2005), 45-46; Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire,*119-120; Saâde Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtatu'l-Cedîde li Mısri'l-Kahire ve muduniha ve bilâdiha'l-kadîmeti ve'ş-şehîreti*, bsy. 1305, 4 /119; Seyyid Cafer b. Seyyid Hasan el-Berzencî el-Medenî, *İltikâtu'z-Zeher min Netâici'r-Rihleti ve's-Sefer fî Ahbâri Karni'l-Hâdî 'Aşer,* (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî) (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 272; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebe,* 1/950-951; İbnü'l-İmâd Şehâbeddîn Ebi'l-Fellâh Abdulhayy, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâti men zeheb*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), 10 /454-455.

[28] Bkz. Remlî, *Şerhu'l-Âcurrûmiyye,* 11-12.

[29] Berzencî, *İltikâtu'z-Zeher*, 277.

ez-Ziyâdî, Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Gazzî, Nûreddin İbn Gânim el-Makdisî, Şemsüddîn el-Alkamî, Şemsüddîn el-Mahallî gibi âlimler bulunmaktadır. Kendisinden faydalanıp icâzet alanlardan biri de Şehîd-i Sânî diye bilinen Şiî âlimi Zeynüddin b. Ali el-Âmilî'dir. Buna karşılık Şehîd-i Sânî'nin Şemsüddîn er-Remlî'den ders aldığına dair Muhammed Ali Müderris'in kaydettiği mâlûmatın oğul Remlî'nin doğum tarihi yanında Şehîd-i Sânî'nin Kahire'ye 942 (1535) yılında geldiği göz önüne alındığında yanlış olduğu anlaşılır.[30]

4.1.2. Hocası

Babasının yanı sıra Remlî'yi yetiştiren kişilerden birisi de Zekeriyya el-Ensârî'dir (ö. 926/1520). Ensârî'nin tam adı Ebû Yahya b. Muhammed Zekeriyyâ el-Ensârî'dir. Remlî'nin hocası Zekeriyyâ el-Ensârî, Suneyke şehrinde 823 yılında doğdu. Ensârî gençliğinde ilimle meşgul olur ve hepsinde ustalaşır. Kur'ân'ı yedi İmâmın kıraatı ile imâm Zeynuddîn Ebû'n-Naim Rıdvan b. Muhammed el-Ukbî ve Ezher İmâmı Nuruddîn Ali b. Muhammed b. Fahruddin el-Mahzumî el-Bilbisî eş-Şâfiî'nin yanında okudu. Diğer üç kıraati de İmâm Zeynuddîn Zâhir b. Muhammed b. Ali en-Nuveyrî el-Maliki'nin yanında okudu. Fıkıh, hadis arapça, edeb, usûl, aklî ve başka ilimleri Şeyhü'l-İslâm İbnü'l-Hacer el-Askalanî, Şeref Musa b. Ahmed es-Subkî, Şeyh Şemsüddîn Muhammed b. Ali el-Bedşînî, Allâme Şihâbuddîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. Recep al-Kâhirî, Allâme Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hicazî, Allâme Şeyh Şemsüddîn Muhammed b. İsmail el-Vefâî, Allâme İlmuddîn Sâlih b. Şeyhü'l-İslâm Sirâcuddîn el-Bulkînî'nin yanında tahsil eder. Bunlardan bir kısım zatlar el-Ensârî'ye tedris ve fetva izni verir.[31]

Fıkıh ilmi başta olmak üzere tefsir, kıraat, hadis, tasavvuf, belagat, hendese sahalarında da mümtaz bir ilmi birikimi bulunmaktadır. Kahire'de ilmini tamamlayan Ensârî, Kafiyeci, İbn Hacer, İbnü'l-Hümâm gibi ulemadan ilim tahsil etmiştir. Sultan Kayıtbay tarafından kendisine zorla verilen *kadı'l-kudatlık* görevini kabul eden Ensârî, daha sonra sultanın haksız uygulamalarını eleştirince

[30] Özel, "Şehâbuddîn Remlî", 34/564.

[31] Necmuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire bi a'yâni'l-mieti'l-âşire* (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 1997), 202.

bu görevinden azledilmiştir. Görevini bıraktıktan sonra kendisini kitap okumaya ve talebe yetiştirmeye adamıştır.[32]

Zekeriyya el-Ensârî hem şeri ilimler ve hem de alet ilimlerinde çok iyiydi. Başta hadis, tefsir, fıkıh, usül, arapça, edep olmak üzere makul ve menkul ilimlerde çok mahirdi. Talebeler ilim almak için ona gelirlerdi. Öğrencilerini ve onların talebelerini "Şeyhu'l-İslâm" olarak görene kadar yaşadı. İlim ve hüküm meclislerinde şeyhe göz aydınlığı oluyorlardı. Ensârî'den ders alanlar şunlardır: İmâm Cemâluddîn Abdullah Sâfi, İmâm Nuruddîn el-Mahallî, Şeyh Umeyr, Şeyh Allâme Seyyid Kemâluddîn b. Hamza ed-Dımeşkî, Şeyh Bahâuddîn, Şeyhu'l-İslâm el-Vâlid, Şeyh Allâme el-Bedr b. es-Süyûfî, Allâme Şeyh Şihâbuddîn el-Hımsî, Allâme Şeyh Bedruddîn el-'Alaî el-Hanefî, Allâme Şeyh Şemsüddîn eş-Şiblî, Şeyh Abdulvahhâb eş-Şa'rânî, Mısır fakihi Allâme Şeyh Şihâbuddîn er-Remlî, onun oğlu Allâme Şeyh Şemsüddîn er-Remlî, *Minhac'*ın şarihi, hicazın âlimi ve müftüsü Şihâbuddîn b. Hacer el-Heytemî, kendi oğlu Allâme Şeyh Sâlih Nuruddîn en-Nesefî el-Mısrî.[33]

"el-İmâm, el-hâfız, şeyhu meşâyihi'l-İslâm, şeyhü'l-İslâm" gibi lakaplarla anılan Ensârî, "Şeyhayn" diye bilinen Râfiî ve Nevevî'nin eserlerini anlama, onların tercihleri arasında değerlendirme ve tercih yapma konusunda becerisi fazlaydı. Eserleri daha sonraki Şâfiî ulemâsı arasında büyük itibar görmüş, çeşitli şerh ve hâşiye çalışmaları yapılmıştır.[34] İslâmî ilimlerin yanı sıra tasavvufta derinlik kazanmış Şafiî ulemasından olan Ensârî'nin elliyi aşkın eser yazmış olduğu rivayet edilmektedir.[35] 103 yaşında, 926 senesinin zilkade ayının üçüncü Çarşamba'sında vefat etti. Bir asırlık zamanında bütün ömrü ilim ve irşad faaliyetleriyle geçti. Keşf ve keramet ehli olduğu söylenmiştir.[36]

---

[32] Hayrüddîn İbn Fâris Ziriklî, *el-'A'lâm* (Beyrut: Darü'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 3/46.

[33] Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire,* 202.

[34]Ahmet Özel, Cengiz Kallek, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *DİA*, TDV Yay., Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/zekeriyya-el-ensari.

[35] Eserleri için Bkz. Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire,* 204-205.

[36] Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire*, 208.

4.1.3. Öğrencileri

Remlî gerek zahiri eserleriyle gerekse manevi eserleri olan öğrencileriyle ardından mühim bir miras bırakmıştır. Kahire'deki hemen bütün Şâfiî ulemâsının ondan veya talebelerinden ders aldığını, hocaları varken onun görüşlerine uyulduğu[37] bilgisi kayıtlarda geçmektedir. Bu da bizlere onun tesir alanın genişliğini göstermektedir. Çalışmamızda onun tesir alanını görebilmek adına İslâmî ilimlerde ün yapmış, Remlî'nin önde gelen talebelerinden, başta, kendisinden sonra yerine geçen, oğlu Şemsüddîn er-Remlî ile İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb er-Şirbinî ve Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'yi (ö. 973/1565) kısaca tanıtmak istiyoruz.

1. Şemsüddîn er-Remlî (1004/1596)

Tam ismi "Şemsüddîn Muhammed b. Şihâbüddîn Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Ensârî el-Menûfî el-Mısrî'dir. "Şemsüddîn", lakabıyla anılmıştır. Mısır'ın Remle köyünde doğduğundan *Remlî* nisbesiyle anılmıştır. Babası gibi "Remlî" nisbesiyle anıldığından babasına *er-Remlî'l-kebîr,* kendisine de *er-Remlî's-sağîr* denilmiştir.[38]

Babasından Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, hadis ve tarih okudu. Babasının öğrencilerinden Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, onun başka hocalara pek ihtiyaç duymayacak derecede babasından iyi bir eğitim aldığını belirtir. Hocaları arasında İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, Burhâneddin İbn Ebû Şerîf, Yahyâ b. İbrâhim ed-Demîrî, Ali et-Trablusî, Sa'deddin Muhammed b. Muhammed ez-Zehebî gibi âlimler anılır. Remlî babasının da hocası olan Zekeriyyâ el-Ensârî'den küçük yaşta icâzet almıştır.[39] Babasının vefatından sonra Ezher Camii'nde onun öğretim halkasına oturan Remlî ayrıca Haşşâbiyye, Şerîfiyye gibi medreselerde ders verdi. Devrinin önde gelen âlimleri arasında yer alan Remlî "Küçük Şâfiî" diye anılmıştır. 13 Cemâziyelevvel 1004 (14 Ocak 1596) tarihinde Kahire'de vefat eder.[40]

---

[37] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/564.

[38] İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ Şerh-i ibni Kâsım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şucâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/17.

[39] Ahmet Özel, "Şemseddîn Remlî", *DİA*, TDV Yay., Erşim: https://islamansiklopedisi.org.tr/remli-semseddin

[40] Özel, "Şemseddîn Remlî", 34/566.

Remlî, ilk başta babasının yanında yetişmiş, küçük yaşta başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Şâfiî fıkhının birçok kitabını ezberlemiştir. Babasının yanında fıkıh, fıkıh usûlü, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, nahiv, sarf, meânî, beyân ve tarih derslerini okumuştur.[41] Babası bu eğitimden sonra iyice yetişmesi adına ilim tahsili için Remlî'yi küçük yaştayken Zekeriyya el-Ensârî'nin yanına götürmüştür. Remlî, güçlü hafızası ve kavrama yeteneğiyle, zor meseleleri çözebilen, güzel hâsletlere sahip, ibadete düşkünlüğüyle bilinen bir âlimdir. Gerek hocaları ve talebeleri gerekse onun döneminde yaşayan âlimler olsun onun ilmî, amelî ve ahlakî yönünü övmüşlerdir. Bu isimlerden birisi babasının talebesi olan Abdülvahhâb eş-Şa'rânî'dir.[42]

Şemsüddîn er-Remlî'nin âlimler arasında önemli bir yeri vardır. Çeşitli ilimlerde yetkinliği olmuşsa da daha çok fıkıh alanında temayüz etmiştir. Yazdığı eserler bunun göstergesidir. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc, Ġāyetü'l-merâm fî şerhi Şürûti'l-meʾmûm ve'l-imâm, Fetâva'r-Remlî, Şerḥu'l-Îzâh* isimli eserler Şemsüddîn Remlî'ye aittir.[43]

Remlî'ye babasından kalan eğitim mirası birçok ilim ehlinin yetişmesine vesile olmuştur. Babasının vefatından sonra ders kürsüsüne oturmuş, eğitimi yarıda kalan talebeleri onun yanında eğitimlerini tamamlamıştır. Onun döneminde Mısır'da kendisinden ders almayan ilim talebesi neredeyse kalmamıştı.[44]

2. Hatîb er-Şirbinî (977/1570)

Tam ismi Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî'dir. Lâkabı Şemsüddîn'dir. Ancak Ezher Üniversitesinde hatiplik yapması münasebetiyle kendisi el-Hatîb lakabıyla tanınmıştır.[45] Şâfiî mezhebinin önemli

[41] Seyyid Cafer b. Seyyid Hasan el-Berzencî el-Medenî, *İltikâtu'z-zeher min netâici'r-rihleti ve's-sefer fî ahbâri karni'l-hâdî 'aşer,* (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), (Beyrut:)Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018, 277.

[42] Berzencî, *İltikâtu'z-Zeher,* 278.

[43] Mahsum Aslan, *Şâfiîlerde Mezhep İçi İhtilaf: Heytemî ve Remlî Örneği*, (İstanbul: Nizamiye Akademi Yay. 2022), 90-104.

[44] Aslan, *Şâfiîlerde Mezhep İçi İhtilaf: Heytemî ve Remlî Örneği,* 95.

[45] Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 3/72; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l Muellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye* (Dımeşk Müessesetü'r-Risâle, 1957), 8/269.

âlimlerinden olan Şirbînî, Mısır'ın Kâhire şehrinde Memlüklerin hâkim olduğu hicri X. Miladi XVI. asırda yaşamıştır. Bütün ömrünü ilmî tedris ve te'lif ile geçiren Hatîb eş-Şirbînî 977/1570 tarihinde vefat etmiştir.[46] Şirbînî ilmî şahsiyeti kadar ibadet ve zühd hayatındaki titizliği, güzel ahlâkı ve mütevazı kişiliğiyle dikkat çekmiştir. Şeyhayn (Nevevî ve Râfiî) sonrası müteahhirîn dönemi Şâfiî fıkhının gelişmesinde Şirbînî'nin çalışmalarının önemli bir yeri vardır.[47]

Hatîb Şirbînî çok yönlü bir âlimdir. Birçok ilim dalında eserleri bulunmaktadır. Başta fıkıh, tefsir, kelâm, nahiv gibi birçok ilim dalında yirmi dört eser telif etmiştir. Daha çok fıkhî yönüyle öne çıkar.[48] Başlıca eserleri şunlardır: *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-minhâc, el-İknâ' fi halli elfâzi Ebî Şücâ', Şerhu't-Tenbîh, Şerhu'l–Behceti'l-verdiyye, el-Bedrü't-tâli fî halli elfâzi cem'i'l-cevâmi', es-Sirâcu'l-münîr fi'l-'iâneti 'alâ ma'rifeti ba'zi meânî kelâmi Rabbinâ'l-Hakîmi'l-Habîr ve Mukaddime fi usûli'd-dîn.*[49]

3. Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (973/1565)

Tam ismi, Ebü'l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî el-Mısrî'dir.[50] Şa'rânî, Kaylûbiyye bölgesinde bulunan Kalkaşend köyünde dünyaya gelmiştir. O, ailesiyle birlikte Menûfiyye bölgesinde bulunan Ebû'ş-şa'ra köyüne göç etmişlerdir. Bu sebepten Şa'rânî nisbesiyle anılır.[51]

Tahsiline babasının yanında başladı ve hıfzını tamamladı. 911/1505 yılı başlarında Kahire'ye gitti. Nûreddin el-Mahallî, Nûreddin el-Cârihî, Nûreddin es-Senhûrî, Şemsüddîn ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, Selâhaddin el-Kalyûbî, Nûreddin el-Üşmûnî, Sa'deddin ez-Zehebî, Burhâneddin el-Kalkaşendî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî, Şâfiî fakihi Şehâbeddin er-Remlî gibi meşhur âlimler başta olmak üzere elliyi aşkın hocadan dinî ilimleri

---

[46] Ğazzî, *el-Kevâkib*, 72; Kehhâle*, Mu'cemü'l-müellifîn*, 3 /69.

[47] Ali Hakan Çavuşoğlu, "Hatîb Şirbînî", *DİA*, TDV Yay., Eriim: https://islamansiklopedisi.org.tr/sirbini-hatib

[48] Ali Cuma, *el-Medhal ilâ dirâseti'l-mezâhibi'l-fikhiyye* (Kahire Dâru's-Selâm, 2012), 67.

[49] Çavuşoğlu, "Hatîb Şirbînî", 39/191.

[50] Ziriklî, *el-'A'lâm,* 4/180.

[51] Hayri Kaplan, "Şa'rânî", *DİA*, TDV Yay. Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/sarani

öğrenmiştir. Hayatı boyunca eğitim, irşad ve eser telifiyle meşgul olan Şa'rânî 973/1565 tarihinde vefat eder. [52]

Tasavvufa ilgisi artınca tahsiline ara verip bir sene müddetle inzivaya çekilir. Sonrasında birçok tarikattan icazet alır. Şa'rânî'nin eserlerinin sayısı kendi ifadesine göre üç yüz civarındadır. [53]

4. İbn Hacer el-Heytemî (974/1567)

Tam ismi Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî es-Sa'dî el-Basrî'dir. Künyesi Ebû'l-Abbas olup lakabı Şihâbuddîn'dir. Dünyaya geldiği köye nisbetle Heytemî denilmiştir. Aslen Mısır'ın Aynişems yakınlarındaki Selmunt nahiyesinden olup dedelerinin daha sonra yerleştiği Garbiyye bölgesindeki Mahalletü Ebi'l-Heytem köyünde dünyaya gelmiştir.[54]

Çocukluğunu geçirdiği yerde ilk eğitimini aldıktan sonra hocası Ahmed eş-Şinnavî ilim tahsili için arif bir zat olan Ahmet el-Bedevî'nin bulunduğu Kahire ile İskenderiye arasında bulunan Tantâ'ya getirir. Burada usûl ilimlerini öğrendi ve Kur'ân'ı Kerim'i hıfzeder. Sonra hocası onu h. 624 yılının başlarında ilim ve irfan merkezi olan el-Câmiu'l-Ezher'e getirir. Ömrünün büyük bir bölümünü Hicaz'da geçirmesi, oralarda dersler okutması, fetvalar vermesi ve sahâsında da otoriter olması, kendisine "Şeyhulislâm, İmâmu'l-Harameyn" gibi isimlerle anılmasına sebep olur.[55] İbn Hacer çeşitli konulara dair çok sayıda eser telif etmiştir. "Şeyhülislâm, İmâmü'l-Haremeyn, Müfti'l-Irâkeyn" gibi lakaplarla da tanınır. Muhammed Tâhir Fettenî, Vecîhüddin Abdurrahman b. Ömer el-Amûdî, Şeyh Sadr İbn Abdülkuddûs, Abdülkâdir el-Fâkihî, Muhammed b. Ahmed el-Fâkihî ve Muhammed b. Abdülazîz ez-Zemzemî tanınmış talebelerinden

[52] Kaplan, "Şa'rânî", 38/347.

[53] Kaplan, "Şa'rânî", 38/350.

[54] Heytemî, *el-Fetâvâ el-kubrâ el-fikhıyye,* 1/3.

[55] Abdulmuiz Abdulhamid Cezzâr, *İbn Hacer el-Heytemî*, (Kahire: 1981), 30.

bazılarıdır. İbn Hacer 23 Receb 974 (3 Şubat 1567) tarihinde Mekke'de vefat eder.[56]

4.1.4. İlmî Şahsiyeti

Necmeddîn el-Ğazzî, Remlî'nin Mısır'da şer'î ilimler noktasında baş olduğunu zikretmekle beraber buradaki Şâfiî ulemanın kahir ekseriyetinin onun öğrencisi olduğunu da beyan eder. Sair bölgelerden de kendisine sorular gelir. İnsanlar onun sözü üstüne söz söylemezlerdi. Mısır'ın bütün büyük alim ve arifleri de ona saygı duyarlardı. Kendisinden sonra da oğlu Şemsüddîn er-Remlî için de aynı saygıda bulunmuşlardır.[57]

Ders arkadaşı Abdulvehhâb eş-Şa'rânî onu hakkında şunları söylemektedir: "Remlî vera' ehli, âlim, salih, halka karşı iyi niyetli, güzel itikadlı, özellikle sûfî taifesine karşı saygıda kusur göstermeyen bir kişiliğe sahipti. Onlardan gelen soruları en güzel bir şekilde cevaplandırmaya çalışır, onlarla salihlerin hikayelerini ve menkıbelerini müzakere ederdi. Mısır'da ulemanın önde geleni idi. Öyle ki buradaki bütün Şâfiî uleması ya onun veya talebesinin talebesiydi. Hocamız el-Ensârî benim de olduğum bir ortamda kitaplarının tashih görevini ona vererek gördüğü kimselere 'Remlî gibi birisini görmedim' derdi."[58]

Şa'rânî, Remlî'nin kendisini çok sevdiğini söyleyerek onunla yaşadığı bir hatırayı şöyle anlatır: "Ölümcül bir hâstalığa yakalanmıştım. Şihâbuddîn Remlî ve oğlu Muhammed yanıma geldiler. O dua etti, oğlu 'amin' dedi. Baktım ki duası göğe yükselerek kabul gördü. Benim yanımdan ayrılmadan bu hâstalıktan şifa buldum."[59]

4.1.5. Etkileri

Araştırmamıza konu olan Şehâbeddîn er-Remlî, Zekeriyyâ el-Ensârî'nin önde gelen talebelerinden ve devrinin tanınmış Şâfiî âlimlerinden olup

---

[56] Daha fazla bilgi için Bkz. Aslan, *Şâfiîlerde Mezhep İçi İhtilaf: Heytemî ve Remlî Örneği,* 41-89; Cengiz Kallek, "İbn Hacer el-Heytemî" *DİA*, TDV Yay. Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hacer-el-heytemi

[57] Şa'rânî, *Tabakâtu's-suğrâ,* 45-46; Necmuddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-sâire,* 119-120; Mübârek, *el-Hıtatu'l-cedîde,* 4/119.

[58] Şa'rânî, *Tabakâtu's-suğrâ,* 45-46.

[59] Şa'rânî, *Tabakâtu's-suğrâ*, 46.

Kahire'deki hemen bütün Şâfiî ulemâsı ondan veya talebelerinden ders almıştır. Hocaları varken onun görüşlerine uyulduğu da zikredilmektedir.[60] Necmeddîn el-Ğazzî, Remlî'nin Mısır'da şer'î ilimler noktasında baş olduğunu zikretmekle beraber buradaki Şâfiî ulemanın kahir ekseriyetinin onun öğrencisi olduğunu da beyan eder. Sair bölgelerden de kendisine sorular gelir. İnsanlar onun sözü üstüne söz söylemezlerdi. Mısır'ın bütün büyük âlim ve arifleri de ona saygı duyarlardı.[61]

Öte yandan Remlî, IX./XV. yüzyılın sonlarına doğru Zekeriyâ el-Ensârî'nin önderliğiyle İbn Hacer el-Heytemî (974/1567) ile Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er- Remlî (1004/1596) ikilisinin elinde mezhebin ikinci bir tankîh süzgecinden geçerek nihai şeklini aldığı süreçte yer alan isimlerdendir. Zekeriyâ el-Ensârî'nin oluşturduğu gruptan aydınlanan İbn Hacer, Hatîb eş-Şirbînî ve Muhammed er-Remlî üçlüsünün Nevevî'nin *el-Minhâc*'ına mutemed şerhler yazma ortak özelliğine sahip olmuşlardır. En önemlisi ise İbn Hacer ve Muhemmed er-Remlî ikilisinin, Râfiî ve Nevevî'nin değinmediği konularda mezhebin karşı çıkılamaz görüşlerini meydana getirerek mezhebte ikinci tankîh sürecinin yaşanıp istikrâr dönemiyle Şâfiî Mezhebinin tarihi gelişimi sonlanır. Şemsüddîn Muhammed er-Remlî'yle (1004/1596) bu dönem nihayete erer.[62] Zekeriyyâ el-Ensârî, Şihâbuddîn er-Remlî, Hatîb eş-Şirbînî, İbn Hacer el-Heytemî, Şemsu'r-Remlî gibi âlimler, bunların kaleme aldıkları eserlerle ve özellikle de *et-Tuhfe* ve *en-Nihâye*'yle, Mısır ikinci bir defa mezhebin anavatanı olma ünvanını eline alacaktır.[63]

Ayrıca babası Şehâbuddîn er-Remlî ve Şirbînî'nin ilmini özümseyen Muhammed er-Remlî, mezhebin tartışmasız en önemli iki isminden bir diğeri olma konumuna ulaşır ve İbn Hacer ile er-Remlî ikilisi adeta mezhebin yeni *Şeyhayn*ı olurlar. Binaenaleyh el-Ensârî, Şihâbu'r-Remlî, Şirbînî, Heytemî ve

[60] Özel, "Şehâbeddîn Remlî", 34/564.

[61] Şa'rânî, *Tabakâtu's-suğrâ,* 45-46; Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire,*119-120; Mübârek, *el-Hıtatu'l-Cedîde,* 4/119.

[62] Muhittin Özdemir, *Şafii Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, 26.

[63] Özdemir, *Şafii Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, 78.

Şemsu'r-Remlî bu dönemin en önemli âlimleri olmakla beraber İbn Hacer ve er-Remlî, müteahhir âlimlerin sözün bittiği isimleri olmuşlardır.[64]

4.2.Remlî'nin Usûl Anlayışı

Bu başlık altında genel hatlarıyla Remlî'nin, Cüveynî'nin *Varakât* adlı eseri üzerine yazdığı *Gâyetü'l-me'mûl* adlı şerhindeki usûl anlayışı işlenecektir. Remlî, bu şerhinde Cüveynî'nin *Varakât* adlı eserini şerh ettiğinden hemen hemen bütün usûl konularını işlediği görülmektedir. Remlî *Varakât*'ta öncelikle muğlak olan ifade ve cümleleri açıkladıktan sonra kendi yorum ve düşüncesine yer verir. Remlî, hem kendisinin Şâfiî olmasından hem de Cüveynî'nin eserini Şafiî metotla yazmasından dolayı Şâfiî metotunu takip etmiştir.

Eser, 2005 yılında Osman Yusuf Hâcî Ahmed tarafından tahkik edilmiştir. Muessetu'r-Risâletu'n-Nâşirûn yayınlarından neşredilmiştir. Remlî, eserde öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve hadis başta olmak üzere usûl ulemasının görüşlerinden yararlanmıştır. Özellikle er-Râzî, Amîdî ve Cüveynî'den istifade etmiştir. Remlî, eserde öncelikle fıkıh, usûlu'l-fıkh ve birtakım fıkhî kavramlar açıklandıktan sonra usûlü'l-fıkhın hemen hemen bütün konularını işlemiştir.

Çalışmamızın bu bölümüne başlarken Remlî'nin mezkûr eserde açıklamasını yaptığı fıkıh usulünün temel kavramlarının tanıtımına yer verilecektir. Bu kavramların zikredilmesi araştırmamızın daha iyi anlaşılması adına önem arzetmektedir. Bunu yaparken araştırmamızın bir bütünlük arzetmesi için Remlî'nin bu kavramlara getirdiği yorumlar ve tanımlar kullanılacaktır.

4.2.1. İlim ve Cehalet İle İlgili Kavramlar

Sözlükte "bilmek" anlamına gelen ilim genellikle bilgi ve bilim karşılığında kullanılır. Klasik sözlüklerde "bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç (itikad), bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat" gibi değişik şekillerde tarif edilmiştir. Ayrıca "bilgisizliğin (cehl) karşıtı" biçiminde de tanımlanır.[65]

---

[64] Özdemir, *Şafii Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, 29/77.

[65] İlhan Kutluer, "İlim", *DİA*, TDV Yay, https://islamansiklopedisi.org.tr/ilim

Remlî, fıkıh kelimesinin ıstılah anlamıyla ilim kavramından daha özel olduğunu belirtir. Zira ilim kelimesi bütün ilim çeşitlerini kapsamaktadır. Fıkıh ise ilmin bir kısmıdır. Her fakîh âlimdir ancak her âlim fakîh değildir. Cüveynî ilmi "Malumun vakıada olduğu hal üzere bilinmesi" şeklinde tarif eder. Remlî bu tarife "idrak edilen şeyin hissedilen, makul, mevcud veya ma'dum olmasının farketmeyeceği" kayıtlarını ekler. Ayrıca nefsin bir manaya tam anlamıyla ulaşmamasını da "şuur" olarak niteler.[66] Cüveynî cehl kavramına (cehalete) ise "Bir şeyin vakıada olduğu halin aksine tasavvur edilmesi" tarifini getirir. Remlî Cüveynî'nin ilmin tarifinde "marifet" cehlin tarifinde " tasavvur" kelimelerini kullanmasını şöyle izah eder:

"*Cehalet 'marifet'le açıklanamaz. Cehalet bir şeyin zihinde oluşmasıdır. Hata, aklın hükmetmesindedir. Örneğin birisi uzaktan bir deve silueti görse ancak at olduğuna hükmetse bu durumda kişinin zihninde bir at sureti oluşur. Buradaki hata verilen hükümdedir. Mevcut veya madum olmasına bakılmaksızın zihin tasvir edilen suretin asıldaki suret olduğuna hükmeder.*" [67] Remlî ise cehli basît ve murekkeb olmak üzere ikiye ayırır. Basît cehli "*bilinmesi gerekli bir şeyin bilinmemesi veya bir şeyin vakıada olduğu halin aksi şekilde bilinmesi*" olarak tarif eder. Cehl-i mürekkebe ise "*kişinin vakıada olanı bilmemesiyle beraber bilmediğini bilmemesi*" şeklinde bir tarif getirir. Remlî "Felsefecilerin âlemdeki -Allah dışındaki- varlıkları da kadîm görmesi, Mücessime'nin Allah'ı cisim olarak yorumlamaları, Mu'tezile'nin Allah'ın ahirette görülmeyeceğini söylemesi, Cehmiyye'nin kişinin itikad ve amel olmadan sade İslâm kelimesinin telaffuzuyla Müslüman olduğunu söylemeleri" örneklerini cehl-i mürekkebe örnek olarak getirir.[68]

Cüveynî ilmi zaruri ve mükteseb olmak üzere iki kısma ayırır. (Ancak Remlî buna "hâdis" kaydını ekler ki bu da onun bu çeşit ilimler dışında bir ilim olan vehbî ilmi de kabul ettiğine işaret eder.) Ona göre zaruri ilim; nazar ve istidlal yöntemi olmaksızın insanın zorunlu olarak beş duyu organıyla algıladığı

---

[66] Ebü'l-Abbâs Şehâbeddîn er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî, *Gâyetü'l-me'mûl fî şerhi Varakâti'l-usûl*, (Lübnan: Müessetu'r-Risâleti Nâşirûn: 2005), 95.

[67] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 98.

[68] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 96-97.

ilim çeşididir. Sesin kulağa ulaşması, tadın damakta hissedilmesi, bir şeyin gözle görülmesi gibi. Remlî zarurî ilim konusunda Cüveynî'ye muhalefet ederek duyuların 'müdrik' olması veya akıl vasıtasıyla idrak etmelerine bakmaksızın "hissî" ilim diye isimlendirilebileceğini belirtir. Bu konuda o, Ebû'l-Hâsan el-Eş'arî'ye (ö. 324/935) ittiba ettiğini söyler. Zaruri ilmin "hissî ilim" olarak isimlendirilmemesi gerektiğini ifade edenler, bir şey 'ilim' olarak bilindiği zaman sonrasında, bu bilginin duyularla hissedilmesi durumunda ortaya iki farklı hal çıktığını söylerler ki hissedilen şeyin ilim olarak adlandırılmayacağını belirtirler. Ancak Remlî duyularla elde edilen bilgilerin ilmin bir kısmı olmalarına engel olmayacağını belirtir. [69] Ayrıca Remlî zarurî ilmi "bedihî" olarak isimlendirerek bunu "*herhangi bir delile ihtiyaç duyulmaksızın 'mevzu' ve mahmûl'un düşünülmesiyle hâsıl olan bilgi*" şeklinde tarif eder. 'Küllün cüzden büyük olması, birin ikinin yarısı olması' gibi. O, bu çeşit ilmi "evveliyât" diye de adlandırır. Öte yandan Remlî tevâtür yoluyla idrak edilen bilgiyi de zarurî ilmin bir çeşidi sayılabileceğini ifade etmiştir. Tevâtürî bilgiyi de "*yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan bir topluluk tarafından haber verilen bilgi*" şeklinde tarif eder.[70]

Remlî, mükteseb ilim kavramı için Cüveynî'nin yapmış olduğu tanımı kullanır. Ona göre mükteseb ilim nazar ve istidlale bağlı bilgilerdir. Cevher ve arazların hadis olmasının bilinmesi örneğinde olduğu gibi. Zira bu örnekte kişi alem hakkında düşünerek, meydana gelen değişimleri gözlemleyerek bu kanaate varır. Ona göre Allah'ın ilmi ezelî olup zarurî ve kesbî diye nitelendirilemez. Bir başka açıdan Remlî bilgiyi tasavvurî ve tasdîkî bilgi olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre şayet idrak edilen bir şeye menfi veya müsbet olarak bir hüküm bina edilmezse tasavvur; bunun aksi olursa tasdîkî bilgi olur. [71]

4.2.2. Fıkıh ve Usûlü İle İlgili Kavramlar

Fıkıh, müctehidlerin, tafsili şer'î delillerden istinbat ettiği şer'î-ameli hükümlerdir. Bir başka ifadeyle, müctehidlerin, her bir ameli meseleyi ilgilendiren delilleri tek tek inceleyip onlardan çıkardıkları hükümlere fıkıh denir. Fıkıh

[69] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 99.

[70] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 100.

[71] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 100-101.

ilminin bir dalı füru' diğer dalı ise usûldür.[72] Fıkıh denince, genellikle bu ilmin füru' dalı kastedilir.[73] Fıkıh usulü ise "müctehidin şer'î ameli hükümleri tafsili delillerinden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe"[74] denir.

Cüveynî *Varakât* adlı eserinde usûlü'l-fıkh tanımını verirken bunu *usûl* ve *fıkıh* diye ayırır. Cüveynî sadece aslın lugat anlamını verirken Remlî ise bu sözlük anlamlarıyla beraber ıstılah anlamlarını zikreder. Buna göre asl, sözlük manası itibariyle "kendisi üzerine başka bir şeyin inşa edildiği şeydir." Istılah olarak ise birçok anlama geldiğini ifade edip bunları "kanıt, râcih (tercih edilen), sabit kural, kıyas yapılabilen yöntem" şeklinde zikreder. Aslın zıddı olan fer'; "Başka bir şeyin üzerine inşa edilen şey anlamına gelmektedir. Remlî fer' kavramının burada zikredilmesinin sebebini fıkhın asl üzerinde inşa edildiğini belirtmek olduğunu söyleyip fer'in asl üzerine inşa edildiğini belirtir. [75]

Sözlükte "anlama, kavrama, idrak vb" anlamlara gelen fıkıh kavramını Remlî Cüveynî'ye tabi olarak ıstılahta "ictihad yoluyla şer'î ahkâmı bilmek" şeklinde tarif eder. Remlî bu tanımdaki "hükm" kelimesini "Olumlu veya olumsuz bir şekilde başkasına bir iş, emir isnat etme", şer'î sıfatını "Hz. Peygamber'in gönderildiği şeriat ve kanun" olarak tanımlar. Böylece o, aklî, hissî ve vaz'î hükümlerin bilinmesini fıkıh olarak görmez.[76] Bu tarifteki hükümlerin bilinmesinden maksadın, "mükelleflerin eylemleriyle hükümlerin beraberliğini tasdik etmek" olduğunu, bu beraberliğin sadece tasavvurdan ibaret olmadığını söyler. Zira ahkâmın bilinmesi fıkıh usûlünün öncüllerindendir. Tanımdaki "ictihad yoluyla" denmesinin sebebini de "Allah'ın bir olduğu bilgisi, namazın beş vakit oluşu, zinanın haram oluşu" gibi ictihadın dışında kesinlik yoluyla bilinen malumatlardan ayırmak için olduğunu ifade eder. Remlî tarifte geçen "içtihat" kavramının bazen zannî deliller ihtiva eden hükümler için de kullanılabileceğinin ulema tarafından münasip görüldüğünü belirtir. Bunun

[72] Bu kelime, asl'ın çoğulu olup luğatta temel, esas, kök, dayanak gibi manalara gelir. Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü* (İstanbul: MİFAV Yayınları, 2021), 1.

[73] Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Çev: İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2020,) 23; Atar, *Fıkıh Usulü*, 1.

[74] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları,* 24.

[75] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 71.

[76] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 72.

nedenini "müctehidin zannının ilim olarak kabul görmesi" olduğunu söyler. Zira zann üzerine de olsa hüküm katiyet kazandıktan sonra müctehidin ve mukallitlerin o hükmün muktezasıyla amel etmesi vaciptir. [77]

Remlî tarifte geçen –mukallid veya müctehidin- bütün hükümlerin bilinmesi konusunu "bu hükümlere hazırlıklı olması yani bunları kullanım esnasında ihtiyacı olan sebep, şart ve kaynaklara sahip" ve " ahkâmın cüziyyatını anlama melekesine muktedir olması" şeklinde açıklar. Zira "marifet ve ilim" kavramlarının bu manada kullanımı örfî olarak bilinen bir şeydir.[78] Bu açıklamalardan sonra Remlî fıkıh usûlü ile ilgili nazar, delil, istidlal, zann, şekk ve itikad kavramlarını şöyle izah ederek konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışır:

Nazar: Cüveynî nazarı "zannî veya kat'i bir tarzda matluba götürmek üzere bir şey üstünde düşünmek" olarak değerlendirirken Remlî bu düşünmeyi "nefsin malumatlardaki hareketi" olarak yorumlar. Ona göre bu hareket mahsusatta vuku bulursa "tahayyül" diye isimlendirilir.

İstidlal: Matluba ulaşmak için delilin talep edilmesdir. Bazen istidlal, delilin zikredilmesi olarak da yorumlanır. Nitekim Remlî o günün fukahanın istidlali bu şekilde değerlendirdiğini ifade eder. [79]

Delil: Sözlükte matluba götüren işaret olup fıkıh ıstılahında "üzerinde doğru düşünmek suretiyle haberî bir sonuca (matlûb-ı haberî) ulaştırabilen bir şey"dir. Delil ile ulaşılan bilgi 'Sânî'in bilinmesi' örneğinde olduğu gibi kat'î olabilirken, 'Dumanın olduğu yerde ateş vardır' örneğinde olduğu üzere zannî de olabilir. Fukaha metodunda bu şekilde değerlendirilmektedir. Ancak usûlcülere göre ilme ulaştıran şeye delil denilirken, zanna ulaştıran şeye "emâre" denilmiştir. Tarifte geçen matlûb-ı haberîden maksad fıkıh usûlüne göre şer'î ahkâmdır.[80]

Zann: İki durumdan birinin daha açık olması hâsebiyle birinin tercih edilmesidir. Mercûh taraf "vehm" olurken tercih edilen taraf "zann" olur.

Şekk: Birbirine müsavi olan iki durumundan birinin tercihidir. Hükmün müsbet veya menfi olma durumu aynıdır.

---

[77] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 73.

[78] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 74.

[79] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 101.

[80] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 102.

İtikâd: Değişimi kabul eden kesin tasdiktir. [81]

4.2.3. Hükm Kavramı

Fıkıh usulünde şer'î hüküm genelde "şâriin mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı" olarak tanımlanır. Bu sebeple de usul literatüründe şer'î hüküm konusu, hüküm koyma yetkisinin sahibi (hâkim), hükme konu olan fiiller (el-mahkûm fîh) ve hükmün muhatabı mükellef (el-mahkûm aleyh) kavramlarıyla birlikte ele alınır. Fıkıh usulünde şer'î hükmün Allah'ın iktizâ, tahyîr ve vaz' bakımından mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı veya bu hitabın eseri şeklinde tanımlanmasının doğal sonucu olarak şer'î hüküm başlangıçta teklifî ve vaz'î olmak üzere iki kısma ayrılır.[82]

Cüveynî *Varakât*'ta hükmün tarifini vermez. Remlî hükmü şöyle tanımlar: "Kişinin vücûdundan evvel manevi, vücûdundan sonra da tencîzî bir taallukla Allah'ın hitabının mükellefin fiiline taalluk etmesidir. Bu taalluk bi'setten sonradır. Çünkü iktizaî olarak bi'setten önce herhangi bir hüküm yoktur." Remlî akîl, bâliğ olmayanları hitaba muhatap olarak görmez ancak çocukların velilerinin eda yoluyla bu hitaba muhatap olduklarını belirtir. Çünkü ebeveynin fiillerinin çocuğun fiilleri gibi olduğunu söyler. [83]

Remlî, vaz'î hükmü ise "Bir şeyin başka bir şeye sebep, şart olması veya sahih ve fasid olarak nitelenmesi" olarak zikreder ancak bu tarif hükmün bilinen tariflerinden sayılmayacağını belirtir. O, İbn Hâcib gibilerinin bu kısım hükümleri de yukarıda tarifi geçen teklifî hükümlerden saydığını ve mezkûr tarife "vaz'î" kaydını da eklediklerini söyler. [84]

4.2.4. Lafzî Meseleler

4.2.4.1.Hakikat-mecaz

Kelam ve lafız kullanımı itibariyle "hakikat ve mecaz" diye taksim edilir. Hakikatin, sözlük anlamı itibariyle 'hak' kelimesinden türediğini söyleyen Remlî,

---

[81] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 103.

[82] Muhammad Abu al-Fath Bayanunı, "Hüküm", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları,1998), 18/466-467.

[83] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 75.

[84] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 76.

bunun "gerçek, sabit, kanıtlanmış, doğrulanmış" gibi anlamlara geldiğini ifade eder. O, ıstılah olarak Cüveynî'nin yaptığı tarifi kullanır. Remlî hakikati "konulduğu mana için istimal edilen lafız" diye tarif ederek hakikat (حقيقة) kelimesindeki "ta" harfinin kelimeyi vasıf olmaktan isim olmaya nakletmek için kullanıldığını belirtir.[85] Cüveynî hakikat kelimesinin "luğavî, şer'î ve örfî" olabileceğini belirtir ancak herhangi bir açıklamada bulunmaz. Remlî ise bunları sırasıyla şu şekilde açıklar:

Luğavî hakikat; dilbilimcilerin kelimeyi mahsus bir mana ve ıstılah için vazetmesidir. Örneğin vahşiliği ve cesaretiyle bilinen hayvan için 'aslan' kelimesini kullanmaları. Şer'î hakikat; Şâri'in belli kavramlara yüklediği anlamdır. 'Salât'ı belli rükün ve şartlarla eda edilen ibadet karşılığında, 'savm'ı özel imsak karşılığında, 'hacc'ın Ka'be'yi belirtilen şekilde ziyaret etme karşılığında kullanılması gibi. Örfî hakikat ise örf-i amm ve örf-i hâss olmak üzere iki kısma ayrılır. Örfî hakikat; belli bir örfe mensub kimselerin bir kelimenin asıl anlamını terk ederek ona başka bir anlam yüklemeleridir. 'Dabbe الدابة' kelimesinin 'dört ayaklı yük hayvanları için kullanılması'[86] örf-i amm'a örnektir. Nahivcilerin 'ref', nasb, cer' gibi özel terimleri kullanması, fukahanın 'cevher, araz' gibi kavramları kullanmaları da örf-i hâss'a örnektir. Bütün bu kelimeler için tahsis edilen bir mana olmasıyla beraber örf ehli bu anlamı terk ederek özel bazı ıstılah karşılığında kullanmışlardır.[87]

Mecaz kavramının 'cevaz' kökünden 'ism-i mekan' kalıbında kullanıldığını belirten Remlî, mecazı hakikat kelimesinin mukabili ve zıddı olarak değerlendirir. Şöyle ki "tahsis edildiği mananın dışında bir anlam için kullanılan lafız" olarak tarif eder.[88] Cüveynî mecazı "ziyade, noksan, nakl ve istiare" ilgisiyle dört kısma ayırır, her bir kısma bir örnek getiren Cüveynî detaya girmez. Ancak Remlî Cüveynî'nin getirdiği örnekler üzerinden birtakım açıklamalarda bulunur. Remlî bunları sırasıyla şu şekilde zikreder:

[85] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 113.

[86] Asıl olarak bu kelime "yerde sürünen, yavaş yürüyen" bütün hayvanlar için kullanılır. Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 115.

[87] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 115-116.

[88] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 113.

Ziyadeyle Mecaz. "ليس كمثله شيئ"[89] ayetinde olduğu gibi cümleye bir harf ilave edilmesiyle oluşan mecazdır. Mezkûr ayetteki "ك "teşbih edatının zaid olduğu ifade edilmiş ve bu şekilde bir mecaz oluştuğu ileri sürülür. Şayet buradaki edat zaid olmazsa "misl" anlamına gelir ki bu da Allah Teâla için muhal olur. Zaid olmaması durumunda "O'nun benzerinin benzeri yoktur" anlamına gelir ki Allah'ın 'benzerinin benzeri' nefyedilir ancak O'nun 'benzeri' nefyedilmez. Hâlbuki bu ayette kasıt onun benzerini nefyetmektir.[90]

Remlî, bu ayette herhangi bir ziyadenin olmadığını söyleyerek Cüveynî'ye muhalefet eder. Bu konuda Teftâzânî'ye atıfta bulunarak görüşünü teyit eder. O bu ayetteki mecazî ifadeyi birkaç farklı açıdan değerlendirerek şöyle bir açıklamada bulunur: "Buradaki 'misl' kelimesinden kastedilen mana 'misl'in 'sıfat' anlamıdır. Buna göre ayet 'O'nun vasfı gibi hiçbir şey yoktur' manasına gelir. Bir başka açıdan bakılacak olursa bu ayette kinaye vardır. Kinaye bir şeyin ispatını tazammun ettiğinden sarihten daha beliğdir. Buna göre ayet "O'nun benzerinin benzeri yoktur, kaldı ki benzeri olsun" manasını taşır. Veya buradaki 'misl' kelimesi 'nefs' anlamına gelir ki buna göre ayetin anlamı şudur: "O'nun nefsi gibi hiçbir şey yoktur."[91]

Noksanla Mecaz: وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ[92] ayetinde olduğu gibi cümleden bir kelimenin düşürülmesi şeklinde meydana gelen mecazdır. Bu ayette 'اهل' kelimesi mahzuftur. 'Şehre sorun' ifadesinden kastedilen 'şehir halkına sorun' anlamıdır. Remlî bazı ulemanın, mecazın bu ilk kısmı olan 'ziyade ve noksan'ın ıstılahî olarak mecazın çeşitlerinden sayılmaması, belki mecaz-ı luğavî'den sayılması gerektiğini belirtir.[93]

---

[89] "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." Şurâ, 42/11. https://www.kuranmeali.com/diyanet, erişim tarihi: 08.02.2021.

[90] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 117.

[91] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 117-118.

[92] "(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz." Yusuf, 112/82. https://www.kuranmeali.com/diyanet. Erişim tarihi: 08.02.2021.

[93] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 118.

Nakille Mecaz: (Menkul): Bir kelimenin hakikat anlamının dışında başka manalarda kullanılması şeklinde meydana gelen mecaz çeşididir. Bazılarının bu kısmı 'hakikat' olarak değerlendirdiğini ifade eden Remlî 'bir kelimenin nakledildiği anlam her ne kadar hakikat olsa da bu kullanımın mecaz-ı luğavî olması gerektiğini' söyler.[94]

İsti'areyle Mecaz: İsti'are "bir kelimenin teşbih ilgisi ile konulduğu anlam dışında bir mana için kullanılması veya teşbih üzere kurulu mecaz"dır. " جِدَاراً يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ"[95] ayetinde geçen 'duvarın yıkılmayı istemesi' tabiri, duvardaki bu istek hali insanî bir vasfa benzetilmiştir. Buradaki teşbih illeti 'irade'dir.[96]

Remlî kelamda görülen bu dört mecaz türünün dışında 'isnat'la mecaz'ın da vuku bulduğunu söyler. 'İsnat'la mecaz'a "bir şeyin ilgisiz olana isnat edilmesiyle oluşan mecaz türü" şeklinde tarif getirir. " وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَاناً"[97] ayetinde imanı artıran failin gerçekte Allah olduğunu ancak sebep ilgisinden dolayı bu ziyadenin ayetlere isnat edildiğini ifade etmiş ve bu durumun isnadî bir mecaz meydana getirdiğini belirtmiştir.[98]

Bu açıklamalardan sonra Remlî mecazın Kitap'ta ve Sünnet'te vaki olduğuna değinir. Hakikatin bırakılıp mecaza yönelme sebeplerini "hakikatin dile ağır gelmesi, bazı lafızların çirkinliği, biçimsizliği, bilinmemesi, şöhreti veya bazı lafızlardaki belagat" şeklinde dile getirir.[99]

---

[94] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 118.

[95] "Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın" dedi." Kehf, 18/77, https://www.kuranmeali.com/diyanet, Erişim tarihi: 08.02.2021.

[96] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 118-119.

[97] "Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler." Enfâl, 8/2. https://www.kuranmeali.com/diyanet, Erişim tarihi: 08.02.2021.

[98] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 119-120.

[99] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 119.

4.2.4.2.Emir-nehiy

Kelam medlulü itibariyle "emir, nehiy, haber, istifham, temennî, arz ve kasem" diye ayrılır. Cüveynî bu ayrıma herhangi bir açıklama getirmez. Remlî bunlarla ilgili şu açıklamalarda bulunur: "Cümle vaz' (konuluş) itibariyle ya talep ifade eder ya da etmez. Talep ifade eden cümlede matlub ya fiil, ya terk ya da i'lâmdır.[100] Fiilin talebi emir, terki nehiy, i'lamı ise istifhamdır. Konuluş itibariyle talep ifade etmeyen ve doğrulanması (sıdk) veya yalanlanması (kizb) mümkün olmayan kelam "inşaî" kelamdır. Temennî, tereccî, arz ve tahsis gibi. Konuluş itibariyle talep ifade etmeyen ve doğrulanması (sıdk) veya yalanlanması (kizb) mümkün olan kelam ise "haberî" kelamdır."[101]

Cüveynî emr'i "vucûbiyet yoluyla bir fiilin, otoriter olarak üst konumdaki birinin kendinden daha aşağıda olan birine sözle talebi" şeklinde açıklar. Remlî de bu tarife uyar. Ancak Remlî şu hususları ekler: "Emir otorite olarak aynı konumda olan iki kişi arasında gerçekleşirse bunun adı 'iltimas' olur. Bu durum alt konumdaki biriyle üst konumdaki biri arasında gerçekleşirse 'dua' olur. Bu tarifte geçen 'vucûbiyet yoluyla' ifadesinden anlaşıldığına göre bir emir vucûb yoluyla olmazsa hakikatte emir olarak telakki edilmez. Buna göre 'mendûb' hakikatte emir değildir. Nitekim İmâm er-Râzî ve Kerhî bu görüşü savunmuşlardır. Ancak şu kadar var ki Şâfiî ulemasından çoğu mendûbun emir sayılması gerektiğini söylerler."[102] Bu tanımda Remlî'nin tartıştığı bir başka husus emirde 'isti'lâ' (amirin kendini üstün sayması) meselesidir. Remlî, tarifin muktezasına göre isti'lânın itibar edilmemesi gerektiğini, nitekim bunun racih görüş olduğunu söyler. Ancak İbnü'l-Hâcib, er-Râzî, Ebû'l-Hüseyn gibi bazı ulemanın isti'lânın itibar edilmesi gerektiğini ifade ederler.[103]

Emrin kalıbı ve siğası 'افعل'dir. Bu siğa mutlak olarak ve bağlayıcı bir karine olmaksızın kullanıldığında vucûb ifade eder.[104] Emirde nedb ve ibaha benzeri bir anlama delalet eden bir delil veya karine varsa emir, o delil ve

[100] Bir hususun öğrenilmesinin talep edilmesidir. Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 111.

[101] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 111-112.

[102] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 121-123.

[103] Daha geniş bilgi için Bkz. Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 123-124.

[104] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 125.

karinenin delalet ettiği mefhuma hamledilir.[105] Bu siğanın hamledildiği manalardan bazıları şunlardır: Mesela "Namazı ikame ediniz" ayetindeki emir vucûb için, "eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın."[106] ayetindeki emir nedb için, "Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın."[107] ayetindeki mahzûrdan sonra kullanılan emir de ibaha için, "O hâlde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın."[108] ayetinde kullanılan emir siğası tehdid içindir. Bunlar dışında da emir siğası tesviye yani iki şeyin aynı görülmesi,[109] Tekvîn yani yaratma,[110] irşad,[111] te'dib ve inzar,[112] minnet,[113] ikram,[114] imtihan[115], dua[116] ve aciz bırakma[117] gibi anlamlarda da istimal edilmiştir.[118] Emir sîgasının vucûbiyet anlamında kullanılması hakikat, bunun dışındaki kullanımları ise mecazîdir.[119]

Cüveynî, sahih görüşe göre tekrarı gerektiren bir delil bulunmayan emirlerde tekrarın olmadığını söyler. Ancak 'tekrar delili' bulunan emirlerin tekrarı da vaciptir. Remlî buna mukabil sahih olmayan görüşü de zikrederek konuyu tartışmaya açar. Mercûh görüşe göre delil olmazsa bile emrin tekrarlanması ve kişinin ömründe mümkün olduğu durumlarda matlubu tekrar etmesi gerekir.[120] Mutlak emir aceleyi veya ertelemeyi iktiza etmez.[121] Emir hem

[105] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 126.

[106] Nûr, 24/33.

[107] Cuma, 62/10.

[108] Fussilet, 41/40.

[109] Tûr, 52/16.

[110] Yasin, 36/82.

[111] Bakara, 2/282.

[112] İbrahim, 14/30.

[113] Enâm, 6/142.

[114] Hicr, 15/46.

[115] Bakara, 2/65.

[116] Araf, 8/89.

[117] Bakara 2/23.

[118] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 142-143.

[119] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 142-143.

[120] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 126.S

fiili hem de -aklî, şer'î veya âdî bir sebeple- fiile bağlı olan ve fiilin tamamlanması için gerekli tüm şeyleri kapsar. Örneğin namaz emredilirken bu emir namazı ve namaz için gerekli olan abdest ve diğer temizlik hususlarına da şamildir. Zira abdest olmadan namaz olmaz.[122]

Nehy: Cüveynî nehy'i "vucûbiyet yoluyla terk edilmesi gerekli bir şeyin, otoriter olarak üst konumdaki birinin kendinden daha aşağıda olan birine sözle talebi"[123] şeklinde tarif eder. İslâm Hukuku'nda nehiy, emrin mukabili olarak görülmüştür. Emirde tartışılagelen meseleler nehiy konusunda da işlenmiştir. Bu tartışmalardan biri "vucûb yoluyla olmayan nehyin bağlayıcılığı konusu"dur. Remlî bu konuda tariften hareketle 'vucûb yoluyla' olmayan terkin talebini bu tarifin dışında bırakan görüşün racih olmadığını zikreder. Ancak o, râcih olan görüşü benimsemiş ve bağlayıcılığı kesin olmayan terkin talebini de bağlayıcılığı kesin olan nehiy gibi görür. Hem emir konusunda hem de nehiyde simetrik olarak tartışılan konulardan biri de "nehyin devamlılığı ve sürekliliği"dir. Bu konuda da Remlî, "nehy bir sefere hâs kılınmamışsa sürekliliği devam ettiğini"[124] ifade eder. O bu konuda Amidî, İbnül-Hâcib gibi düşünmüş, er-Râzî'ye de muhalefet etmiştir.

Nehiy konusundaki önemli tartışmalardan biri nehyin yasaklanan fiile etkisi meselesidir. Yasak koyanın hakîm olması sebebiyle âlimler yasaklanan fiilin kötü sayılması gerektiğini kabul ederler. Ancak Mu'tezile ve Mâtürîdî/Hanefîler, bu kötülüğün yasaktan önce mevcut olup o yüzden yasağın buna yöneldiğini ileri sürerken Eş'arîler kötülüğün bu yasak yüzünden olduğunu savunurlar.[125] Bu konuda Cüveynî sadece "nehiy yasaklanan fiilin fesadını gösterir" ifadesini kullanır. Remlî ise bu konuda vuku bulmuş tartışmaları ortaya koyarak kendi görüşünü söyler. Remlî'ye göre yasaklanan fiil şeriata muhalif olduğundan yasağın bu fiile yöneldiğini savunur. Aksi durum olan yasaktan önce veya asılda kötü olması hâsebiyle olmadığını da belirtir. Bu fiilin ibadet,

[121] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 127.

[122] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 128-129.

[123] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 137.

[124] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 138.

[125] Yunus Apaydın, "Nehiy", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 544-547.

muamelat veya bir olay olması farksızdır. Hayızlı kadının namaz kılması, oruç tutması, insanları muhafaza etmek amacıyla zinanın yasaklanması, bayram gününde oruç tutmak gibi.[126]

Nehiy siğası " لا تفعل " birçok farklı anlamda kullanılır. Örneğin "Zinaya yaklaşmayın"[127] ayetindeki nehiy tahrîm için, "Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın."[128] ayetindeki nehiy kerahet için, "Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın"[129] ayetindeki nehiy irşad için, "Rabbimiz! Kalplerimizi eğriltme"[130] ayetindeki nehiy dua için, "Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın"[131] ayetindeki nehiy sonuç bildirme için, "Kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine sakın göz dikme"[132] ayetindeki nehiy küçümseme için, "Bugün hiç mazeret beyan etmeyin"[133] ayetindeki nehiy ümitsizliği belirtmek için kullanılmıştır.[134] Nehiy sîgasının vucûbiyet anlamında kullanılması hakikat, bunun dışındaki kullanımları mecazîdir.[135]

4.2.4.3.Âmm-hâss

Fıkıh literatüründe kelimenin anlamı itibariyle incelendiği alanlardan biriside âmm ve hâsstır. Cüveynî âmm lafzı "iki veya daha fazla şeyi herhangi bir sınırlandırma olmaksızın kapsayan şey" olarak tarif eder. Remlî de bu tarifi etraflıca açıklar. Remlî âmm lafızda şümul olduğunu söyleyerek kelimenin müfred, tesniye, cem', cem' isim ve sayı ismi olmasını kelimenin anlamını etkilemeyeceğini ifade eder. Zira ona göre âmm lafızda bireyler değil kapsayıcılık söz konusudur.[136] Remlî âmm lafzın hem hakikî hem de mecazî anlamlarında

[126] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 138-140.

[127] İsrâ, 17/32.

[128] Bakara, 2/267.

[129] Mâide 5/101.

[130] Âl-i İmrân 3/8.

[131] Bakara 2/154.

[132] Tâhâ 20/131.

[133] Tahrîm 66/7.

[134] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 141.

[135] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 143.

[136] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 145.

kullanılan lafızlarda meydana gelebileceğini söyler. Aynı şekilde müşterek lafızların da âmm'ın kapsamına girdiğini belirtir.[137]

Remlî âmm ile diğer bazı hususları şöyle izah eder: "Olumlu veya olumsuz olsun hüküm yönünden âmm'ın medlulü geneldir(küllidir.) yani hüküm bütün ferdler için geçerlidir. Âmm'ın asıl manaya delaleti kesin olmakla beraber ferdlere tek tek şumuliyeti yönünden zannîdir. Çünkü asıl olan kesinlik değil umumiyetin bekasıdır. Nitekim Hanefî uleması bu şekilde görüş bildirmişlerdir."[138]

Şahısların umumiyetinin zaman, mekân ve halin umumiyetini gerektirdiğini söyleyen Remlî, kişinin bunlardan müstağni olamayacağını ifade eder. Bu duruma "Zinaya yaklaşmayın"[139]ayetini delil getiren Remlî, ilgili ayeti "hiçbiriniz, herhangi bir durumda, hangi zaman ve mekânda olursa olsun zinaya yaklaşmasın" şeklinde tefsir eder. Remlî, "ال takısı alan müfred isim, ال takısı alan cem' (çoğul) isim, -isim mevsûl, şart isimleri, istifham edatları gibi- mübhem isimler, nekire isimlerde لا edatı" olmak üzere dört lafzın umumiyet ifade ettiğini belirtir. Remlî bu konuları değinirken birtakım dilsel konu ve hususlara da değinir.[140]

Cüveynî hâss'ı da âmm'ın mukabili olarak ele alır. Remlî de hâssı "iki veya daha fazla hususu -herhangi bir sınırlandırma olmaksızın- kapsamayan şey" şeklinde tarif eder. Bu tairifin yanısıra Cüveynî "tahsîs"i de bu başlık altında zikreder. Ona göre tahsîs bazı cümlelerin temyizidir. Yani âmm lafzın bir kısmını tahsis etmektir. Temyiz, muttasıl ve munfasıl olmak üzere ikiye ayrılır. Remlî bu iki kısmı ayrı ayrı tarif eder.

Muttasıl tahsisi, "âmma yakınlaşması itibariyle lafız yönünden müstakil olmayan" şeklinde tarif ederek "istisnâ, şart, sıfatla kayıt altına alma, ğaye, bedel" olmak üzere beş kısımda değerlendirir.[141] Munfasıl tahsisi ise "lafız veya lafız

[137] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 146.

[138] Remlî, *Ğâyetü'l -meˀmûl*, 148.

[139] İsrâ, 17/32.

[140] Bkz. Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 148-165.

[141] Detaylar için Bkz. Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 166-182.

dışında bir öğenin âmma yakınlığı itibariyle nefsiyle müstakil olması"[142] olarak tarif eden Remlî munfasıl tahsisin de şu şekillerde vuku bulduğunu belirtir. "Kitab'ın Kitab'la Tahsisi, Kitab'ın Sünnet'le tahsisi, Sünnet'in Kitab'la tahsisi, Sünnet'in Sünnet'le tahsisi, nutkun kıyasla tahsisi, mefhum-u muvâfaka ile tahsis, mefhum-u muhâlefe ile tahsis, his ile tahsis, akıl ile tahsis."

Kitab'ın Kitab'la Tahsisi: Remlî, "*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"[143] ile "*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*"[144] ayetlerinin "*Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.*"[145] ayetiyle tahsis edildiğini; "*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.*"[146] ayetin "*Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir.*

[142] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 166.

[143] Bakara, 2/228.

[144] Bakara, 2/234.

[145] Talak, 65/4.

[146] Bakara, 2/221.

Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır."[147] ayetiyle tahsis edildiğini zikreder.[148]

Kitab'ın Sünnet'le Tahsisi: mütevatir veya âhâd, kavlî veya fiilî sünnet olsun Sünnet, Kitab'ı tahsis edebilir. Örnek olarak, "*Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaştırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"[149] ayetinin "*Kâfir bir kimse müslümana, müslüman da kâfire mirasçı olamaz*"[150] hadisiyle tahsis edildiğini beyan eder. Bu konuda pek çok örnek getiren Remlî ahâd hadislerin Kitab'ı tahsis edemeyeceğine dair ulema arasındaki tartışmalara da değinir.[151]

Sünnet'in Kitab'la Tahsisi: Remlî "*Abdesti bozulan kimsenin namazı, (yeniden) abdest almadıkça kabul edilmez*"[152] hadisinin "Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa

[147] Maide, 5/5

[148] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 182-183.

[149] Nisa, 4/11.

[150] Buhârî, "Ferâiz", 26.

[151] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 184-186.

[152] Buhârî, "Vudu'", 2.

yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."[153] ayetiyle tahsis edildiğini ifade eder.[154]

Sünnet'in Sünnet'le Tahsisi'ni caiz gören Remlî, mütevatir hadisin ahâdı, ahâd hadisin mütevatir hadisi tahsis edebileceğini de belirtir.[155]

Nutkun (Kitab veya Sünnet'in) Kıyasla Tahsisi: Remlî, Kıyasın şer'î bir delil olması hâsebiyle Kitab ve Sünnet'i tahsis edebileceğini ifade eder. Zira Kıyas'ın da dayanağı Kur'ân, Sünnet veya İcmâ''dır. Ona göre Kıyas'a âhâd bir haber delil ve dayanak olsa da Kıyas'ın Sünnet ve Kitab'ı tahsisi caizdir. Buna örnek olarak "*Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun*." [156] ayetini örnek getiren Remlî bu ayetin kıyasla tahsis edilebileceğini söyler. Zira ona göre bu ayetin muhatapları 'hür insanlar'dır. Köle olanlar şer'î 'had' ve hükümler itibariyle hür insanların yarısı ceza alırlar. Buna göre "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun" ifadesi kıyasla tahsis olup köleye 'elli' sopa vurulacağını belirtir.[157] Bu çeşit tahsislerin yanı sıra Remlî, mefhumlar-fehva-i kelam, his ve aklın da tahsise konu olabileceğine değinir. Ancak Remlî gibi düşünmeyen Bâkıllânî (ö. 403/1113), Şîrâzî (ö. 476/1083) ve Gazâlî (ö. 505/1111) gibi usulcülere göre ise mefhum ve fahve'l-kelâmla amel etmek lafızla değil sükûtla amel etmek mânasına gelir. Dolayısıyla bunlar umum niteliğini taşımaz ve tahsise konu olmaz.[158] Bunların detaylarına girmeden birer örnek ile açıklamamız konunun anlaşılması için önemlidir.

Mefhum-u Muvâfaka ile Tahsis: Bu tahsise örnek olarak Remlî, "*Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara*

[153] Nisâ, 4/43.

[154] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 187.

[155] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 187-188.

[156] Nûr, 24/2.

[157] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 189-190.

[158] Ferhat Koca, "Tahsis", *DİA*, erişim tarihi: 20.03.2021.

"öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle"[159] ayetinin mefhum-u muvâfakasından hareket ederek anne veya babaya hiçbir durumda eziyet yapılamayacağını, babanın evladına olan borcundan dolayı hapsedilemeyeceğini söyler.[160]

Mefhum-u Muhâlefe ile Tahsis: Remlî, "içine düşen pislikten dolayı rengi, tadı veya kokusu değişmedikçe suyu hiçbir şey necis kılmaz"[161] hadisinin "Su kulleteyn[162] miktarında olduğu zaman pislik taşımaz."[163] hadisinin mefhum-u muhâlefesi ile tahsis edildiğini söyler.[164] Yani su iki kulleye ulaşmazsa rengi, tadı ve kokusu değişmezse dahi içine bir necasetin girmesiyle necis sayılır. Şayet su kulleteyn olursa rengi, tadı ve kokusu değişmediği sürece suya necis sayılmaz.

His ile Tahsis: Remlî buradaki 'his' kelimesini 'müşahede' olarak açıklar. Yani bazı ayet veya hadislerin müşahede yoluyla tahsis edilebileceğine dikkat çeker. Örnek olarak 'Âd kavmine gönderilen 'rüzgar'ın "O, Rabbimin emriyle her şeyi yerle bir eder."[165] vasfıyla nitelendirildiğini ancak azabın olduğu zamanda sema, dağ vb şeylerin yok olmadığını söyler ki bunun da müşahede yoluyla bilindiğini belirtir.[166] Örnekten görüldüğü üzere Remlî, 'his veya müşahede' yoluyla tahsisi caiz görür.

Akıl ile Tahsis: Remlî zaruri olsun nazari olsun aklın bazı nassların tahsisine konu olabileceğini savunur. O, *"De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır.*

---

[159] İsrâ, 17/23.

[160] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 190-191.

[161] Ebû Dâvud, 1/11, Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, 1-95/96.

[162] "Kulleteyn, kulle"nin tesniyesidir. 2 kulle demektir. Kulle büyük küp ve testi demektir. Arap dilcilerine göre kulle, "kaldırıp taşımak" mânasındaki kull masdarından "güçlü bir erkeğin taşıyabileceği su küpü" anlamında isimdir. Farklı görüşler olmakla beraber ortalama 100 kg. suya tekabül eder." Bkz. Cengiz Kallek, "Kulle", *DİA*, erişim: 20.03.2021.

[163] Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sunen*, Beytu efkâru'd-devliyye, Riyâd, 1999, Tahâret, 33.

[164] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 191.

[165] Ahkâf, 45/25.

[166] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 192.

O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir."[167] ayetinden Allah'ın kendi zatını ve kadim sıfatlarını yaratmadığının açıkça bilindiğini söyler.[168]

4.2.4.4.Mücmel-mübeyyen

Fıkıh usûlünde nassların yorumlanması için lafız değişik açılardan taksim edilir. Bunlardan birisi 'mücmel ve mübeyyen'dir. Cüveynî mücmeli "beyana ihtiyacı olan lafız" şeklinde tanımlarken Remlî "delaletinin açık olmaması sebebiyle munfasıl bir delile, hâli bir karineye ve beyana ihtiyacı olan manası kapalı olan lafız" olarak tarif eder. Remlî mücmelin hem sözleri hem de fiilleri kapsadığını söyler. Ona göre bu icmâl, bir mananın veya hakikatin tümüne şamil olabildiği gibi bazen sadece bir fertte de meydana gelebilir. Mücmelin bir hakikatin tümünde müşterek olarak görülmesine örnek olarak Remlî, "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."[169] ayetini getirir. Ona göre bu ayetteki "kur' " kelimesi hem hayız hem de temizlik müddeti için konulmuş birden fazla hakikatı içeren müşterek bir kelimedir. Remlî, "*Hani Mûsâ kavmine, "Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti…*" ayetindeki 'sığır' kelimesinin tek bir ferdi/hakikati ifade eden mücmel bir kelime olduğunu ifade eder.[170]

Müellif bazen de mücmelin hakiki mananın kastedilmediği mecazlı ifadelerde de görüldüğünü söyler. "*Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka*."[171] ayetini bu duruma örnek olarak getirir. Ayetteki "nikâh bağı elinde bulunduran" ifadenin mücmel bir ifade olduğunu, İmâm Şâfiî'nin bunun 'koca', İmâm Mâlik'in ise 'kişinin velisi' olarak yorumladığını zikreder.[172]

---

[167] Ra'd, 13/16.

[168] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 192.

[169] Bakara, 2/228.

[170] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 195.

[171] Bakara, 2/237.

[172] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 196.

Cüveynî, mübeyyen veya beyânı; "mücmel bir ifadeyi müşkil[173] durumundan açıklığa ve vuzuha kavuşturulması" şeklinde tarif eder. Remlî'nin ifade ettiğine göre Cüveynî burada "mübeyyen"i belağattaki ifadesiyle kullanır. Zira 'müşkil' bir lafız kullanılmadan zahir veya mübeyyen bir kelimenin kullanılmasının ıstılahta "beyân" olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Ayrıca muhtevası mecaz taşıyan ifadeler açıklığa kavuşturulur.[174] Mübeyyen kavramı için bazen "nass" ifadesi de kullanılır.[175]

Remlî bu tarifi açıkladıktan sonra "beyân"ı "manayı açıklığa kavuşturan delil", "mananın medlulü ve mahalli", "delilden hâsıl olan ilim" gibi tarifleri de getirir. Ayrıca o, nassla amel etmek, fetva vermek gibi durumlar hariç beyanın aklen vacip olmadığına da değinir.[176]

4.2.5. Şer'î Hükümler ve Çeşitleri

Genel olarak şer'î hükümler "ameli, itikadi ve ahlaki" olmak üzere üç kısma ayrılır. Ameli hükümler, namazın, zekâtın, orucun, haccın farz olduğu, zinanın, içkinin, kumarın, faizin haram olduğu, alım-satım, rehin, vakıf gibi hukuki muamelelerin caiz olduğu, normal şartlarda yemenin içmenin eğlenmenin mübah olduğu, borcu yazmanın, alış verişi şahitler huzurunda yapmanın mendup olduğu, güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmanın, sünnetleri ve adab-ı şer'îyyeyi terketmenin mekruh olduğu gibi insanlar tarafından ortaya konan fiillerle ilgili hükümlerdir. İtikadi hükümler, Allah, melekler, kitaplar, nebi ve rasuller, kader, ahiret gününde gerçekleşecek olaylarla ilgili hükümlerdir. Ahlaki hükümler ise yalan söylememek, doğruluğa sarılmak, sözünde durmak, emanete hıyanetlik etmemek gibi ruhun tezkiyesi ve tehzibi ile ilgili hükümlerdir.[177]

---

[173] Sözlükte "karışmak, güçleşmek" anlamındaki işkâl masdarından türeyen müşkil kelimesi, fıkıh usulü terimi olarak "kendisiyle kastedilen mânanın ancak onu kuşatan karîne ve emâreler üzerinde incelemede bulunma ve derinlemesine düşünme yoluyla anlaşılabildiği lafız" demektir. Bkz. Ferhat Koca, "Müşkil", *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/muskil, erişim: 21.03.2021.

[174] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 199.

[175] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 204.

[176] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 201.

[177] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 25.

Cüveynî amelî olan şer'î hükümleri vâcib, mendûb, mübâh, mahzur (haram), mekrûh, sahîh ve fâsid olmak üzere yedi kısım olarak zikreder. Ancak Remlî bunların meşhur görüşe göre beş tane olduğunu, sıhhat ve fesadın vaz'î hitaptan sayılması gerektiğini ifade eder.[178]

İslâm Hukuku'nda şer'an yapılması veya yapılmaması tavsiye edilen fiillere bağlanan hükümler talebin kesin ve bağlayıcı olup olmamasına göre değişir. Remlî hükümlerdeki bu sınırlamayı hükmün muamelata ve muamelat dışındaki şeylere taallukuna bağlar. Şayet muamelata taalluk ederse hüküm ya "sahih" ya da "batıl" olur. Hükmün muamelat dışında başka bir şeye taalluku ise bu durumda ya taleb ya da bir fiilin veya terkin izninin eşit olması şeklinde vuku bulur. Taleb, fiilin veya terkin talebi olmak üzere ikiye ayrılır. Bunların ikisinin de kesinlik ve bağlayıcılık durumu olduğu gibi kesin olmama durumu da vardır. Kesin fiilin talebi icâb yani vucûbiyettir. Kesin olmayan fiilin talebi ise "nedb" yani mendûbtur. Kesin terkin talebi, mazhur yani "tahrim"dir. Kesin olmayan terkin talebi "kerahet"tir. Bir fiilin ya da terkin izninin eşit olması "ibahet"tir.[179] Görüldüğü üzere Remlî temelde hükümleri taallluk ettiği şeylere göre taksim ederek teklifî ve vaz'î hükümler olmak üzere birbirinden ayırır, teklifî hükümleri de beşli bir tasnife tabi tutar.

Remlî Gazâlî, Râzî, İbnü's-Sübkî gibi bazı âlimlerin sıhhat ve butlanı teklifî hükümler içerisinde değerlendirdiğini, sıhhatı mübâhın, butlanı ise haramın alt kısmı saydıklarını belirtir. Ayrıca o, müteahhir bazı ulemanın hilâfu'l-evlâyı da hükümlerden saydığını zikreder. Ona göre bağlayıcı ve kesin olmayan terkin talebi şayet hâs bir şeye taalluk etmezse, emirlerden istifade edilen mendubların terkinde olduğu gibi hilâfu'l-evlâ olur. Ancak mütekaddim ulemaya göre mekruh hilâfu'l-evlâyı kapsamaktadır.[180]

Vacib: yapılmasında sevap, terkinde ikab (ceza) gerektiren fiildir. Ancak bu ceza ahirete yöneliktir. Burada Remlî farzın vacibin müradifi olduğunu ifade eder. Bu konuda Ebû Hanife'ye muhalefet etmiştir. Ancak bu hilafın lafzî

[178] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 77.

[179] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 77.

[180] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 78.

olduğunu söyler.[181] Bu tarifin "vacib-i musavva', vacib-i muhayyer ve vacib-i ala'l-kifaye" gibi vacibleri de kapsadığını zikreder.

Mendûb: yapılması durumunda sevap olan, terkinde ikab (ceza) gerektirmeyen fiildir.[182] Vacip ve mendubun tariflerindeki fiil kelimesi 'maruf' fiili, niyet, lisanî veya kalbî zikir gibi lisanî veya nefsî sözleri de kapsar. Bu durum mübah, haram ve mekruh fiiller içinde geçerlidir. Remlî, Kâdı Hüseyn (ö. 466), Beğâvî (ö. 516), Huvarzemî (ö. 775) gibi ulemaya muhalefet ederek mendûb için "tatavvu', sünnet, nafile, müstehap, marğubun fîh (rağbet edilen)" gibi kavramların da kullanıldığını belirtir.[183] Onlara göre şayet Hz. Peygamber bir fiilde sebat edip işlemişse "sünnet", bir veya iki defa işlemişse "müstehap", insanların kendi seçimleri ile ürettikleri, birtakım evrad ve ezkar gibi, fiilleri yapmamışsa bu da "tatavvu' diye adlandırılır. Ancak Remlî bu farklılığın gerçek anlamda bir farklılık olmadığını lafız bakımından bir farklılık olduğunu belirtir.

Ebû Hanife'ye muhalif olarak Remlî, başlanılan mendubun tamamlanmasının vacip olmadığını söyler. Ancak nafile olarak başlanılan hac ve umrenin tamamlanmasının vacip olduğunu belirtir. Zira nafile olan hac ve umre niyet, keffaret ve sair hükümler itibariyle farz olan hacla aynı hükümlere tabidir.[184]

Mübâh: yapılmasında sevap, terkinde ikab, (ceza) gerektirmeyen fiildir. Remlî, Cüveynî'nin yaptığı bu tarif yerine "sevap ve ceza yönleri itibariyle şer'an iki tarafı da müsavi olan fiil" denilmesinin daha evla olacağını söyler. Zira Cüveynî'nin yaptığı tarifin ilk kısmı, haram ve mekruha da şamildir. Nitekim haram ve mekruhta da sevap yoktur.
Remlî mübah için "caiz ve helal" kavramlarının da kullanılabileceğini belirtir.[185]

Mahzûr (Haram): Terkinde sevap, işlenmesinde kınama ve ceza gerektiren fiildir. Remlî "ameller niyetlere göredir"[186] hadisi şerifinden mülhemle, haramın

[181] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 82.

[182] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 84.

[183] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 85.

[184] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 86.

[185] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 87.

[186] Buhârî, "İman", 1/15.

terkindeki söz konusu sevabı kişinin şeriatın emri olduğu biliciyle hareket etmesine ve Cenab-ı Allah'a kurbiyet düşüncesini taşımasına bağlar. Bu maksatla terkedilmeyen haramlar her ne kadar günah olmazsa da kişiye sevap kazandırmayacağını dile getirir.[187] Haram ıstılahı için mahzûr, ma'siyet, zenb, mezcur anh gibi terimler de kullanılır.[188]

Mekrûh: Terkinde sevap olan, yapıldığında ceza gerektirmeyen fiildir. Bu sevap kişinin şeriatın emrine ittiba niyeti taşıdığında gerçekleşir. Şayet kişi belirtilen maksadı taşımazsa terkinde sevap alamaz. Remlî zikredilen tarif yerine "şeriat nazarında yapılmaması tercih edilen fiil" tarifinin daha uygun olacağını söyler.[189]

Sahîh: Cüveynî "kendisine birtakım sonuçların taalluk ettiği, itibara alınan ve hukuken geçerli fiil" şeklinde bir tarif vermiştir. Remlî tarife bu sonuçların ve geçerliliğin şeriatın emrine uygun olması gerektiği açısından "şer'an" diye bir kayıt ekler. Bu sonuçlar bey' ve nikah gibi hukukî bir akde taalluk edebileceği gibi namaz ve hac gibi ibadetlere de taalluk edebilir. Örneğin bey'in sonucu mülkiyet olursa bu alışveriş sahih diye nitelenir. Keza bir ibadet de şartları yerine getirilerek ifa ediliyorsa o ibadet sahihtir denilir.[190]

Bâtıl: "Kendisine sonuçların taalluk etmediği, itibara alınmayan ve hukuken geçerli olmayan fiil"dir. Burada Remlî "şer'î olarak itibar edilen şartları, rükünleri ve esasları taşımayan" kaydını ekler. Butlan hukukî işlemlerin sonucu olduğu gibi ibadetlerin de sonucu olur. Örneğin alışverişte üç günden fazla muhayyerlik şartı konulursa bu akit batıldır. Zira bu şart şer'an itibar edilmeyen bir şarttır. Keza örtünmeye muktedir olan birisinin çıplak olarak namaz kılması da batıl olarak değerlendirilir.[191]

Remlî bâtıl ile fasidin bir olduğunu söyler. Ancak bu konuda Ebû Hanife'nin muhalefet ettiğini de belirtir.[192] Fıkıh usûlünde Hanefî mezhebine mensup fakihlerin dışındakiler geçerli olmayan işlemleri bâtıl adı altında tek bir

[187] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 88.

[188] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 88.

[189] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 89.

[190] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 90-92.

[191] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 92.

[192] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 93.

sınıfta değerlendirirken Hanefîler ise geçerli olmayan işlemleri bâtıl ve fâsid diye ikiye ayırmakta ve bu ayırıma birtakım farklı sonuçlar bağlamaktadırlar.[193]

Remlî'ye göre akîl, baliğ olan herkes mükelleftir. Remlî teklifin şartını hitabullahın anlaşılması olarak değerlendirir. Bu sebepten unutkan ve delinin bu hitabı anlamadıklarından dolayı teklife muhatap olmadıklarını söyler. Çocuğun ise, her ne kadar hitabı anlasa da, şeriatın hükmüyle mükellef olmadığını belirtir. Ancak deli akıllanırsa, unutkanlığı bulunan kişinin hafızası geri gelirse teklife muhatap olduğunu da zikreder. Ayrıca veli, bu kimselerin malları konusunda zekât gibi vacip olan hükümleri icra etmede teklife muhataptırlar.[194] Remlî'ye göre kâfirler her ne kadar iman etmemiş olsalar da şeriatın furu' konularına muhataptırlar ve bu hükümleri terkettiklerinden dolayı ahirette cezalandırılacaklardır. Kâfirlerin furu'a da muhatap olma sebebi reşid olmalarıdır.[195] Remlî bu sebebi teyit etmek için pek çok ayet zikreder.[196]

4.2.6. Şer'î Deliller

Fıkıh Usûlü'nün ana konularından birisi de edille-i şer'îyye'dir. Edille-i şer'îyye, edille-i erbaa veya edilletü'l-ahkâm da denilen fıkhın dört ana delili Kur'ân, Sünnet, icmâ' ve kıyas'tır. İstishâb, istishan gibi deliller bu ana delillerin muhtevasına dâhil edilir. Çalışmamızın bu kısmında Remlî'nin bu konulardaki görüşlerini serdetmeye çalışacağız.

4.2.6.1. Kur'ân ve sünnet

Şer'î delil olarak Kur'ân ile Hz. Peygamber'in dinî açıklama niteliğindeki söz, onay ve davranışları (sünnet) İslâm dininin iki ana kaynağını oluşturur. "Kur'ân, şâriin muradı hakkında doğru bilgiye ulaştırdığı için "şer'î delil", diğer delillerin ona dayanması ve dinî-hukukî hükümlere kaynaklık etmesi yönüyle hükümlerin "meşruiyet delili", Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahyedilmesi

[193] Ali Bardakoğlu, "Butlân", *DİA* İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 4/476.

[194] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 129-130.

[195] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 131-133.

[196] Bkz. Müdessir, 74/ 40-44; Fussilet, 41/6-7; Furkan, 25/68.

ve Hz. Peygamber'in bildirimiyle sabit olması sebebiyle de "naklî ve sem'î delil" olarak nitelendirilir."[197]

Cüveynî haberi ahâd ve mütevatir olarak ikiye kısma ayırır. Ancak bunları açıklamaz. Remlî ise bunları detaylarıyla şu şekilde açıklar: Lugat itibariyle kullanıldığı esnada bir "ilim" hâsıl oluyorsa "mütevatir", bunun aksiyse "ahâd" haberdir. Istılahta ise duyanda "zarurî" bir bilgi oluşturan bilgidir. Bir başka açıdan ise "yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından rivayet edilen ve yine onlar gibi bir topluluk tarafından başkalarına aktarılan haber"dir.[198] Rivayette bulunan topluluğun belirli bir sayıda olma şartı aranmadığı gibi ravilerde adalet, din, neseb ve memleket birliği aranmaz.[199]

Remlî, âlemin kıdemi meselesinde olduğu gibi aklî delillerle veya araştırmayla elde edilen bilgilerin tevatür olamayacağını söyler. Zira bu çeşit ilim kat'î ilim olarak kabul görmez. Çünkü araştırma ve akıl yürütmede delillerin birbirine karışma ihtimali bulunmaktadır.[200]

Mütevatir haberin mukabili olan ahâd haberi ise Remlî "ravilerinin adaleti sebebiyle ameli vacip kılan bilgi" şeklinde tarif eder. Ona göre meşhur veya müstefîz de denilen ahâd haber ilmi vacip kılmaz. Bu çeşit haberin ameli gerektirmesi sahabenin bu konudaki icmâsıdır. Şayet ahâd haberle amel vacip olmazsa ahâd yolla bize gelen birçok ahkâm hadisinin hükmü iptal olur.[201] Remlî bu açıklamalardan sonra haberi rivayet eden ravinin "fakih, Arap, erkek olması, görmesi, Arapça'yı bilmesi, nesebini belli olup bunu bilmesi" gibi şartları gerekli görmez.[202]

Remlî ahâd haberi "müsned" ve "mürsel" olmak üzere ikiye ayırır. Müsned haberi "isnadı muttasıl olan", mürseli ise "isnadı muttasıl olmayan" haber oalrak tarif eder. Ona göre mürsel haberin sahabe, tabiîn veya sonradan gelenlere ait olması arasında bir fark yoktur. Sahabe dışındakilerin mürsel haberleri hüccet değeri taşımaz. Çünkü bu çeşit haberde sakıt olan ravinin "mecruh" olma ihtimali

[197] Ali Bardakoğlu, "Kitap", *DİA*, Erişim: https://islamansiklopedisi.org.tr/kitap--fikih /21.03.2021.

[198] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 273-274.

[199] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 276.

[200] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 275.

[201] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 277-279.

[202] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 281.

bulunmaktadır. Ayrıca şehadette mürsel habeirn reddi hususunda da ulema arasında ittifak bulunmaktadır.[203] O, bu hususta Cüveynî'nin yaptığı gibi bir istisna yapar. Saîd b. Müseyyeb'in mürsel haberlerinin hüccet olduğunu ifade eder. Ona göre Saîd b. Müseyyeb'in bütün rivayetlerinin isnadları araştırılmış ve sağlam bulunmuştur. Ayrıca mürsel haberi takviye edici bir başka rivayet veya delil bulunursa bu haber hüccet olarak kabul edilebilir ki hükmen müsned olarak kabul görür.[204] Remlî, Cüveynî'ye tabi olarak zahirde isnadının muttasıl olmasına bakarak "Mu'an'an" haberi müsned haber kapsamında değerlendirir ki cumhur ulemanın bu görüşte olduğunu savunur.[205]

4.2.6.2. İcmâ'

Bir fıkıh usulü terimi olarak icmâ' "Hz. Peygamber'in vefatından sonra, asırların (zamanların) birinde, bir şer'î hüküm hakkında İslâm milleti müctehidlerinin ittifakı"dır.[206] İcmâ' kendi içinde sarih ve sukûtî olmak üzere ikiye ayrılır:

Sarih icmâ', müctehidlerin açıkça görüşlerini söylemeleri ve sonra bir görüşte söz birliği yapmaları, ittifak etmeleridir. Mesela bir yerde toplu olarak müctehidlere bir mesele sorulup, her birinin görüşünü açıklamasından sonra bir görüşte ittifak etmeleri gibi. Yahut ayrı ayrı yerlerde bulunan müctehidlere meselenin şahıs şahıs sorulup, hepsinin de mesele hakkında aynı görüşü beyan etmeleri gibi. Yahut bir mesele hakkında bazı müctehidlerin verdiği fetva diğer müctehidlere ulaştığında, onların da fetvaya muvafakat ettiklerini sarahaten açıklamaları gibi. Yahut bir müctehid bir mesele hususunda muayyen bir hüküm verir ve bu hükümden diğer müctehidler haberdar olduktan sonra buna sözle, fetva vermekle yahut hüküm vermekle sarahaten muvafakatta bulunurlar. Bu nevî icmâ' kat'î hüccettir; ona muhalefette bulunulamaz ve bu icmâ" bozulamaz.[207]

Sükûtî icmâ' ise müctehidin bir mesele hakkındaki görüşünü açıklaması, bu görüşün duyulup, öğrenilip, şöhret bularak diğer müctehidlere ulaşması ve

---

[203] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 283-285.

[204] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 286.

[205] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 287.

[206] Abdulkerim Zeydan, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, (Bağdad: Mektebetu'l-Guztube,1985), 179.

[207] Zeydan, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, 183.

mesele hakkında tetkîkte bulunmak için yeterli sürenin geçtiği, az sonra da açıklayacağımız gibi birinden korkması yahut birine saygı duyması v.s. gibi müctehidi susmaya sevkeden, görüşünü açıklamasına engel olan bir engelin bulunmamasına rağmen, müctehidlerin susmaları, bu görüşü açıktan reddetmedikleri gibi, açıktan bu görüşe de katılmamalarıdır.[208]

Remlî icmâ'ın sözlük ve ıstılah anlamlarını şu şekilde verir: İcmâ', sözlükte "azim ve kararlılık" demektir. Ayrıca "ittifak" anlamına da gelir. "Şu konu üzerine icmâ' edildi yani ittifak edildi" denilir. Terim olarak ise "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra bir asrın âlimleri yeni çıkan bir olay hakkında olumlu ya da olumsuz görüş bildirip ittifak etmeleridir.[209]

Remlî icmâ'da bulunacak ulemanın müctehid olmalarını şart koşarken üzerine icmâ'da bulunacak meselenin nikâh, haksız yere öldürme ve bey' gibi şer'î konular olması gerektiğini ifade eder. Çünkü bu gibi meseleler fakihlerin görüş bildirip hüküm verebilecekleri konulardır. Ancak Allah'ın varlığı, nübüvvet gibi kelamî ve itikadî konular, âlemin sonradan yaratılışı gibi aklî meseleler, yönetim ve savaş düzeni gibi dünyevî hususlar fakihlerin görüş bildireceği alanlar olmadığı gibi bu konuların ehline bırakılması gerektiğini söyler.[210]

Remlî icmâ' için az veya çok olması farketmeksizin aynı asırda yaşayan âlimlerin bir araya gelmesini şart koşar. Ona göre bir asırda tek bir müctehidin hükümleri icmâ sayılmaz. İttifakın oluşması için en az iki kişinin olması lazım geldiğini belirtip mutemet olan görüşün bu olduğuna dikkat çeker. Zira bir kişiyle icmâ' mümkün olmadığı gibi o kişi icmâsı da delil olamaz.[211]

Remlî icmâ' ile ilgili şu hususlara dikkat çeker:

1. Bir kişi de olsa müctehitlerin muhalefet etmemesi gerekmektedir.

2. İcmâ'ın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra gerçekleşmesi gerekir. Zira O hayatta olduğu sürece icmâ' olmaz. O'nun verdiği hüküm bizatihi delildir. Verdiği hükme asrın âlimleri ittifak ederlerse delil olarak kabul edilir. İttifak etmezlerse onların sözlerine itibar edilmez.

---

[208] Zeydan, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, 184.

[209] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 243.

[210] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 244.

[211] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 244.

3. Ahâd haberlerle nakledilen icmâ' tarife uygun olduğundan delil olarak kabul edilir.

4. İcmâ' eden ulemanın tevatür miktarına ulaşma şartı aranmamalıdır.

5. İcmâ'da masum İmâm" şartı aranmaz. Zira o asrın uleması masum İmâm olmadan da ittifak edebilir ve doğruyu ortaya çıkarabilirler.

6. İcmâ'ya uymak icabet ümmeti[212] için vaciptir. [213]

Remlî, icmâ'ın hüccet oluş değerine ilişkin kat'îliği veya zannîliği hakkında şu açıklamalarda bulunur: "Âlimler icmâ'nın delil olması itibariyle kat'îliği veya zannîliği meselesinde ihtilaf etmişlerdir. Çoğu ulema icmâ'ı kat'î bir delil olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Amidî icmâ'ın zannî olduğunu söylemiştir. Muhakkik ulema bu konuda "sübutunda herhangi bir ihtilaf yoksa kat'î; sukûtî icmâ' gibi subutunda ihtilaf varsa zannî" olduğuna hükmetmişlerdir."[214]

Remlî, Cüveynî gibi icmâ'ın mevcut asırla beraber sonraki asırlarda da geçerli olduğunu ifade eder. Ona göre şayet icmâ' sadece verildiği asrın insanı için geçerli olsaydı delil olan bir şeyin sonradan delaleti yok olur ki bu çelişkidir. Zira icmâ' her asırda delil olarak kabul görmüştür.[215]

Remlî de çoğu usûlcünün bahsettiği gibi icmâ'ın kesinleşme zamanı konusunda icmâ'ya katılan bütün müctehidlerin ölmüş olması gerektiğini ifade etmek üzere "inkırâzü'l-asr"[216] şartından söz eder. Ona göre icmâ'ın delil olarak kabul görmesi "inkırâzü'l-asr"a bağlı değildir. Ulemanın ittifakı delil olarak kabul görülür. O, bu konudaki tartışmaları çalışmamıza konu olan *Gayetu'l-me'mul*'de detaylı bir şekilde beyan eder.[217]

---

[212] İman edenlere *ümmet-i icabe* (peygamberin davetini kabul eden ümmet/toplum), iman etmeyenlere de *ümmet-i davet* (imana davet edilen ümmet/toplum) denir.

[213] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, ss. 245-250.

[214] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 259.

[215] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 261.

[216] Bazı usulcüler, icmâın kesinleşme zamanı konusunda icmâa katılan bütün müctehidlerin ölmüş olması gerektiğini ifade etmek üzere "inkırâzü'l-asr" şartından söz eder. Bunun en önemli gerekçesi, müctehidin görüşünden vazgeçmesi ve böylece icmâın bozulması ihtimalidir. İslâm hukukçularının çoğunluğu asrın inkırazı şartına karşıdır. Bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ' " *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/icma, erişim tarihi: 29.05.2022.

[217] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 262-263.

Remlî, mezkûr icmâ'ın yanı sıra "sukûtî icmâ' "dan da bahseder. Ona göre sukûtî icmâ' "bazı müctehidlerin bir hüküm üzerinde görüş bildirmeleri veya bir fiilde bulunmaları kalan ictihad sahiplerinin ise bu hüküm veya fiil karşısında sessiz kalıp karşı çıkmamalarıdır." Ancak Remlî bu çeşit icmâ' için şu şartları zikreder:

1. Kesin veya zannı galip ile bu uygulamanın bütün müçtehitlere ulaştığı hususunda bilgi sahibi olunması gerekir.
2. Hüküm verilen meselenin teklifi hükümleri kapsamalıdır.
3. Verilen hüküm ictihad edilebilecek zannî meselelerden olmalıdır.
4. Hükme karşı sessizlik halinde zorlama durumu olmamalıdır.
5. Hükmü vermeyen müçtehitlere o mesele üzerinde düşünme ve araştırma süresi verilmelidir.

Remlî sukûtî icmâ'ın delil olup olmama meselesinde fukahanın da görüşlerini aktararak şu farklı görüşleri dile getirir:

1. Sukûtî icmâ' delil olarak kabul edilir.
2. Hüccettir ancak icmâ' olarak kabul görmez.
3. Ne hüccettir ne delildir.
4. "İnkırâzü'l-asr" şartıyla icmâ olarak kabul görür.
5. İcmâ' edilen konu hüküm olmayıp fetva olması itibarı ve "inkırâzü'l-asr" şartıyla icmâ olarak kabul görür.
6. İcmâ' konusu fetva olmayıp hüküm olması itibariyla icmâ olarak kabul edilir.
7. Sahabe asrında vuku bulmuşsa icmâ olur.
8. Geride kalanlar hükmü verenlerden az ise icmâ olarak değerlendirilir.

4.2.6.3. Kıyas

Şer'î bir delil olarak kıyas "hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü aralarındaki ortak özelliğe ve benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" [218] anlamına gelmektedir. Başka bir tarife göre ise kıyas "Kitap, Sünnet veya İcmâ'da hükmü bulunmayan bir konuya

[218] H. Yunus Apaydın, "Kıyas", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları,1988), 25/529-539.

aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermektir."[219]

İmâm Cüveynî kıyası şöyle tanımlamaktadır: "Asıl ve fer'î birleştiren ortak illet ile hükümde fer'î asıl gibi kılmaktır." Remlî bu tarifi şöyle açıklamaktadır: Kıyas sözcüğü sözlükte takdir ve eşitlik anlamlarına gelmektedir. Kıyasın şer'î, aklî veya lüğavî olması arasında bir fark yoktur. Bu tarifte fer'in ortak illet illet ile asıl gibi yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bundan dolayı nass veya icmâ ile asıl gibi yapılması tarife dâhil olmamaktadır. Hakeza kıyas alanı dışında kalan örneklerde de kıyas yapılamaz. Nitekim o örneklerde aslın hükmünün fer'e geçişi imkânsızdır. Buna örnek olarak Huzeyme'nin şehadetinden bahseden hadisi göstermektedir: "Huzeyme kime şehadet ederse o ona yeterlidir." Bir kişinin şehadetinin yeterli olması Huzeyme'ye hâs olduğu için başka biri veya birilerini ona kıyas edemeyiz.

Tanımda geçen fer'ten maksat; isbatı istenilen hükmün kendisi olup makis (kıyas edilen) değildir. Tarifte geçen asıldan maksat ise kensinde hükmün sübutu bilinen mahal olup, maksat makisun aleyh (üzerine kıyas edilen) değildir. Bundan dolayı asıl ve fer'in bilinmesini kıyasın bilinmesine bağlamak yanlıştır. Hatta bu şekilde yapılan kıyas tarifleri devir[220] içermektedir. Aslında durum şu şekildedir: Asıl ve fer'ten maksat onların kendileridir. Kıyas ile bağlantıları ise asliyet ve feriyet vasıfları ile olmaktadır. İlletin anlaşılması ise kıyasın anlaşılmasına bağlı değildir. Nitekim illet hem kıyas hem de kıyas dışında mevcuttur. Bundan dolayı illetin tarif içinde zikredilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Remlî kıyasın rükünlerinin dört tane olduğunu söylemektedir. Asıl, fer, illet ve hüküm. [221]

---

[219] Zeydan, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, 194.

[220] Devir "biri diğeriyle tanımlanabilen iki tarif, ispatı birbirine bağlı iki önerme ve birinin varlığı diğeriyle bağlantılı iki şart arasındaki ilişki" anlamlarına gelir. Devir bu ilimde genellikle bir tarif veya kıyas hatasını aksettiren terim olarak **devr-i bâtıl** (fâsid daire) şeklinde ve çoğunlukla **teselsül** kelimesiyle birlikte kullanılır. Teselsül ise mümkin varlıkların, sebep-sonuç ilişkisi içinde sonsuza kadar geriye doğru zincirleme sürüp gitmesidir. Bkz. Metin Yurdagür, "Devir", *DİA*, https://islamansiklopedisi.org.tr/devir--mantik, erişim tarihi: 29.05.2022.

[221] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 295-296.

4.2.6.3.1. Kıyasın kısımları

Cüveynî kıyası "illet, delalet ve şebeh" kıyası olmak üzere üç kısma taksim etmektedir. Remlî bu üç kısmı şu şekillerde açıklamaktadır:

4.2.6.3.1.1.İllet kıyası

İllet kıyası: Hükmün illetten ayrı düşünülmesinin aklen güzel olmadığı durumlarda illetin hükmü zorunlu kıldığı kıyaslardır. Tabi bu zorunluluk akli bir zorunluluk değildir. Nitekim fıkhi illetlerde akli zorunluluk bulunmaz. Çünkü fıkhi konularda illetin kendisi hükmü zorunlu kılmayıp sadece hüküm üzerinde bir emaredir. Buna örnek olarak eziyet verme illetiyle anne babayı dövmenin, öf demeye kıyas edilerek haram kılınması gösterilebilir. Nitekim anne babaya öf demek haram olduğu halde onları dövmenin haram kılınmaması aklen güzel görülmez.[222]

4.2.6.3.1.2.Delâlet kıyası

Delalet kıyası: İki benzerden biriyle diğeri üzerinde istidlal edilen kıyaslar olup bu istidlal illetin hükme delalet etmesiyle olur. Bu kıyasta illetin hükme delalet etmesi illetin hükmü kesin bir şekilde zorunlu kıldığı anlamına gelmemektedir. Bu delalet ile hükmün fer'te ispat edilmesi caiz iken, ispat edilmemesi de caizdir. Fakat zahir olan ispat edilmesidir. Buna örnek olarak şunu gösterebiliriz: Çocuğun malında zekâtın vacip olması, ergenlik çağına ulaşan kişinin malında zekâtın vacip olmasına kıyas edilmektedir. Bu kıyasın illeti de nema vasfına sahip malın bir kısmını zekât sahiplerine verilmesi gerekliliğidir. Bu örnekte zekâtın vacip olması konusunda çocuk, ergenlik çağına ulaşan kişiye kıyas edilmeyebilir. Nitekim Ebû Hanife hac konusunda olduğu gibi bu konuda da bu görüştedir.[223]

4.2.6.3.1.3.Şebeh kıyası

Şebeh kıyası: İki asıl arasında müterreddit fer'ten ibaret olup hangisine daha çok benziyorsa ona ilhak edilen kıyaslardır. Buna örnek olarak şunu

[222] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 297-298.

[223] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 298-299.

gösterebiliriz: Köle olan bir kişi öldürüldüğünde katil tazmin konusunda kölenin insan olması hâsebiyle mi tazmine tabi tutulacak? Yoksa köle emvalden sayıldığı için katil sadece kölenin kıymetini vermek suretiyle mi tazmine tabi tutulacak? Köle satılıp alındığından ve hibe edilmesinden dolayı emvale daha çok benzemektedir. Bundan dolayı mala ilhak edilmektedir.[224]

4.2.6.3.2. Kıyasın şartları

4.2.6.3.2.1.Fer'in şartları

1. İmâm Cüveynî fer'in asla münasib olmasını şart koşmaktadır. Remlî bu şartı şöyle beyan etmektedir: Bundan maksat fer'in, asla ait olan hükmün illetine tamamıyla şamil olması demektir. Hatta illet birçok parçaya sahipse fer'in hepsine şamil olması gerekmektedir. Daha sonra illetin tamamının fer'de oluşu katiyse kıyas kati olur, değilse kıyas zanni olur. Kati kıyasa örnek olarak eziyet illetiyle anne babanın dövülmesinin, öf demeye kıyas edilişi gösterilebilir. Bu aynı zamanda evleviyet kıyasıdır. Başka bir örnek ise iskar illetiyle nebizin içkiye kıyas edilişi gösterilebilir. Bu kıyasa aynı zamanda müsavat kıyası da denilir. Zanni kıyasa aynı zamanda edven kıyası da denilir. Buna örnek olarak faiz illetiyle elmanın buğdaya kıyas edilmesi gösterilebilir.
2. Remlî fer'in hükmünün aslın hükmüyle müsavi olması gerektiğini şart koşmaktadır. Bu benzerlik ayni olacağı gibi cinste de olabilir. Ayni benzerliğe örnek kısas hükmünde ağır bir cisimle adam öldürmeyi kesten adam öldürme illetiyle kesici bir cisimle öldürmeye kıyas edilmesi gibi.
3. Remlî fer'in kendisine ait hükmün nakizinin müktedasına ya da hükmünün zıddına aykırı olmamasını şart koşmaktadır.
4. Remlî fer'in hükmüne muvafık herhangi bir nass'ın olmamasını şart koşmaktadır.
5. Remlî fer'in hükmünün tarihsel olarak aslın hükmünden önce gelmemesi gerektiğini de şart koşmaktadır.[225]

[224] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 299.

[225] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 301-302.

4.2.6.3.2.2.İllet'in şartları

İmâm Cüveynî illetin malulatının[226] hepsini kapsaması gerektiğini şart koşmaktadır. İlletin bütün malulatını kapsadığı zaman illetin lafız ve mana olarak bozulmayacağını söylemiştir. Remlî illetin lafız olarak bozulmasını şu şekilde açıklamaktadır: İllet ile tabir edilen vasıflar bir örnekte mevcut olduğu halde hüküm yoksa o illet lafız olarak bozulmuştur. Remlî illetin mana olarak bozulmasını ise şu şekilde açıklamaktadır: Kendisiyle illet yapılan mana bir örnekte olduğu halde hüküm yoksa o illet mana olarak bozulmuştur. Bu iki durumda da kıyas fasid olur. Remlî bunları şu şekilde örneklendirmektedir:

1. İlletin lazıf olarak bozulmasına örnek:

   Asıl: Kesici aletle adam öldürmek kısas gerektirir.

   Fer: Ağır bir cisimle adam öldürmekte kısas gerektirir.

   İllet: Kasten adam öldürme.

   Hüküm: Kısasın uygulanması.

Bu örnek babanın oğlunu öldürmesiyle bozuluyor. Nitekim baba oğlunu öldürdüğü zaman illetin mevcut olmasına rağmen hüküm uygulanmıyor. Bundan dolayı illet lafız olarak bozuluyor.

2. İlletin mana olarak bozulmasına örnek olarak şunu göstermektedir: Sâime hayvanlarda fakirlerin ihtiyacını gidermek için zekat vaciptir. Fakat bu illet mücevherlerde olduğu halde mücevherlerde zekat vacip değildir. Bundan dolayı bu örnekte de illet mana olarak bozulmaktadır.

Remlî üç vasıfta hükmün kendisine geçmeyeceğini söylemektedir.

a. İllet oluşu kat'i bir nass ile sabit olan vasıflar.
b. İllet oluşu zanni bir nass ile sabit olan vasıflar.
c. İllet oluşu istinbat ile sabit olan vasıflar.

[226] İllete konu olan durumlar.

Remlî bu vasıflar olduğu zaman hükmün meydana gelmemesini üç sebep ile açıklamaktadır.

a. Bir mani'in oluşu.
b. Bir şartın yerine gelmemesi.
c. Bu ikisi dışındaki sebepler.

Bu üç durumu diğer üç durumla çarptığımızda ortaya dokuz şekil ortaya çıkmaktadır. Remlî, İmâm Cüveynî'nin nakzın mutlak olarak yani bu dokuz şeklin tümünde illeti bozacağı görüşünde olduğunu zikretmiştir. Remlî bu görüşün en kuvvetli görüş olduğunu zikretmiş ve bu konuda olan ihtilafların manevi ihtilaf olduğunu, lafzi bir ihtilaf olmadığını söylemiştir.[227]

4.2.6.3.2.3. Asl'ın şartları

İmâm Cüveyni aslın şartını şu şekilde beyan etmektedir: Aslın hükmü, icmâ' delili veya iki hâsım arasında üzerinde ittifak edilmiş nass ile sabit olması gerekmektedir. Remlî bunu şu şekilde açıklamaktadır: Bu nass veya icmâ'ın üzerinde ittifak edilmiş olması şarttır. Aksi takdirde buna itiraz edilir ve konu kıyas dışında başka bir konuya kayar. Bu da maksadın hâsıl olmamasına sebep olur. İmâm Cüveynî'nin kelamından bütün ümmetin o hüküm üzerinde itttifak etmiş olmalarının şart olmadığı anlaşılmaktadır. Sadece iki hâsmın ittifak etmeleri yeterlidir. Hakeza üzerinde farklı iki illet ile ittifak yapılmış nass veya icmâ' ile sabit olan hükümler de İmâm Cüveynî'nin koyduğu şart dışında kalmaktadır. Aynı şekilde kıyasta asıl üzerine kıyasın yapılabileceğini caiz kılan bir delilin bulunması da şart değildir. Bununla beraber illetin asılda mevcut olduğuna dair yapılmış ittifaka delalet eden bir delilin bulunması da şart değildir.[228]

4.2.6.3.2.4. Hükmün şartları

Cüveynî, hükmün varlık ve yoklukta illete eşit olmasını şart koşmaktadır. İmâm Remlî bu şartı şöyle açıklamaktadır: İllet mevcut olduğunda hüküm de

[227] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 304-307.

[228] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 302-303.

mevcut olmalı, yok olduğunda hüküm de yok olmalıdır.[229] Remlî, illeti şu şekilde tarif etmektedir: İllet hükmü belli eden münzabit ve zahir bir vasıftır. Bu vasfın hakiki, örfi, muttarid, lüğavi ya da şer'î olması arasında hiçbir fark yoktur.[230]

4.2.7. İstishâb

Sözlük itibariyle "birinden ayrılmamak, birini arkadaşlığa çağırmak, beraberliği istemek, birlikte olmayı devam ettirmek" gibi anlamlara gelir. Istılahta ise "değiştiğini belirten bir delil ortaya çıkmadıkça, herhangi bir hususun halen devam ettiğini kabul etmek"tir. Görüldüğü gibi, istishab, şer'î delil kabul edildiği takdirde, daha önce var olan bir husus aynen geçerli, yok olan bir husus da aynen geçersiz sayılır. Yeterki değiştiklerini belirten yeni bir delil ortaya çıkmış olmasın. Var olan bir hususun, halen devam ettiğini kabullenmeye misal, kaybolan kişinin yaşadığını kabul etmektir. Yokolan bir şeyin yok olmasının devam ettiğine misal ise, akil-baliğ olmayanın mükellef olmadığına hükmetmektir.[231]

İstishâbın çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyle zikredilebilir: Berâet-i Asliyye İstishâbı, İbâha-yi Asliyye İstishâbı, Şer'î Hüküm İstishâbı, İcmâ İstishâbı, İstishâb-ı Maklûb.[232]

Cüveynî kitabında eşyanın asılda haram mı yoksa helal mi olduğu hususu üzerine farklı görüşler olduğunu zikreder. "Eşyada aslolan ibaha mı tahrim mi" sorusu paralelinde mevcut tartışmalara değinir. Ancak ikisi arasında herhani bir tercihte bulunmadığı görülmekle birlikte onun düşüncesine göre "eşyada asıl olanın ibaha değil tahrim olduğu" noktası ağır bastığı görülür. Remlî de bu noktada Cüveynî gibi düşünerek bu konuyu açıklar. Ona göre eşyada tahrimin ön plana çıkması "Şeriatın izin verdiği hususlar hariç Allah'ın mülkünde O'nun izni olmadan tasarrufta bulunmak haramdır" düşüncesinden dolayıdır. Şayet şeriatta o eşyanın mübâh olduğunu gösteren bir delil yoksa o şeyde aslolan tahrimdir. Bu noktada Remlî ulemanın söylediği diğer bir hususa da değinir ki o da bi'setten sonra eşyada asıl olanın ibaha olması gerektiğidir. Zira Allah insanı ve ona fayda

---

[229] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 307.

[230] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 307.

[231] Zeydân, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, 267.

[232] Bkz. Ali Bardakoğlu, "İstishâb", *DİA* (İstanbul: TDV Yay. 2001), 376-381.

verecek olanı yarattı, şeriatın yasakladığı hariç insan için yaratılan eşya helal olmasaydı o zaman yaratılış amacı hikmetsiz kalırdı.[233]

Remlî'nin düşüncesinde ise bu hususta sahih olanın "tafsil" olması gerektiğidir. Şöyle ki şayet herhangi bir açıdan insanoğlu için bir menfaat sözkonusu ise "ibaha", herhangi bir yönden bir zarar sözkonusu ise "tahrim" ön plan çıkar. İbaha hususunda "*Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.*" ayetini[234] delil olarak öne sürer. Bu ayette Allah'ın insana karşılıksız bir şekilde nimet verdiğini söyler. Nimet ise helal ve caiz olan eşya ile olur. Ayrıca bu noktada "*De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır. İşte anlayan bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz*." [235] ve "*(Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir. Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (yahudi, hıristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır.*" ayetlerini[236] de delil olarak kullanır.[237] Tahrim konusunda ise bazı hadisleri[238] öne süren Remlî

[233] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 309.

[234] Bakara, 2/29.

[235] A'raf, 7/32.

[236] Mâide, 5/4-5.

[237] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 310.

[238] "İslam'da zarar görmek de zarar vermek de yoktur" İbn Mâce, "Ahkâm", 17; "Şüphesiz ki, sizin kanlarınız, mallarınız, ırz ve namusunuz, şeref ve haysiyetiniz, şu gününüzün, şu beldenizin ve şu ayınızın haram olduğu gibi, birbirinize haram kılınmıştır. Rabbinize kavuşacaksınız ve o size

özellikle tahrimin başkalarının hakkına taalluk eden meselelerde veya İslâm'ın insanların "can, mal ve ırzlarının korunması gerektiği" hususlarında geçerli olduğuna işaret eder.[239]

Remlî'ye göre bi'setten önceki durumlarda ise kişiyi bağlayan herhangi bir sebep yoktur. Çünkü herhangi bir teklif ve bu teklifin sonucu olan sevap ya da azap bulunmamaktadır. Mutezile ise fiillerde akılla hükmetmişlerdir. Akıl, herhangi bir şeye iyi yönden hükmederse o hüküm karşılığında sevap, kötü olduğuna hükmederse azap, şayet kararsız kalırsa o zaman üçüncü hal geçerli olur ki o da helal ve haramda vakıfdır.[240]

Cüveynî istishabı "Bir şeyin aslına muvafık olması" şekinde tarif eder. Yani şeriatte onu menedecek herhangi bir delilin bulunmaması durumudur. Bu durum şöyle izah edilebilir: Müctehid gücü miktarınca o konu hakkında delil bulmaya çalışır. Eğer şer'î bir delil bulunmazda o şeyin aslı ne ise ona göre hüküm verir. Örneğin Recep ayı orucu tutmanın vacibiyeti hakkında delil bulmayan müctehid "istishabu'l-hâl"e göre recep ayında oruç tutmak vacip değildir" hükmünü verir. O vakit bu hüküm kesin delil kabul edilir. Ayrıca ona göre neshedici ya da tahsis edici bir nass bulunmadıkça "umuma göre ya da nas ile amel istishab"ı kesin delil kabul edilir. Ebu'l- Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc (ö. 306/918) muhâssisi araştırmadan önce umum ile amel istishabına muhalelefet edip bunu caiz görmemiştir. Ebu'l-Muzaffer İbn Sem'ânî (ö. 489/1096) ise bunun istishab olarak isimlendirilemeyeceğini söyler. Zira hükmün isbatı lafız ile olmuştur.[241]

Ona göre bir malın satım akdiyle mülkiyete geçmesi örneğinde olduğu gibi sebebinin varlığında dolayı şeriatın isbatına delil getirdiği bir hükmün istishabı da mutlak olarak hüccet kabul edilir. Ancak muhalefet sözkonusu olan bir icmâ'ın istishabı hüccet olarak kabul edilmez. Bu konuda Remlî İmâm Şafiî'nin görüşünü

---

amellerinizi soracak. Sakın benden sonra birbirinizin boynunu vurarak kâfirlere dönmeyiniz. Dikkat ediniz! Burada bulunanlar bulunmayanlara sözlerimi ulaştırsın. Umulur ki, sözlerim kendilerine ulaştırılan bazı kimseler, sözümü işiten bazı kimselerden daha iyi anlayıp koruyabilirler." Buhârî, "Hac" 132; Müslim, "Kasâme", 29.

[239] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 310.

[240] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 311.

[241] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 311-312.

bneimsemiş, Gazalî ve Şîrâzî'ye mutabık kalıp Mâverdî ve Rûyânî gibi bir grup âlime muhalefet etmiştir.[242]

4.2.8. Nesh

Lugatta neshin (kelime olarak Arab Dilindeki) manası "izale etmek, nakletmek"tir. Fıkıh Usulünde bir ıstılah olarak manası, şer"î bir hükmü, kendisinden sonraki şer"î bir delil ile kaldırmaktır. Sonraki delile nâsıh (hükmü kaldıran), ilk hükme de mensûh (kaldırılmış hüküm), bu kaldırma işine de nesh ismi verilir. Kur'ânda nesh vuku bulmuştur. Kur'ândaki en açık, hiç kimsenin vukuu hususunda münakaşada bulunamayacağı neshlerden birisi namazda daha önce beytu'lmakdise dönülürken sonra Mescidi Harama dönülmesidir.[243]

Remlî'ye göre nesih sözlükte "ortadan kaldırmak, yok etmek" demektir. Güneş gölgeyi tüm genişliğiyle ortadan kaldırdığı zaman güneş gölgeyi nesih etti denilir. Bazıları neshi mirastaki gibi öncekinden bir şey kalmadığı hepsinin nakil olduğu anlamını taşıdığını söyleyerek neshin nakil anlamını da taşıdığını söylemiştir. [244]

Bazı bidat ehli kesimler ruhlardaki tenasuhun nakil anlamı taşıdığını söylemişlerdir. Zira ruhun bir bedenden bir başka bedene göç ettiğine/nakledildiğine inanmışlardır. Bazen de nesih elimesi öncekinin olduğu gibi kaldığı nakil anlamı taşıdığını söylemiştir. Örneğin bu kitaptakileri nesih ettim yani naklettim olduğu gibi.[245]

Neshin ıstılahı anlamı ise; Sabit hükmün kaldırıldığını ifade eden hitaptır. Şöyle ki sonradan gelen hüküm olmasaydı önceki hüküm sabit kalacaktı. Nasihin yani nesih edenin tanımı bu şekildedir.[246] Remlî'nin neshin tanımını yaparken 'nass' yerine 'hitap' demesinin sebebi hem lafzı hem de mefhumu ifade etmesi içindir. Tanımda geçen 'hüküm' kelimesi ise emir, nehiy ve haber cümlelerini

[242] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 312.

[243] Zeydân, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh,* 388.

[244] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 221.

[245] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 221.

[246] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 222.

kapsar. Bu hükümden maksat 'hitap ile sabit olan, mükellefe 'tencîzî tekellüf'le taalluk eden tesir'dir.[247]

Yazar tanımda hitap ile sabit olan hüküm dediği zaman, Beraati asliye ile sabit olan hüküm tanımın dışına çıkmıştır. Zira onda nesih olmaz. Yine tanımdan anlaşıldığına göre birinci hitap, maksadı aşar veya anlamı sıkıntıya sokarsa o zaman nesih olur. Şayet birinci hüküm ne nihai derecede sabit ne de nihai derecede yok hükmünde ise nesih olmaz. Çünkü nesih gerçek anlamda kaldırmaktır. Örneğin Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:"Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın". Alışverişi haram kılması cumanın yerine getirilmesi içindir. Bundan sonra gelen "*Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın*."[248] ayetinin bunu nesih ettiği söylenmez bilakis bu ayet haramın gayesini açıklamaktadır.[249]

Yine aynı şekilde "*Kara avı ihramda olduğunuz sürece size haram kılındı*"[250] ayetinin "*İhramdan çıktığınız zaman avlanın*" ayetiyle nesih edildiği söylenemez. Çünkü bu şekilde ihramdaki yasaklar bitmiş oluyor. [251]

4.2.8.1.Neshin hükmü

Nesih aklen caizdir. Zira Allah Teâlâ'nın hükmü; maslahata tabi ise maslahatın değişmesi ile O'nun da değişmesi gerekir ve biz kesin bir şekilde diyoruz ki maslahat kişilere göre değiştiği gibi zamana göre de değişir. Allah Teâlâ'nın hükmü; maslahata tabi değilse Malik olan Allah'ın hükmü söylenir o da: "*Dilediğini yapar ve dilediğine hüküm eder*."[252]

4.2.8.2.Şeklin meshedilip hükmün bırakılması

Hükmü sabit bırakıp resmi, sureti nesih etmek yani nesih edilen hükmü mushafta yazmayıp Kur'ân okunurken okumamak caizdir. Ancak bununla beraber hüküm baki kalır. Bu da şu örnekte gerçekleşmiştir. "*Yaşlı erkek ve bayan zina*

[247] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 223.

[248] Cuma, 62/9.

[249] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 223, 224.

[250] Maide 5/96.

[251] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 223, 224.

[252] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 223,224.

ettikleri zaman ikisini de recm edin"[253] Hz Ömer (r..) bunu okurduk derdi. Şâfiî ve başkası da bunu rivayet etmiştir. Peygamberimiz de (s.a.s.) muhsane bayanı recim etmiştir.

4.2.8.3.Hükmün neshedilip şeklin bırakılması

Hükmü nesih, resmî veya sureti sabit bırakmak caizdir. Bu da çoğu yerde gerçekleşmiştir. Örneğin "*içinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.*" ayeti, " *İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi kendilerine dört ay on gün iddet beklerler*" ayetiyle nesh edilmiştir. Çünkü her ne kadar okunuşta bu ayet önce olsa dahi nüzul sırasında ondan sonradır.[254]

4.2.8.4.Hükmün ve suretin beraber neshedilmesi

Kuran'ın bazı ayetlerinde resmin ve hükmün beraber nesih edilmesi caizdir. Bu da müslimin Hz. Aişe'den rivayet ettiği şu hadiste gerçekleşmiştir: "*Bilinen on emziren bilinen beş ile nesih ettik.*" Bazıları da üzerinde İcmâ'' edilen ayetlerde tüme kıyasla bir kısmının da nesih edilmesini caiz görmezler. Bazıları da resmin nesih edilip hükmün baki kalmasını veya bunun tersini caiz görmezler. Çünkü hüküm lafızdan çıkarılır. Birinin yok sayılması öbürünün de yok sayılmasını gerektirir. Buna şu şekilde cevap verilir: Bu söylenilen durum anlamın niteliği gözetilirse olur. Bulunduğumuz durumda ise bu gözetilmez. Zira hükmün baki lafzın nesih edilişi lafzın ifade ettiği anlamın bir niteliği değildir. Nesih lafzın anlamını değil onunla amel etmeyi kaldırır.[255]

Birbirine müsavi iki şey arasında mübadele etmek suretiyle, (yani neshedilen bir bedel yerine başka bir bedelin konulması), nesih yapmak caizdir. Namazda dönülen Beytülmakdis yerine yönün kabeye çevirilmesi gibi[256]. Bedel

---

[253] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 224.

[254] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 225.

[255] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 226.

[256] "(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun

olmaksızın nesh etmek de caiz görülmüştür. Hz. Peygamber'le görüşmek isteyenlerin önceden bir sadaka vermeleri istenmesi[257], daha sonraki ayetle[258] bunun neshedilmesi bu duruma örnektir.

Neshedilen ayetin içerdiği hüküm, daha katı bir hüküm ile değiştirilebilir; Oruç ve fidye arasında tercih etmek varken orucun emredilmesigibi. "*Gücü yetenlere fidye vardır.*"[259] ayeti, "*Ramazan'a erişen oruç tutsun*"[260] ayeti ile nesih edilmiştir. Ancak Mutezile neshin zikredilen son iki nı kabul etmemişlerdir.[261] Neshedilen ayetin içerdiği hüküm, daha hafif bir hüküm ile değiştirilebilir: Sabreden iki Müslümanın on kâfire bedel oluşunun, "*Sizden sabreden yirmi kişi ikiyüz kişiyi mağlup eder*" ayetiyle neshedilmesi buna örnektir.[262]

Kitabın kitap ile neshedilmesi: Önceki örneklerde görüldüğü gibi Kitabın kitap ile yani bir ayetin başka bir ayet ile nesih edilmesi caizdir.

Sünnetin kitap ile neshedilmesi: Sahih hadislerde geçen[263] Beytülmakdise yönelmenin "*yüzünü mescidi haram yönüne çevir.*" ayetiyle yönün mescidi harama çevrilmesi gibi.[264]

Sünnetin sünnet ile neshi de caizdir. Müslim'in "*Sizi kabir ziyaretinden nehyi etmiştim artık ziyaret ediniz*"[265] hadisinde geçen kabir ziyareti gibi.

Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir." Bakara, 2/144.

(Ey Muhammed!) Nereden yola çıkarsan çık, (namazda) Mescid-i Haram'a doğru dön. Bu, elbette Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah, sizin işlediklerinizden asla habersiz değildir. Bakara, 2/149.

[257] "Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." Bkz. Mücâdele, 48/12.

[258]"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." Bkz. Mücâdele, 48/13.

[259] Bakara, 2/184.

[260] Bakara, 2/185.

[261] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 227.

[262] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 227.

[263] Buhari, 1/118; Tirmizî, 2/169.

[264] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 228.

Remlî, Cüveynî'nin "Kitabın sünnet ile neshi" konusunda sükût ettiğini belirtir. Ancak O, bunun da iki çeşidi olduğunu söyleyerek konuyu izah eder: Birincisi nasihin yani nesih edenin mütevatir hadis olmasıdır ki meşhur görüşe göre bu caiz ve vakidir. İkincisi nasihin ahad haber olmasıdır ki meşhur olan görüşe göre bu caizdir. Fakat gerçekleşmemiştir.[266]

Kitap olsun, sünnet olsun, ittifak edilmiş olsun ihtilaf edilmiş olsun mütevatir hadisin mütevatir ile neshi caizdir. Ahad haberin ahad ile neshi de caizdir. Ahad haberin mütevatir ile neshi caiz, ancak ayet gibi mütevatirin Ahad haber ile neshi caiz değildir. Çünkü mütevatir kesin ahad ise zannidir. Ancak Remlî bu hususta tercih edilen görüşe göre hüküm verip ahad ile tevatürün neshini caiz görür.[267] Çünkü neshin mahalli hükümdür. Zira mütevatirin mütevatir olduğunu gösteren deliller de ahaddaki gibi zannîdir.

Bazıları da sünnetin Kur'ân ile neshini caiz görmezler. Yazarın anlattıklarından yola çıkarak fıkhi olarak kıyasın nassı ve İcmâ'yı nesih etmesi caiz değildir. Bilakis benzerine kıyas edilir. Mezheplerin tercihi bu şekildedir. Cumhurdan olan Sayrafî, Keya, İbni Sabbağ, Selim er-Râzî, Ebû Mansur Bağdadî ve daha birçok âlimin görüşü bu şekildedir. İbni Sirac'tan rivayet edildiğine göre usul fakihleri şöyle demişlerdir: Kıyas nass olmadığı için kullanılır, bunun için kıyas nassı neshedemez. Aynı şekilde kıyas muhtemel bir delildir nesih ise ihtimal barındırmayan durumlarda olur. Zira kıyasın şartı asla/nassa muhalif olmamasıdır. Asla muhalif olduğu zaman fasit sayılır.[268]

Bazıları da Kur'ân ve mütevatir sünnetin tahsis edilmesi suretiyle kıyasla nesih edilebileceğini söylemişlerdir. Bazıları da bunu fasit görmüştür. Zira kıyası engelleyen durumun mütevatir veya ahad olması arasında bir fark yoktur. Bazıları açık kıyas ile neshin olabileceğini gizli kıyas ile olmayacağını savunmuştur. Bazıları da kıyasın illeti kati olursa onunla neshin caiz olduğunu, kat'i değilse olmadığını söylemişlerdir. Bazıları da Peygamberimizin zamanında olmak kaydıyla bunu caiz görmüşlerdir.[269]

---

[265] Müslim, "Cenâiz", 106.

[266] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 229.

[267] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 230.

[268] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 231.

[269] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 232.

4.2.9. Teâruz ve Tercîh

Teâruz sözlükte "karşılaşmak, birbirine ters düşmek, çatışmak, çelişki" anlamlarına gelmektedir. Fıkıh usulünde şer'î deliller arasındaki tearuzun manası, muayyen bir meselede bir şer'î delilin muayyen bir hükmü iktiza ettirmesi ve aynı meselede başka bir delilin başka bir hükmü icab ettirmesiyle delillerin karşılıklı olarak tenakuz etmeleri ve birbirlerine muhalif hüküm ifade etmeleridir. Tearuzun gerçek anlamda meydana gelmesi imkânsız olsa da müctehidlerin nazar ve (delillere) bakışlarında tearuz imkânsız değildir. Mesela bazı müctehidlere, bazı deliller birbirlerine muarızmış gibi gelebilir. Bunun sebebi, müctehidin anlayışındaki kusur ve eksiklik, idrakindeki zayıflık, meselenin delillerinin tamamını ihata etmemesi, hepsini görmemesidir.[270]

Sözlükte "tartmak, bir şeyi başkasından üstün tutmak, yeğlemek" anlamındaki tercîh fıkıh usulünde; " deliler veya ispat vasıtaları arasında teâruz bulunduğunda bir tarafı destekleyen bir emâreye dayanarak onu yeğlemeyi" ifade eder. Tercih edilen delil veya ispat vasıtasına râcih, terkedilene mercûh, delillerden birine güç veren ilâve özelliğe rüchân (müreccih) denilir. Kaynaklarda bu özellik emâre, meziyet, kuvvet, ziyade ve üstünlük kelimeleriyle de ifade edilir.[271]

Remlî teâruzun عرض fiilinin 'tefâ'ul' vezininden türediğini söyleyerek "iki nassın birbirine muhalif olduğu durumlarda karşı karşıya gelmesi" şeklinde açıklar. "İki emir arasındaki teâruz"u ise "iki nassın her birinin diğerinin muktezasını engelleyecek biçimde karşı karşıya gelmesi"[272] olarak tanımlar. Tercîhi ise teâruzun sözkonusu olduğu bir meselede "iki nasstan biriyle amel etmek için diğerini takviye etmek" şeklinde tarif eder. Ona göre tearuzun söz konusu olduğu nasslar kuvvet veya zayıflık dereceleri aynı "malum veya maznun" nasslardır. Tearuz zannî olduğu için fıkhi deliller arasında zikredilmiştir. Zira iki kat'î veya biri kat'î diğeri zannî olan nasslar arasında tearuz olmaz.[273]

---

[270] Zeydân, *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, 387.

[271] Tercih meselesi için Bkz. Şükrü Özen, "Tercih", *DİA* (İstanbul: TDV Yay, 2011), 40/484-487.

[272] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 232.

[273] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 233.

Remlî'ye göre aralarında tearuz vuku bulan iki nass ya âmm ya da hâs olur. Veya birisi âmm diğeri hâs ya da her ikisi bir yönden âmm başka bir yönden de hâs olur. Şayet ikisi de âmm olursa aralarını cem' etme imkânı varsa cemedilir. Örneğin: "Şahitlerin en kötüsü kendisinden istenmeden önce şahitlik yapandır."[274] ve "Şahitlerin en iyisi kendisinden istenmeden önce şahitlik yapandır."[275] Hadislerinde görüldüğü üzere birbirine iki zıt nass bulunmaktadır. Aralarında teâruz olan bu iki âmm nassı Remlî şu şekilde cemeder: Birinci hadiste geçen şahidlik "şehâdetu'l-hâsbe" yani kul hakkına taalluk etmeyen, hakkullaha (Allah hakkına) taalluku olan meseleler veya bir konuda gerçekten bilgisi olan kişinin şehadeti olarak yorumlanır. İkinci hadiste geçen şahidlik "şehâdetu'l-hâsbe" yani kul hakkına taalluk eden, hakkullah'a taalluku olmayan meseleler veya bir konuda gerçekten bilgisi olmayan kişinin şehadeti şeklindedir. Bu şekilde iki hadis arasını cemeder.[276]

Şayet iki nass arasında cem' imkânı yoksa ve rivayet tarihleri de bilinmiyorsa tevakkuf edilir. Şöyle ki hangisinin daha sonra indirildiği veya söylendiği bilinmiyorsa bunlarla amel edilmez ve bunların dışındaki nasslara bakılır. Çünkü her birinin aynı derecede mensuh olma ihtimali vardır. Şayet her iki nass zannî ise en kuvvetlisini tercih etmek gerekir. "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."[277] ile "..Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı.."[278] ayetleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Birinci ayet memluk olan kadınlarda iki kız kardeşi aynı anda almayı kapsamaktadır. Buna göre mülkiyet anlamında iki cariyenin bir anda tutulması caizdir. İkinci ayet ise hem mülkiyeti hem de nikâhı kapsamaktadır. Bu manada cem yapmak caiz değildir. Onun için Hazreti Osman: "Bir ayet helal diğer ayet ise haram kıldı" demiştir. Ama mufassal delillerle bunun haram olduğu tercih edilir ki doğru olan

[274] Buhârî, "Şehâdât", 2509; Müslim, Sahîh-i Müslim, 5/133.

[275] Buhârî, "Şehâdât", 9.

[276] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 233-234.

[277] Nisa, 4/3.

[278] Nisâ, 4/23.

da budur. Zira evlenme hususunda tahrim tercih edilir. Ancak her iki delil müstevi ise tercih müctehide kalır.[279]

Tearuz bulunan delillerde tarih biliniyor ise delilin malum/kat'î veya zanni, kitaptan ya da sünnetten olmasına bakılmaksızın sonradan gelen nass öncekini nesheder. Bu durum nassların neshe kabil olması durumunda gerçekleşir. Allah'ın sıfatları gibi hususlarda neshin kabul edilir bir tarafı yoksa tercih yapılmayıp başka delillere başvurulur. İki delil malum ise ve aralarında tercih imkanı varsa tercih yapılır. Nitekim deliller arası cem yapma imkânı yoksa tercihten başka seçenek kalmaz. Şayet tarihi bilinen deliller zanni ise güçlü görünen tercih edilir. Müstevi iseler müctehid muhayyer olur.[280]

Teâruza konu olan delil ve nassları âmm olmaları ve tarihleri bilinme durumlarına göre değerlendiren Remlî aynı şekilde bu delillerin hâs olması, birinin âmm diğerinin hâs olması ve bunlardan her birinin bir yönden âmm diğer yönden hâs olma durumlarını da şu şekillerde açıklayıp değerlendirir:

İki delilin hâs olması durumunda aralarını cem etme imkânı varsa aynı şekilde cem edilir.[281] "Peygamber abdest aldı ve ayaklarını yıkadı."[282] hadisi ile Nesâî ve Beyhâkî'de geçen "peygamber abdest aldı ayakları ayakkabıdayken ayaklarına su silkeledi."[283] hadisi bu duruma örnek olarak verilebilir. Remlî bu iki hadiste geçen asıl hükmün 'ayakları yıkama' olduğunu söyleyerek bunları şu şekilde cemeder: İkinci hadiste ayakkabı ayağında iken ayaklarını yıkadı. Hadisteki "رش – serpme" mecaz anlamda kullanılmış bir kelimedir. Serpme fiili abdest yenileme de yapılır ve lugavi olarak bu fiil temizlik anlamında kullanılır. Ayrıca başka hadislerde bu durumun "*abdestli kişinin abdesti*" şeklinde açıklanmıştır. Ayakları yıkamak ise abdestli olmayanın abdesti içindir. Âmm delillerde olduğu gibi hâs nasslarda da cemi imkânı yoksa ve tarihleri bilinmiyorsa tercih sebebi çıkıncaya kadar tevakkuf edilir. Tarihler bilinir ise sonraki öncekini nesheder.[284]

---

[279] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 234.

[280] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 235.

[281] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 235.

[282] Buhârî, *Sahîh-i Buhârî bi Şerhi Fethi'l-Bârî*, I/319.

[283] Buhârî, *Sahîh-i Buhârî,* 1/35.

[284] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 236.

Delillerden birisi âmm diğeri hâs ise âmm olan hâs ile tahsis edilir. Çünkü hâs olan delilin delaleti teâruzda nass kabul edilir. Bu durumda delillerin; önceliğine veya sonralığına, tarihlerinin bilinip bilinmemesine, malum ya da zannî olmasına, Âmm'ın zannî hâssın malum veya bunun tersi olmasına bakılmaz. Zira her iki delili kullanmak birini ilga etmekten daha iyidir. Ayrıca kat'înin zan ile tahsisi sahih görüşe göre caizdir.[285]

Tearuz eden durumların her birisi bir yönden âmm diğer yönden hâs ise her birinin umumluğu diğerinin tahsis etmesiyle sınırlandırılır. Ebû Davud'un rivayet ettiği "*Su kulleteyn miktarı olunca necis olmaz*." ve İbni Mace'nin rivayet ettiği "*Suya koku, tat ve renk galebe gelmeyinceye kadar necis olmaz*." hadisleri bu duruma örnektir. Birinci hadis kulleteyn oluşuna göre hâs, değişip değişmeme durumuna göre de âmm olur. İkinci hadis ise kulleteyn olup olmama konusunda âmm'dır. Birincisinin umum oluşu ikincisinin husus oluşuyla tahsis edilir ve ortaya şu hüküm çıkarılır: Kulleteyn tadı, rengi ve kokusu değişince necis olur. Aynı şekilde ikincisinin âmm oluşu birincinin mefhumunun hâs oluşuyla tahsis edilir ve şu şekilde hükmedilir. Kulleteynden daha az suya necis düşmesi sonucu, değişiklik olmasa da su necis olur.[286]

Meşhur olan görüşe göre nasih ve mensuh deliller arasında tearuz olmaz zira bir fiilin bir vakitteki hükmü diğer vakitteki hükmüne muhalif olabilir. Çünkü ne fiilin kendisinde ne de vaktinde genelleme olmaz. Fiil ve söz tearuz ederse bunun çeşitli halleri vardır. O hallerden bir tanesi de fiil ve söz tearuz eder de sözün tekrarını gerektiren bir delil varsa ve peygambere hâs bir durum ise, fiil ve sözden hangisinin sonra geldiği malum ise sonradan gelen öncekini nesih eder. Mesela şayet peygamber aşure orucu bana vaciptir deyip sözden önce veya sonra o gün orucunu yemişse bizim için teâruz olmaz zira bu söz bizi kapsamamaktadır.[287]

Söz veya davranıştan hangisinin sonra geldiği belli değilse cumhurun görüşüne göre söz ile amel edilir. Çünkü söz güçlüdür ve kendi kendine delildir. Bu konuda ikinci bir görüş ise fiilin öne alınacağıdır zira fiil apaçıktır. Üçüncü bir

[285] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 237-238.

[286] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 238.

[287] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 239-240.

görüş ise tevakuf edileceğidir. Peygamber'in söylediği söz bize özel ise Peygamber konusunda teâruz olmaz. Çünkü söz bize hâs olup onu kapsamamaktadır. Bizim hakkımızda olan hükmün merkezi, biz olduğuna dair bir delil varsa fiil olsun söz olsun sonraki öncekini nesheder. Şöyleki az önce geçen meselede Peygamber'in "*Aşure orucu ben hariç size vaciptir*" demesi gibi. Ama hükmün merkezinin biz olduğuna dair bir delil yoksa o zaman bizim açımızdan çelişki yoktur. Öncelik bilinmiyor ise o söylediğimiz üç durum geçerlidir. Ancak İbni Hacib'in tercih ettiği görüşte ise söz fiile tercih edilir. Çünkü taabbudi konularda söze veya fiile ihtiyacımız vardır ve söz daha kuvvetlidir. Ama konu Peygamber'i ilgilendiriyor ise mesele yoktur. Şayet hem bizi hem de Peygamber'i ilgilendiriyor ise örneğin önceki meseledeki gibi şayet peygamber "aşure orucu hem bana hem de size farzdır" dese ve hükmün merkezinin biz olduğuna dair delil bulunursa ve sonradan gelen biliniyor ise söz olsun fil olsun sonraki öncekini nesih eder. Sözlerin durumu bilinmiyor ise Peygamber konusunda sükût etmek bizim açımızdan da amel etmek gerekir. Peygamber konusunda da sonradan gelen söz önceki fiili nesih eder. Ya da mutlak bir şekilde Peygamber'e hâsr edilir. İster takdim ister tehir ya da mechul olsun fark etmez nesih olmaz. Şayet önce vakit sonrada muhalif olan fiil gelirse mesele öncekilerde anlatıldığı gibidir.[288]

4.2.10. Delillerin Tercihî Meselesi

Remlî'ye göre delillerin birbirine tercih edilmesi mana, metin, sened yönünden olabileceği gibi harici bir sebepten dolayı da tericihin farklılaşabileceğini beyan eder. Ayrıca icmâ' ve kıyas arasında da farklı tercihler olabilir. Tercih meselesi Remlî'nin perspektifinden şu şekilde izah edilebilir:

1. Mana/Medlul İtibariyle Tercih: Manası açık olan deliller manası gizli olan delillere, kesin bilgi ifade eden deliller zann ifade eden delillere (mütevatir hadisin ahad hadise tercihi gibi) Kur'ân ve Sünnet'te geçen deliller kıyas deliline ve celi kıyas hafi kıyasa tercih edilmektedir.

Remlî'ye göre Kur'ân ve Sünnet'te söylenen hükümlerde beraet-i asliyyeyi değiştirecek bir şey varsa onunla amel edilir. Eğer beraet-i asliyyeyi değiştirecek bir şey yoksa mevcut hal devam eder. Remlî cumhurun da bu görüşte olduğunu

[288] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 240-241.

söylemektedir. Ayrıca Remlî'ye göre müsbet menfiye, nehiy emre, emir ibahaya, teklif içeren haber emir ve nehye, vücub ve kerahet menduba ve mendub mübaha tercih edilmelidir.[289]

2. Metin İtibariyle Tercih**:** Remlî örnek olarak şunları zikretmektedir: Peygamber'in (s.a.s) sözlerini nakledenler fiillerini nakledenlere, fiillerini nakledenler ise takrirlerini nakledenlere takdim edilir. Hicretten sonra nakledilen hadisler hicretten önce nakledilenlere tercih edilir. İçinde illeti ile beraber hüküm zikredilen hadisler, içinde illet zikredilmeyen hadislere tercih edilir. İktiza delaleti işaret ve ima'ya tercih edilir. Mefhumu muvafakat mefhumu muhalefeye tercih edilir. [290]

3. Sened İtibariyle Tercih: Remlî senedden maksadın ravinin özellikleri olduğunu söylemektedir. Örnek olarak ravinin fakih olması, Arap lügatini bilmesi, takvalı olması, rivayet ettiği hadisle amel etmesi, ezberinin kuvvetli olması, zeki olması, uyanık ve dikkatli olması, bidat ehli olmaması, adaletiyle tanınmış olması gibi vasıflar tercih için sebep olarak görülmektedir.[291]

4. Harici Bir Sebep Dolayısıyla Tercih: Başka bir delile muvafık olan delil diğerine tercih edilir. Hakeza Sahabi, Medine ehli, mürsel hadis veya âlimlerin çoğuna muvafık olan deliller diğerlerine tercih edilir.[292]

5. İcmâ'lar Arası Tercih: Remlî'ye göre İcmâ' nassa; Sahabe icmâ'ı diğer icmâ'lara; genel icmâ', avamın ihtilaf ettiği konulardaki icmâ'a; üzerinden bir asır geçmiş icmâ'lar diğer icmâ'lara tercih edilir.[293]

6. Kıyasın Tercihi: Bazı kıyaslar bazılarına tercih edilir. Tercihin sebepleri şunlardır: aslın hükmünün delilinin kuvvetli olması, fer'in aslın cinsinden olması, illetin kat'î veya galip zann ile olması ve kıyasın iki asla sahip olması. Remlî kıyasın tercih sıralamasını şöyle zikretmektedir:

- İlleti kat'î İcmâ' ile sabit olan kıyaslar.
- İlleti kat'î nass ile sabit olan kıyaslar.

---

[289] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 315-317.

[290] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 317-318.

[291] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 319.

[292] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 320.

[293] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 321.

- Zanni icmâ' ile sabit olan kıyaslar.
- Zanni nass ile sabit olan kıyaslar.
- İcma' ile sabit olan kıyaslar.
- Sebr ile sabit olan kıyaslar.
- Münasebet ile sabit olan kıyaslar.
- Akıllı kişilerin fiillerine uygun olan münasib vasıfla yapılan kıyaslar.
- Şebeh yöntemiyle yapılan kıyaslar.
- Devaran yöntemiyle yapılan kıyaslar.[294]

Remlî mana kıyasının delalet kıyasına tercih edileceği görüşündedir. İllet olan vasfın tercih sıralamasını ise şu şekilde yapmaktadır:

- Hakiki vasıf.
- Şer'î vasıf.
- Vucûdî vasıf.
- Mevcut olmayan basit(mürekkeb olmayan) vasıf.[295]

4.2.11. Fetva ve İctihâd'la İlgili Görüşleri

4.2.11.1. İctihâd ve taklîd

Remlî, ictihadın sözlük manası itibariyle "içinde zorluk olan şeylerde çaba sarfetmek" anlamında kullanıldığını söyledikten sonra bir fıkıh terimi olarak da "herhangi bir şer'î hüküm hakkında ictihaddan maksud olan zannî bir sonuca varmak için müctehidin gücünün tamamını sarf etmesi"[296] şeklinde tarif eder.

O müctehidi kaynak ve aletlerinin tamlığı açısından iki kısma ayırır. Kaynak ve aletleri tam olan ve tam olmayan müctehid. Delilleri kamil olan müctehit "mutlak müctehid"tir, Mutlak müctehidin dışındakiler ise ya "mezhep müctehidi ya da "fetva müctehidi"dir.[297] Sıralama açısında da **"**mutlak müctehid", "mezheb müctehidi" ve "fetva müctehidi" olmak üzere üçe ayırır.

---

[294] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 321-322.

[295] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 322.

[296] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 343.

[297] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl*, 344.

4.11.2. Müctehid/Müftî, müsteftî ve şartları

Genel olarak müctehid veya müftî "ictihad melekesine sahip olan ve hükümleri anlayıp delillerden istinbat etmek için bu kaideleri esas kabul eden kişi"dir.[298] Remlî, ictihad sahiplerini "mutlak müctehid", "mezheb müctehidi" ve "fetva müctehidi" olmak üzere üçe ayırır. Müctehid ve müftînin aynı olduğunu ifade ederek mutlak müctehidin şartlarını zikreder. Bu şartları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Remlî ilk şart olarak müctehidin "fıkhın usûl ve füru'unu, mezhebi bilgileri ve ihtilaflı hükümleri bilmesi" gerektiğini belirtir. Bu konuda özetle şu açıklamalarda bulunur: Müctehidin bir görüşe ulaşabilmesi ve İcmâ''a muhalefet etmemesi için fıkhın meselelerini ve ihtilaflı konularını bilmesi gerekir. İcmâ''a muhalefet etmemesindeki kasıt verilen hükmün İcmâ''a muhalif olmadığını bilmesidir. Usuldan maksat kitap ve sünnet, furu'dan maksat kıyas ve İcmâ''dır. Fakat bu dördü fıkıh delilleridir fıkhın kendisi değildir. Usuldan muradı fıkhın usülüdür. Bu doğrultuda usulü de fıkıhtan saymıştır, çünkü usul fıkhın içeriğine dahildir.[299]
2. Müftünün ictihatta kaynak ve alet bilgisi tam olmalıdır. Remlî bu şartı da şu şekilde izah eder. Baliğ olması, müslüman olması, adalet sahibidir denmesi, iyi bir zekaya sahip olmasıdır. Her ne kadar ictihatta adalete itibar edilmese de kâfirin ve fasığın fetvası kabul edilmez. İctihat rütbesine ulaşmayan alim, okuma yazma bilmeyen, çokça gaflet ve yanlışa düşenin içtihadı kabul edilmez. Müctehidin kelam ilminde iyi olması için zekasının kuvvetli olması gerekir, Kur'ân'ı iyi bilmesi gerekir. Tamamını bilme şartı aranmaz. Sadece ahkam ayetleriyle alakalı olanı bilmesi gerekir. Ayrıca yaptığı ictihatla amel etmesi gerekir. Ahkam hadislerini de bilmesi gerekir. Her ne kadar metinlerini ezber bilmese de hüküm esnasında muhakkak ahkâm hadislerini içeren Nesâî ve Tirmizî gibi sahih sünenlerin olması gerekmektedir. Ayet ve hadislerde ahkâm ile ilgili olanları bilmesinin gerekliliği, delillerin bunlardan çıkarılmasıdır. Ayrıca ayetlerden hâs-âmm, mutlak-mukayyet, mücmel-mubeyyen, nasih-

[298] Vehbe Zuhayli, *el- Vecîz fi Usûli'l-Fıkh (Fıkıh Usulü)*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, 11.

[299] Remlî, *Gâyetü'l-me'mûl*, 325.

mensuh olanları bilmelidir. Hadislerden mutevatir-ahad, mürsel-müsned, müttasıl-münkatı, esbabı nüzul ile ravilerin cerh ve adaletlerini bilmelidir. İmâm Ahmet, Buhari, Müslim gibi muhaddis âlimlerin cerh ve tadil meselesinde mevcut bir güvenleri bulunmaktadır. Ayıca seleflerin İcmâ' ettiği veya mutevatır gelen hadislerin araştırılmasına ihtiyaç duyulmaz.[300]

3. Hükümlerin çıkarılmasında ihtiyacı olan nahiv, lügat ve ravileri bilmesi gerekir ki onlardan makbul ve mecruh rivayetleri ayırabilsin. Ayrıca ahkâm ayetlerinin tefsirini ve onlardan varid olan haberlere vakıf olmalıdır.[301]

Remlî zikredilen bu hususların şeri konularda fetva veren "mutlak müctehid" için aranan şartlar olduğunu söyler. Kelamcılar gibi itikad usulünü delilleriyle bilmesine lüzum olmadığını da ekler. O müctehidin, Gazali, Zerkeşi ve bir grup ulemanın söylediği gibi kesin bir itikada sahip olmasını yeterli görür. Ayrıca ictihadda erkeklik ve hür olma şartının aranmaması gerektiğine de değinir.[302]

Remlî bu hususları açıkladıktan sonra ictihad ve müctehidle ilgili şu hususlara değinir: Müctehidin ölümü onu taklit etmekten çıkarmaz, nasıl ki şahidin şehadetiyle ölümünden sonra da amel ediliyorsa vefat etmiş müctehidin fetvasıyla amel etmek caizdir.[303] Mutlak müctehidden sonra "mezheb müctehidi" gelir. Mezhep İmâmının belirlediği nasslardan/hükümlerden çeşitli vecihler çıkarabilen ictihad ehliyetine sahip kişidir. Bundan sonra da "fetva müctehidi" gelir. Bu da bağlı olduğu İmâmın mezhebinde iki görüşten birini tercih edecek kadar derinleşen kişidir. Fetva müctehidden sonra ilmi olan ancak tercih yapmaya kudreti olmayan âlim kişi gelir. Bir görüşe göre fetva vermesi caizdir. Çünkü nakletme yeteneği bulunmaktadır.[304]

Remlî müctehidle ilgili bu hususları dile getirdikten sonra "müsteftî" yani fetvayı soran/alan kişiyle ilgili bazı noktalara değinir: Ona göre fetva alan kişi taklit ehli olmalıdır. Zira mutlak muctehidin taklidi caiz değildir. müsteftî

[300] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 326-327.

[301] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 328.

[302] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 329.

[303] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 329.

[304] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 330.

müctehidin ictihat yaptığı meselede müftîyi taklit etmesi gerekir. Kur'ân'ı Kerim'de geçen ''Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun''[305] ayeti bu hususa işaret etmektedir.[306]

Cüveynî taklidi "kailin söylediğini delilsiz kabul etmek" olarak açıklar. Ancak Remlî buradaki **"**kavl" tabirini kullanmasının itiraza yol açabileceğini ifade eder. Zira müctehidin bir fetvasına uymak sadece "kavl"in dışında fiil veya takrirle de olabileceğini belirtir. Bu sebepten bu kavram yerine farklı bir tabir kullanması gerektiğini söyler. Ancak kendisi Cüveynî'ye gelebilecek bu itirazlara cevaben Teftâzânî ile Ebherî'nin de savunduğu şu görüşü nakleder: "kavl" kelimesi medlülü açısından re'ye ve itikada da şamil olur. Bu delalet bazen lafızla bazen fiille bazen de takrirle olabilmektedir.[307] Buna dayanarak Peygamber'in (s.a.s.) verdiği hükümlerde söylediklerini kabul etmek "taklid" diye anılabilir. Zira Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği ahkâmı, her ne kadar vacip edici hüccet gerekse de, delillerini istemeksizin kabul etmek vaciptir.[308] Peygamber'in (s.a.s) verdiği hükümleri kabul etmeye "taklit" deme noktasında O'nun ictihadına veya vahye dayanması ihtimaline binaen Remlî şu ayrıma gitmiştir: Eğer verdiği hüküm içtihadına dayanırsa taklid diye isimlendirilebilir. Ancak " *O nefis arzusu ile konuşmaz.''*[309] ayetinin mefhumuna göre hareket edilip vahye dayandırılsa söylediğine taklid demek caiz değildir.[310]

4.11.3. İctihatta hata-isabet meselesi

Remlî ictihatta hata-isabet meselesinde Cüveynî'nin "Kaynak ve alet bilgisi tam olan müctehid eğer furu'a dair bir hükümde ictihad edip isabet ederse onun için iki ecir vardır. Eğer ictihad edip hata ederse bir ecir alır" şeklindeki görüşünü benimser. Ona göre isabet edenin aldığı ecirlerden biri ictihadı için,

[305] Enbiya, 21/7.

[306] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 331.

[307] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 338.

[308] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 339.

[309] Necm, 53/3-4.

[310] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 341.

diğeri ise isabet ettiği içindir. Hata etmesi durumunda da doğruyu bulmak için güç sarf ettiğinden ecir alır.[311]

Fıkıh usulünde ictihadda hata-isabet meselesi sürekli tartışılan bir konudur. Bu konuda ulema temelde "musavvibe ve muhattıe" olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Her müctehidin isabet ettiğini savunanlara musavvibe, içlerinden sadece birinin isabet edeceğini ileri sürenlere muhattıe denilmiştir. Remlî bu konuda cumhurun görüşünü ve ilgili tartışmalara değinerek şu ifadelere yer verir: "*Cumhura göre isabet eden sadece bir kişidir. Çünkü ictihattan önce bunda Allah'ın hükmü mevcuttur. Bazıları şöyle der: İctihad için hiçbir delil yoktur. Bilakis doğru olan hüküm, gömülü bir hazine gibidir. Allah istediğine isabet ettirir. Ancak bu konuda sahih olan görüş şöyledir: Doğru olan hükmün bir emaresi/alameti vardır. Müctehid de buna isabet etmekle mükelleftir. Çünkü bu mümkün bir şeydir. Bazıları da şöyle demiştir:: İctihatta hata eden günah işlemiştir. Çünkü mükellef olduğu isabeti yapamamıştır***.** **"**[312]

Remlî füru' konularında her müctehidin isabet edip etmemesi yönüyle de meseleyi açıklamaya çalışır. Bu konuda Ebû'l-Hâsan el-Eş'arî, Kadı Ebû Bekir el-Bakıllanî, Ebû Hanife'nin iki öğrencisi Ebû Yusuf ve Muhammed ve İbn Sureyc'in "furu' konularında ictihad eden her müctehid isabet eder" görüşünü savunduklarını aktararak bu konuda İmâm Eş'arî ve Bakıllâni'nin şöyle dediğini nakleder: "*İctihad edilen şeyde Allah'ın hükmü, muctehidin zannına tabidir. Müctehid hangi hükmü çıkarırsa, o hem onun için hem de onu taklid edenler için Allah'ın hükmü nisbetindedir.*" Ebû Yusuf, Muhammed ve İbn Sureyc'in ise şöyle dediğini aktarır: "Bu konuda şu hususa dikkat etmek gerekir ki eğer Allah bir hüküm vermiş olsaydı ancak bununla hüküm verirdi Bu şeye isabet etmeyen için 'ictihada isabet etti, hükme degil. Başlangıca isabet etti, sona değil' derler.[313]

Remlî'ye göre bu husus kendisinde kesin bir delil bulunmayan şey içindir. Kendisinde bir nas veya icmâ' gibi kesin bir delil bulunan şeyde isabet eden, sadece bir kişidir. Bu ittifak edilen bir görüştür. O isabet eden kişi de o kesin

[311] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 343.

[312] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 343.

[313] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl*, 344.

delile muvafık olandır. En sahih olan görüşe göre ictihadında hata eden, günahkâr olmaz. Ama müctehid ictihadinda kusur işlerse ittifakla günah işlemiştir.[314]

Remlî, fıkıh usulündeki bu tartışmaların yanı sıra kelamî konulardaki ictihad sahiplerinin ortaya koydukları ictihadlarda isabet ettikleri tezinin doğru olmadığı görüşünü benimser. Fıkhî içtihattan farklı olarak kelâmî hususlarda hata eden müçtehidin günahkâr olacağını belirtir. Zira kelam ilmi Allah'ın Zatından, sıfatlarından, ahiretle ilgili durumlardan, nübevvetin sıhhati gibi meselelerden bahseden bir ilimdir. Ona göre bu ilimde iki görüşten biri doğrudur diğeri batıl ve yanlıştır. Ayrıca ictihad edilen görüşün aklî veya naklî olması da farketmez. Çünkü bu şekilde kabul edilmezse dalalet ehli olan Hristiyanların, Mecusilerin, kâfirlerin ve mülhitlerin itikad ettikleri hususlarda haklı olmalarına sebebiyet verir ki bu da yanlıştır.[315]

Furu'da ictihad eden her müctehit isabet etmez diyenlerin delillerini aktaran Remlî bunları sırasıyla şöyle zikreder:

Birincisi: Allah Teâla'nın ‘‘ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ / *Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık''*[316] sözüdür. Ayette geçen ها zamiri hüküm ve fetva vermeden bahsetmektedir. Şayet her müctehid doğru olana isabet etseydi ayette Hz. Süleyman'dan özel olarak bahsedilmesinin bir anlamı olmazdı.

İkincisi: İctihatta isabet ve hatanın mevcudiyeti hususuna değinen hadis ve eserler manen mutevatır derecesine ulaşmıştır. Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *''Kim ki ictihad eder isabet ederse ona iki ecir vardır, kim de içtihadında hata ederse ona bir ecir vardır''*[317] Buharî'de geçen lafız ise şu şekildedir: *"Hakim ictihad edip hükmettiği zaman isabet ederse ona iki sevap vardır. Şayet hükmedip hata ederse ona bir ecir vardır."*[318] Hakim'in rivayetinde

[314] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl,* 344.

[315] Remlî, *Gâyetü'l-meˀmûl,* 345.

[316] Enbiya, 21/79.

[317] Buharî, *Sahîh-i Buhârî,* 13 /330.

[318] Müslim, *Sahîh-i Müslim,* 5 /131.

ise şöyle geçmektedir: *"Hakim ictihad edip hata ederse ona bir sevap vardır, eğer isabet ederse ona on sevap yazılır."*[319]

Remlî bu hadislerde geçtiği üzere Hz. Peygamber'in kimi zaman müctehidin isabet kimi zaman hata edeceğini bildirmesi vakıada muayyen bir hükmün olması gerektiğine işaret ettiğini söyler. Eğer böyle olmasaydı isabet ve hatadan bahsedilmesinin delilsiz bir tercih olacağını belirtir. Ayrıca Remlî'ye göre hadislerin mefhumundan anlaşıldığı üzere ictihadında hata eden müctehid günahkar olmaz. Ancak bu duruma hadisin ahad haber olması cihetiyle itiraz edilebileceğini de ilave eder. Ancak bu hadislerin manen tevatür derecesine ulaştığını belirtip aklî olarak da deliller sunar.[320]

Üçüncüsü: Kıyas açıklayıcıdır, isbat edici değildir. Kıyasla sabit olan bir hükme mana itibariyle nassla sabit olduğuna hükmedilir.[321]

Dördüncüsü: Şer'î meselelerde şahıslar arasında varid olan hususlarda ayrılık olmaz. Şayet her müctehid isabet etmiş olsaydı bir fiilin (haram-ibaha, sıhhat-fesat gibi) iki zıt yönden vasıflandırılması gerekirdi.[322]

[319] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 346.

[320] Bu konuda Bkz. Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 346.

[321] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 347.

[322] Remlî, *Gâyetü'l-meʾmûl,* 347.

5. SONUÇ

Çalışmamızda fıkıh çevresinde adından söz ettiren, birçok eseri bulunan, önemli bir usûl anlayışı olan ancak hakkında ilmi açısından teferruatlı bir akademik çalışma bulunmayan X./XVI. asırda Mısır'da yaşayan Şihâbuddîn er-Remlî'yi ilim dünyasına tanıtmaya ve fikirlerini tespit etmeye çalıştık. Remlî, Mısır'da dünyaya gelmiş ve orada vefat etmiştir. Hicrî X. Miladi XVI. asırda ilkin Memlüklere bağlı, sonrasında Osmanlı hâkimiyetine giren Mısır'da yaşamıştır. Dönemin önemli âlimlerinden eğitim almış, verdiği dersler ve yazdığı eserlerle günümüze kadar adından sıkça söz ettirmiştir.

Öncelikle Remlî'nin Zekeriyyâ el-Ensârî'nin önde gelen talebelerinden ve devrinin tanınmış Şâfiî âlimlerinden olduğunu, Kahire'deki hemen bütün Şâfiî ulemâsının ondan veya talebelerinden ders aldığını, hocaları varken onun görüşlerine uyulduğu görülmüştür. Öte yandan fıkıh alanında mümtaz şahsiyetlerden olan Şemseddîn Remlî, Hatîb Şirbinî, İbn Hacer el-Heytemî, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Necmeddîn Gazzî ve Alkamî gibi âlim zatlar Şehâbeddîn Remlî'nin önde gelen öğrencilerindendir. Remlî, eserleriyle ve öğrencileriyle hem kendi asrında hem kendisinden sonraki asırda adından söz ettirmiş bir şahsiyettir. Mensup olduğu Şâfiî'likten birçok ulemanın öncelikle fıkıh alanında kendisinden istifade etmesine gayret etmeleri de onun fıkhî anlamdaki kemaline işaret etmektedir.

Remlî'nin usûl görüşleri ile ulaştığımız sonuçlara değinecek olursak şu hususları ifade etmek mümkündür: Remlî, Cüveynî'nin *Varakât* eserini de şerh ettiğinden hemen hemen bütün usûl konularını işlediği görülmektedir. Remlî *Varakât*'ta öncelikle muğlak olan ifade ve cümleleri açıkladıktan sonra kendi yorum ve düşüncesine yer vermektedir. Remlî, hem kendisinin Şâfiî olmasından hem de Cüveynî'nin eserini Şafiî usulcülerinin metoduyla yazmasından sebep Şâfiî mütekellim metotunu takip etmiştir. Remlî, öncelikle kelamın kısımları, emir, nehiy, âmm-hâss, mücmel-mübeyyen, hakikat-mecaz, fiiller, nesih, icmâ, haberler, kıyas, haram-ibâha, delillerin tercihi, müftüde bulunması gereken şartlar, müsteftide bulunması gereken şartlar ve ictihad gibi konuları işlemiştir.

Remlî, eski bir konuyu işlerken öncelikle Kur'ân ve Sünnet'e başvurduğu görülmektedir. Sonrasında kendi mezhebi olan Şâfiîlerce kabul gören Gazzâlî, Râzî, İbnü's-Sübkî gibi ulemanın fetva ve ictihadlarına öncelik vermektedir. Sonrasında ise kendi görüş ve anlayışına yer verir. Ona göre edille-i şer'îyye, "edille-i erbaa" veya "edilletü'l-ahkâm" da denilen fıkhın dört ana delili Kur'ân, Sünnet, İcmâ' ve Kıyas'tır. İstishâb ve istishan gibi icmâlî deliller bu ana delillerin muhtevasına dâhil edilir. Öncelikle şer'ân yapılması veya yapılmaması tavsiye edilen fiillere bağlanan hükümler talebin kesin ve bağlayıcı olup olmaması kapsamında helal, haram, vacip, ibaha, ikrah, sahih, butlan vs. teklifi ve vaz'î hükümleri işler. Sonrasında Sünnet, icmâ' ve kıyastan oluşan dört ana delil hakkında bilgi verir. Devamında kelam ve lafzın kullanımı, kelamın medlulü itibariyle mefhumu, delillerin neshi, tearuzu, tercihi, fetva ve ilgili meseleler, ictihad, müctehidin şartları gibi konuları işlediği görülmüştür.

Netice itibariyle çalışmamızda usûl alanında yetkin olan bir âlimin hayatını, ilmi kişiliğini ve mezhepteki konumuyla birlikte usûlu'l-fıkh sahâsındaki görüşlerini ve değerlendirmelerini araştırma konusu yapmaya çalıştık. Remlî'nin usule dair görüşlerini ortaya koyarken kendisine ait görüşleri başta olmak üzere diğer usul âlimleri ile ittifak ettiği ya da ihtilaf ettiği konuları, usûlde getirdiği yenilikleri ve belirli konularda usul âlimlerini eleştirdiği konulara değindik.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus. "Kıyas", *DİA*, TDV Yay, İstanbul: 1988.

Apaydın, Yunus. "Nehiy", *DİA*, TDV Yay. Ankara: 2006.

Aslan, Mahsum. *Şâfiîlerde Mezhep İçi İhtilaf: Heytemî ve Remlî Örneği*, (İstanbul: Nizamiye Akademi Yay. 2022)

Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usulü*, İstanbul: MİFAV Yay. 2021.

Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed. *Hâşiye 'alâ Şerh-i ibni Kâsım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şucâ'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Bağdadî, İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Medresetu't-Turâsi'l-Arabiyye, trs.

Bardakoğlu, Ali. "Kitap", *DİA*, erişim: 21.03.2021.

Bardakoğlu, Ali. "Butlân", *DİA*, TDV Yay. İstanbul: 1996.

Bayanunı, Muhammad Abu al-Fath. "Hüküm", *DİA*, TDV Yay, İstanbul: 1998, 18.

Berzencî, Seyyid Cafer b. Seyyid Hâsan el-Medenî. *İltikâtu'z-Zeher min Netâici'r-Rihleti ve's-Sefer fî Ahbâri Karni'l-Hâdî 'Aşer*, (thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut: 2018.

Buhârî. *Sahîh-i Buhârî bi Şerhi Fethi'l-Bârî*, 1/319.

Cezzâr, Abdulmuiz Abdulhamid. *İbn Hacer el-Heytemî*, Kahire:1981.

Cuma, Ali. *el-Medhal ilâ Dirâseti'l Mezahibi'l Fıkhiyye*, Dâru's-Selâm, Kahire 2012.

Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Hatîb Şirbînî", *DİA*, TDV Yay. 39, 189.

Dîb, Abdulazîm Mahmûd. "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul: 1993.

Dönmez, İbrahim Kafi. "İcmâ' " *DİA*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/icma,

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sunen*, Beytu efkâru'd-devliyye, Riyâd, 1999.

Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ. *Esnâ'l-metâlib şerhu ravdu't-tâlib ve me'ahu Hâşiyeti'r-Remlî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 2001.

Eşit, Davut. *Molla Gûrânî'nin Kıyas Anlayışı.* Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2020.

Ğazzî, Necmuddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Kevâkibu's-Sâire bi a'yâni'l-mieti'l-âşire*, (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 1997).

Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *el-Fetâvâ el-kubrâ el-fıkhıyye*, Daru'l-Fikr, ty.

https://www.kuranmeali.com, Erişim tarihi: 08.02.2021.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen'ü İbn Mâce*. nşr. Faysal İsa el-Banî el-Halebî. b.y: Dar'u ihyâ'ul-kutubi'l-arabiyye. 1989.

İbnü'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebi'l-Fellâh Abdulhayy. *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâti men zeheb*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.

Kallek, Cengiz. "İbn Hacer el-Heytemî" *DİA*, TDV Yay, İstanbul, 1999.

Kallek, Cengiz. "Kulle", *DİA*, erişim: 20.03.2021.

Kaplan, Hayri. "Şa'rânî", *DİA*, TDV Yay. İstanbul: 2010, 38.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l Muellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Dımeşk 1957.

Kızılkaya, Necmettin. "Varakât", *DİA*, TDV Yay. İstanbul: 2012, 42.

Koca, Ferhat. "Müşkil", *DİA*, erişim: 21.03.2021.

Koca, Ferhat. "Tahsis", *DİA*, erişim: 20.03.2021.

Kutluer, İlhan. "İlim", *DİA*, TDV Yay, İstanbul: 2000, 22.

Muhibbî, *Hulâsâtu'l-eserfi a'yâni'l-karni'l-hâdi 'aşer*, bsy.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkī. Kahire:1374-75/1955-56.

Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Özel, Ahmet. "Şemseddîn Remlî", *DİA*, TDV Yay, İstanbul: 2007, 34.

Özel, Ahmet. Cengiz Kallek, "Zekeriyyâ el-Ensârî", *DİA*, TDV Yay. İstanbul: 2013, 44.

Özen, Şükrü. "Tercih", *DİA*, TDV Yay. İstanbul, 2011, 40.

Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî. *Ğâyetü'l-meʾmûl fî şerḥi Varaḳâti'l-usûl*, (Lübnan: Müessetu'r-Risâleti Nâşirûn: 2005).

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye li'ş-Şeyh Ahmed b. Ali er-Remlî*, Riyad: Dâru Umiyye, trs.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Fetâvâ er-Remlî fî furû'i'l-fıkhi'ş-Şâfiî*, Thc: Şemsüddîn er-Remlî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye: 2004.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Fethu'l-Cevâd bi-şerḥi Manzûmeti'bni'l-ʿİmâd*, Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2016.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân*, Lübnan: Dâru'l-Minhâc, 2009.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Risâletâ Şürûti'l-vudûʾve Şuruti'l-imâme*, Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013.

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hamza. *Risâletâ Şürûti'l-vudûʾve Şuruti'l-imâme*, Thk: Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Lübnan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2013.

Saâde, Ali Paşa Mübârek. *el-Hıtatu'l-Cedîde li Mısri'l-Kahire ve muduniha ve bilâdiha'l-kadîmeti ve'ş-şehîreti*, bsy. 1305.

Se'âlibî, Muhammed Hacevi. *el-Fikru's-Sâmî fi Tarihi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Matbaatu'n-Nahda, Tunus, ty.

Serkîs, Yûsuf b.İlyân b. Mûsâ ed-Dımaşkî. *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebe*, MektEbû's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1919.

Şa'rânî, Abdulvehhâb. *Tabakâtu's-suğrâ el-müsemmâ levâkihu'l-envâru'l-kudsiyye fî menâkıbi'l-ulemâ-i ve's-sûfiyyeti*, Kahire: Mektebetu's-sikâfeti'd-Diniyye, 2005.

Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları,* Çev: İbrahim Kafi Dönmez, Ankara: TDV Yay, 2020.

Şeybînî, Ahmed el-Mîhî en-Nu'mânî. *Hâşiyetu Allâme el-Mîhî eş-Şeybînî alâ şerhi's-sittîn mesele li'r-Remlî*, Kahire: Matbaatu'l-İstikame, 1939.

Yurdagür, Metin. "Devir", *DİA*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/devir--mantik, erişim tarihi: 29.05.2022.

Zeydan, Abdulkerim. *el-Veciz fi'l-Usuli'l-Fıkh*, Bağdad: Mektebetu'l-Guztube, 1985.

Ziriklî, Hayrüddîn İbn Fâris. *el-A'lâm*, Darü'l-İlmi'l-Melâyîn, Beyrut: 2002.

Zuhayli, Vehbe. *el- Vecîz fi Usûli'l-Fıkh (Fıkıh Usulü)*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Rahmi AKDOĞAN

Doğum Yeri ve Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İÖ)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Yüksek Lisans Öğrencisi

Yabancı Diller : Arapça

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

A) Bildiriler

-

İLETİŞİM

E-Posta Adresi :

Tarih :10/08/2022